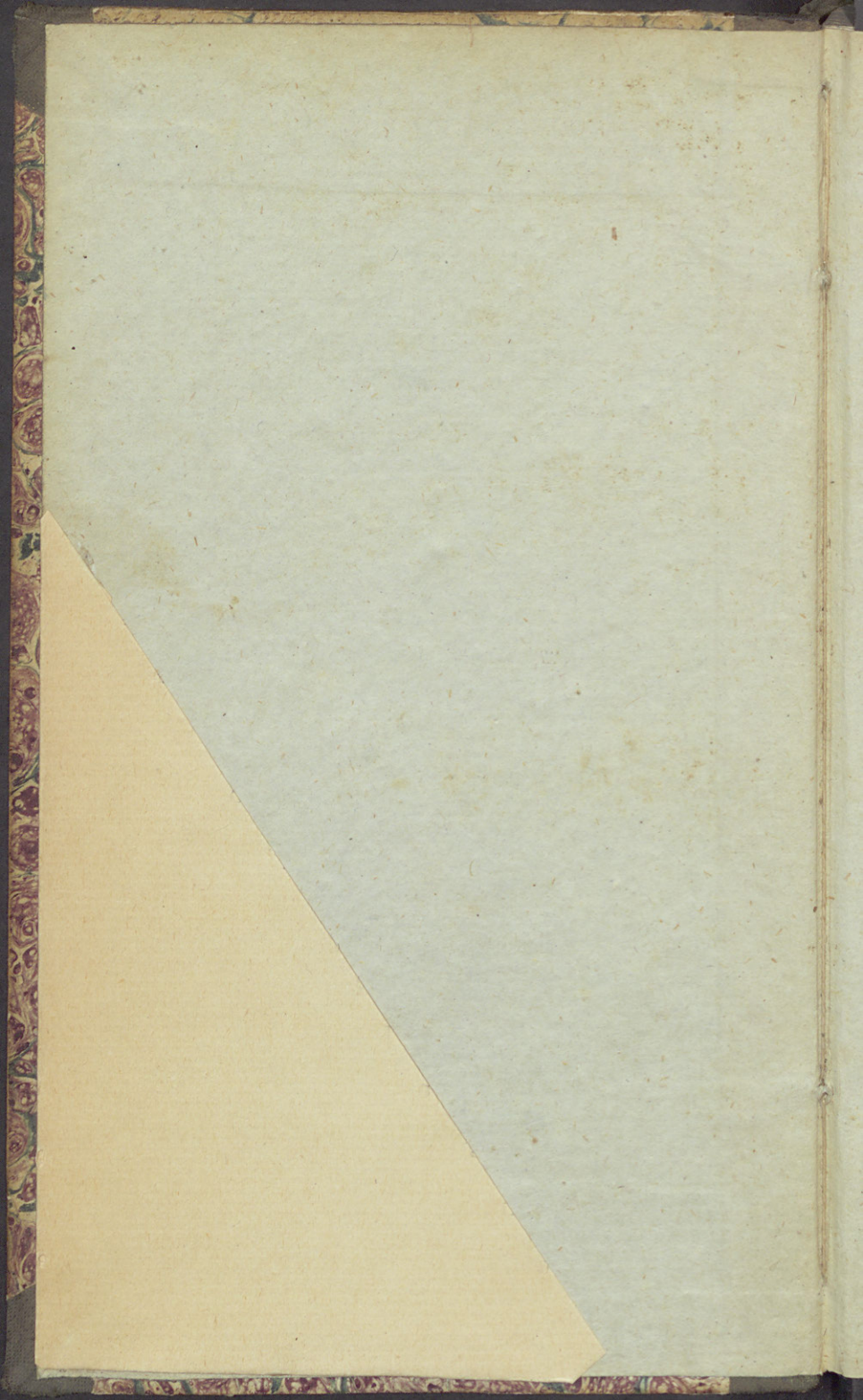

34

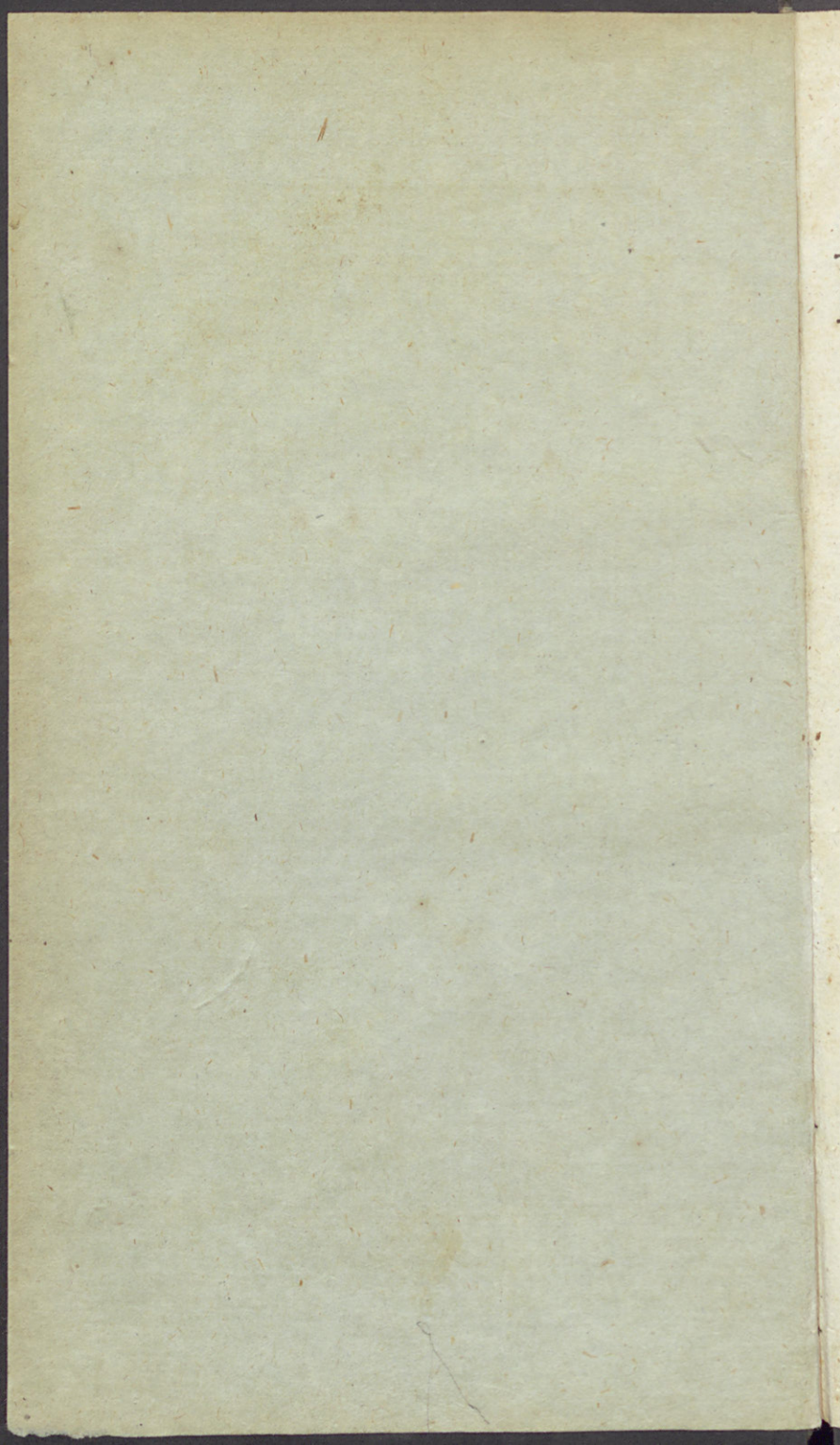
SY
VAR
AG
ORI

Rivers Inné'e. M.

1845. Apr. 20. Debra

MAGYAR ORSZÁG
HISTÓRIÁJA

MELLYBEN

A' FELSÉGES

AUSZTRIAI HÁZ

ÖRÖKÖS URALKODÁSA

FOGLALTATIK

BUDA VÁRA VISSZAVÉTELETŐL A' MOSTANI
 IDŐKIG.

1686 — 1833.

RÉVÉSZ JMRE
 KÖNYVTÁRÁBÓL

KÉSZÍTETTE

BUDAY É'S AIÁS.

III. K Ö T E T.

HARMADIK KIADÁS.

ÉSAIAS 38: 19, b.

PESTEN, 1833.

TRATTNER' ÉS KÁROLYI' TULAJDONA.

113534

§. 1.

Buda vára visszavételének, sőt annak tsak előre való reménylésének is, nagy és fontos következései lettek, mellyeknek haszna mind a' mái napig terjed. Illyen az, hogy az Erdélyi Rendei, I. Leopoldnak mindenfelé való győzedelmeit, ellenben a' Töröknek naponként való gyengülését és erőtlenedését látván: *Széki Teleki Mihálynak*, kire a' Fejedelem *I. Apafi Mihály* leginkább hal'gatott, és a' ki az ország Rendei előtt is legnagyobb tekintettel bírt, okos javalásából, Junius 28kán, (1686.) melly Buda vára megszállásának 10dik napja volt, ^{a)} Bétsbe követséget küldöttek I. Leopoldhoz; önként ajánlván magokat az ő eránta való hűségre és engedelmességre. Ezen ajánlásnak feltételei ezek voltak: hogy a' Fejedelemnek *I. Apafi Mihálynak*, és az ország minden Rendeinek minden jussait és privilegyiomit megtartsa; a' *Négy bevett Vallások*at, tellyes szabadságokban meghagyja, és ezekről világos diplomát adjon I. Leopold. — Buda elfoglalását pedig követte, 1687., a' **FELSÉGES AUSZTRIAI HÁZ' ÖRÖKÖS URALKODÁSÁNAK** megállítása Magyar országon.

a) Lásd Steph. Katona Hist. Crit. Reg. Hung. Tom. XVI. Ord. XXXV. pag. 221.

§. 2. Ez az igen nevezetes dolog így ment véghez. A' vitéz *Lotharingiai Herczeg Károly*. Aug. 12. napján, *Mohátsnál* győzedelmeskedvén,

és a' II. Lajos alatt szenvedett veszedelmet jóformán vissza adván a' Töröknek; jobbára minden Magyar országi várak és erősségek, egymás után, a' Török hatalom alól könnyen felszabadultak, és az ország, régtől fogva óhajtott egyesülését, tsendességét, és bátorságát vissza nyerte. Olly reménységgel kezdett tehát lenni I. Leopold, hogy néki ezen nagy érdem Magyar országot örökjévé teszi. E' végre October 18. napjára, 1687ben, az ország minden Rendeit, Po'sonba, Diétára, egybe hívta. Maga is megjelent a' Diétán, felséges familiájával együtt; és October 31. az egybegyült Rendeeknek, szándékát és kívánságát kijelentette, mely is két dologból állott. Az *első* e' volt, hogy az ő nagyobbik fiját; *I. Józsefet*, mint leendő Királyjokat, koronázzák meg. A' *második* ez: hogy Magyar országnak örökség szerint való bírása a' felséges Ausztriai Háznak adódjék által, olly móddal, hogy azt, I. Leopoldnak *férjfi marudéki*, abban az esetben pedig, ha ezek lenni megszűnnének, az Ausztriai Ház' Spanyol országban uralkodó másik lineájának, ugyan tsak *férjfi ága az elsőszülöttség rendi szerint*, örökösen bírassák. Az *elsőre*, minden magok vonogatása nélkül, rá állottak a' Rende: de a' *másodiknak* tellyesítésétől, némellyek közzülök, idegenkedtek. Ezeknek, a' *szabad választásról* való lemondás (mellyből pedig, eleitől fogva, legtöbb zűrzavar következett az országra) nem akart fejekbe férni. Ezek között volt maga is az ország Bírája, *Draskovits Miklós*. Végre a' Palatinusnak *Eszterházi Pálnak* javallásából, szívekre vévén a' Rende, hogy illő nekik a' felséges Ausztriai Ház eránt háládatosoknak lenni: I. Leopoldnak a' második kívánságára is rá állottak, és azt Articulusba

foglalták, mely az 1687dikbeli Po'soni Diéta végzéseinek 2dik tikkelyét ^{a)} teszi.

a) Ez a' tikkelly ide megyen ki: Mivel a' Felsőes I. Leopold szerentsés győzedelméi által, az Ország a' Töröktől nagyobb részint megszabadítodot, Buda is visszazavevődött: ennek örök emlékezetére, háladatosságból, kinyilatkoztatják, hogy mostantól fogva örökösen, törvényes Királyjoknak és Uroknak, nem mást, hanem az ő Császári és Királyi ágyékából származott Férjfi Örökösök között az első szülöttet fogják esmérni, kit is, minekutánna a' szokott Diplomát elfogadjá, meg erősíti, és a' szokott Hitet leteszi: Diétán, az Országban belől, fognak megkoronázni. Ugyan ezen tikkelyben említik az Ország Rendei, az 1547., esztendőben tartatott Nagy Szombati Diéta végzéseinek 5., tikkelyét is, mint a' mellyben, Magyar Országnak, a' Felsőes Austriai Háztól, örökség szerint való bírattatása, már meg volt határozva. Hozódott ez a' Czikely I. Ferdinánd idejében, kitől azt kívánták a' Magyarok, hogy az esztendőnek nagyobb részét, itt ben az Országban töltené; vagy, ha az meg nem eshetnék, a' Fiját, Fő Hertzeg Maximiliánt botsítaná közikbe. Mellynek, az említett 5., Czikely 5., pontjának I. részében, ezt az okát adják a' Rendei: „Cum se se Ordines et Status Regni, non solum Majestati suae, sed etiam suorum Haeredom imperio et potestati in omne tempus subdiderint: non minori fide, studio, atque obsequio, ab omnibus Ordinibus et Statibus, illi (Maximiliano) in Hungaria permanenti parebitur, quam ipsi per sonae suae Maje tatis. —

Továbbá, az 1687., esztendőbeli Po'soni Diéta Végzéseinek 3., tikkellyében, a' határozódott meg: hogy abban az esetben, ha az ő Császári és Királyi Felsőes Férjfi maradéki, általán fogva kihalnának: az örökös successio, a' szokott Diplomának elfogadása, megerősítése, és a' hit letétele mellett, a' Spanyol Király II. Károly Férjfi maradékira; menjen által; következésképpen, a' szabad választás jussát tsak akkor nyerjék vissza a' Magyarok, a' mikor mind I Leopoldnak, mind II. Károlynak Férjfi maradéki egészen kihalandanak. — Egyébiránt I. Leopold eddig említett kívánságain kívül, azt is eleibe terjesztette az Ország Rendeinek, hogy minekelölte az ő fija I. József, a' szokott Hitet letenné: a' Hit Formájában ezekenn a' szökon: „Serenissimi quondam Andreae Regis Decreta observabimus,“ változás és igazítás tevődnek: mivel arra nem lehetne megesküdni, minthogy azok a' szók, és az azokra való megesküvés, a' békételenkedőknek arra nyitnának útát, hogy Törvényes Királyjoknak ellent álljanak, és akármedly gonoszságot megtekeledjenek. Czelozott. I. Leopold a' II. Andrásh 122., hozott Decretuma 31., Czikkelyének 2., Pontjára, mellynek szavai ezek: „Quod si vero Nos, vel

„aliqui Successorum Nostrorum aliquo unquam tempore huic
 „Dispositioni nostrae“ (a' mellyben t. i. Magyar Ország-
 nak Jussait, szabadságát, és privilégiumit megerősítette)
 „contraire voluerit: liberam habeant, horum auctoritate,
 „sine nota alicujus infidelitatis, tam Episcopi, quam alii
 „Jobbagiones, ac Nobiles Regni, universi, et singuli, prae-
 „sentes et futuri, posterique resistendi Nobis et Nostris Suc-
 „cessoribus in perpetuum, facultatem.“ Az Ország Rendel-
 téhát általlátván az ebből következhető veszedelmeket:
 a' II. András Decretumának ezen clausuláját kitörlöt-
 ték, és a' Királyi Hitformájából kihagyták: azon De-
 cretumnak több Czikkelyei és Pontjai a' magok erejében
 maradván.

§. 3. Minden kívánságát megnyervén I. Leopold: a' korona, melly, a' feljebb való esztendőkbeli zűrzavarok alatt, Bétsbe vitetvén, ott tartatott vala, nagy pompával *Po'sonba* hozattatott. A' *koronázás* ideje tevődött December 9dikére (1687); melly napon *Széchényi Györgynek*, mint Esztergomi Érseknek, volt az a' szerentséje, hogy az *első örökös Magyar országi Királyt* megkoronázza. Hasonlóképpen, a' Magyar országi Királyok között, *I. Jó'sef* az, a' ki a' szokott királyi *Hitformájából*, a' *II. András* Decretuma 31dik tikkelyének bérekesztő ígéit (Clausula) legelsőben hagyta ki, *) arra meg nem esküdvén.

a) A' *Királyi Hitformájának* a' *II. András* Decretumát illető szavai így változtatódtak: „Serenissimi quondam
 „Andreae Regis Decreta (exclusa tamen et semota Articuli
 „31., ejusdem Decreti Clausula, incipiente: Quodsi vero
 „Nos etc. usque ad verba: in perpetuum facultatem) obser-
 „vabimus.“

§. 4. Az *Augusztai* és *Helvétziai* vallástételt tartók, kik ezen a' *Po'soni* Diétán jelen voltak, az *I. Leopold* kívánságinak tellyesítődését nem kevésse segítették. *Panszazsaikat* addig fel nem hozták, míg *I. Leopold*, a' mit méltán kívánt, el nem érte. *Első könyörgő leveleket* *) *November 17kén* (1687.) adták be, midőn már a' fővebb nehézségcknek vége volt. Ezt követték több

esedezéseik is. De azok ellen a' Római Catholicus egyházi Rend kemény írást adott be a' Királynak. Végre mind a' Protestánsoknak több ízbeli könyörgő leveleit, mind a' Római Cathol. egyházi Rendnek azok ellen tett írásit egybevetvén I. Leopold: 1688. Januarius 16. kegyelmes Resolútióját ^{b)} kiadta; mellyben az 1681. tartott *Soproni Diétának*, a' vallás szabad gyakorlásáról hozott végzéseit újra megerősítette. Ugyan ezen a' Po'soni Diétán végződött, és a' 23. Articulusba betevődött az is, hogy Dalmátziában, Croátziában és Slavoniában jószágot tsak a' Római Catholicusok bírhasanak.

a) Lásd ezen Könyörgő Levelet in *Historia Diplomatica de Statu Religionis Evangelicae in Hungaria*.

b) A' Resolutio szavai ezek: „Quod Articuli Diaetae Soproniensis, de exercitio Religionis Aug. et Helv. Commissionis statutum fuit: id sua Majestas ex gratia et clementia adhuc ratum habet.“ Itt ez a' szó *adhuc*, kétséges értelműnek látszván, különböző magyarázatokat szövedett. Lásd Hist. Dipl. pag. 247. Vesd egybe *Corp. Juris Hung. Tom. II. pag. 83. Leopold I. Decreti IV. Art. 21.*

§. 5. Említett kívánságinak tellyesítődését úgy nézvén I. Leopold, mint az ő eránta való hűségnek tsalhatatlan jelét és zálogát, Magyar hívei eránt való tellyes bizodalmának és kegyelmességének megmutatására a' választott *Birákból álló Eperjesi Törvényszéket* (*Judicium Delegatum*, vel *Commissio Eperjesiensis* ^{a)}) mellynek felállítására, a' Tököli Imre követői adtak vala okot, megszüntette.

a) Az *Eperjesi Commissiót*, Pray, *Hist. Regum Hung. Austriacae Stirpis* pag. 299. ekképpen írja le: „Császári Vezér Karaffa Antal, észre vévén, hogy Tököli Imre, bizonyos városokat, ismét támadásra igyekezett indítani: ezen dolgot a' Császárnak I. Leopoldnak tudtára adta: a' ki is látván, hogy az ő látgása megvettetik, a' keményebb eszközökhöz való nyúlást tartotta szükségesnek. Azért, tizenhárom, részszerint Magyar, részszerint Né-

met *Birákat* választott, kik a' pártosságban részesülteket kikeresnék, és megbüntetnék. — Ezek osztán *nyóltz személyeket* úgy végeztettek ki, hogy minelötte fejek elütetett volna, mindeniknek a' jobb keze elvágattatott. Innen következett, az, úgy mond, hogy a' *Karaffa* neve ijestő névvé lett a' Magyarok között, mellyel szokták a' szülék máig is tsititni kisdedeiket, és azokkal a' sirást elhagyatni. Tulajdon szavai *Praynak*: „Inde non, men *Caraffae* in *terriculamentum* abiit, quo *infantes* „a *ploratu* etiam *hodie* *contineri* solent.“ Vessd egybe *Decrétii anni 1687. Artic. 6.* és *Szegedi Istránnak* arra tett jegyzését in *Corp. Juris Hung. Tom. II. pag. 79.* — Mit követett el *Karaffa* *Debreczen Városán*, magok annak lakosi előadták abban a' munkában, mellyet *Notarius Posalaki János* által készítettvén, 1696., a' *Po'soni Diéta* alkalmatosságával, *Palatinus Eszterházi Pálnak* beadtak, melly ugyan tsak *Debreczenben* nyomtatásban kijött ilyen titulus alatt: *Declaratio affecti status Civitatis Debreczen, Occasione Congregationis Posoniensis 18. Octobris, aliisque subsequentibus diebus, anno Domini 1696. celebratae, Celsissimo Principi Incliti Regni Hungariae Palatino Paulo Eszterházy, ceterisque Statibus praesentata, et prius concinnata per Joannem Posalaki, Juratum praetactae Civitatis Notarium.*

§. 6. A' *Po'soni Diéta* alatt költ *Resolutio* után, a' Magyar országi *Protestánsoknak* 1689. Apr. 23., *I. Leopoldhoz* intézett könyörgő levelére 1691., *Aprilis 2. napján* botsátódott ki, ama' *Resolutio*, melly *Leopoldina Explanatiónak* a) neveztetik: minthogy olly tzeállal íródott, hogy *I. Leopold* nevében a' *Soproni Diéta* 25dik és 26dik *Articulusit* kifejtgesse és megvilágosítsa. Erről a' *Protestánsok* eleitől fogva azt hitték, hogy épen nem *I. Leopoldtól* való, mindezért, mivel annak maga a' *Császár* sem eleibe, sem alá nem írta a' nevét, mind más okokra nézve; 's ugyan azért soha azzal meg nem elégedtek.

a) Lásd *Ribini Memorab. Aug. Conf. in Regno Hung. Tom. II. pag. 74. seq.*

§. 7. Ezen idő tájban, *Erdélynek* állapotja, olly kétséges kezdett lenni, hogy azt, megmaradhatása eránt tökéletes bátorságba, nem egyéb, hanem örökösen a' felséges *Ausztriai Ház* ural-

kodása alá való menetel helyhez tette. *I. Apafi Mihály*, ki már ezen országot I. Leopoldnak oltalma alá ajánlotta vala, az ő kedves feleségének *Bornemisza Annának*, 1688. végén történt halála után, gondolóra vévén, hogy maga öreg ember, a' fija pedig neveletlen, és a' Főemberek közzül sokan hozzá nem igazak: ezeken való tünődési miatt, a' mint *Cserei Mihály* megjegyzi, annyira megbúsult, hogy egy ideig az elméje is megbomlott; hat hétik nem szóllt senkinek, és még tsak enni sem akart, hanem tsak járt elő 's hátra a' palotájában, és nagyokat sóhajtott. Ezen nyavalyájából azután valamennyire kigyógyult, és vidámabb kezdvén lenni, *Fogarasba* ment az ország gyűlésére: de ott igen terhes nyavalyába esvén, harmad nap múlva Aprilis 15kén 1690. megholt, a) életének 58dik, Fejedelemségének pedig 29dik esztendejében.

a) *I. Apafi Miklósnak* holt teste, halála után harmad nappal, koporsóba tétetvén: felette halotti beszédet tartottak *Putaki István* Kolosvári Professor, és az ifjú *Apafi Mihálynak* nevelője, és *Nagyari Jó'sef*, a' megholt Fejedelemnek udvari Papja, a' kik is *I. Apafi Mihályt*, jámborságáról, valóságához való buzgóságáról, az Ekklesia és belső emberek erőt való szeretetéről, különösen megdítsérték. Melly tulajdonságok ő benne valósággal fel is találtattak. Bizonyosságára szolgál ennek a' többek között az, a' mit a' *Debreczeni iskolával* tselekedett. Mert ennek Tanítóinak fizetésére 3000, a' tanulók tartására pedig 2000 kő sőt rendelt esztendőnként, az Erdélyi 'só aknákból. — Illő itt említeni azt a' hamis hírt, melly ezen Fejedelemtől elterjesztődött. Tulajtilik *Zvittinger Dávid*, *Specimen Hungariae Litterariae* nevű munkájának 19dik oldalán, azt írja, hogy *I. Apafi Mihály* 1672ben, a' Reformata vallást elhagyván, mindenkinek bámulására Catholicusá lett. De ellenkező jöna ki abból, a' mit maga *Zvittinger Dávid* mond: hogy t. i. *I. Apafi Mihály*, 1674ben, a' a' Reformatus Theologusnak *Vendelinusnak Compendium Theologiae* nevű munkáját magyarra fordítván, ki adta; mellyet min' Catholicus nem tselekedett volna. De megtzáfolja ezen állítást az a' Donationalis level is, mellyet ez a' Fejedelem a' Debreczeni Reformatum Collegiumnak, Mártius 12kén 1683. esztendőben adott; mellyben ezeket mondott: „Legkiváltképen való 's fővebb híva-
„talunknak ismértük lenni, hogy Keresztyén Reformata
„Religionkon lévő Istennek Ekklesiáját, és veteményes

„kertjeit a' Schólákat terjeszthessük, és azoknak Jörendő-
 „beli terjedésének is fundamentomit kegyelmességünk által
 „megerősíthessük.“

§. 8. *I. Apafi Mihály* Fejedelem holta után, a' Fogarasi gyűlésen jelen lévő Főemberek arról tanátskoztak, mi tévők legyenek? Az *ifjú* vagy *II. Apafi Mihály*, még atyának életében köz megegyezéssel Fejedelemmé választatott vala, melly választás az I. Leopolddal kötött egyezésben is megerősítettett. Némellyek tehát a' Fő emberek közzül azt sürgették, hogy a' *II. Apafi Mihály* hűségére mindjárt meg kell esküdni az ország Rendeinek; olly bizonyos reménység alatt, hogy abban I. Leopold tellyességgel nem fog ellenkezni: de mások azt itélték, hogy előbb meg kell várni az I. Leopold Császár rendelését a' leendő Fejedelem eránt; és ez az értelem állott meg. Mindjárt tehát a' *Fogarasi gyűlésből* Nagy Pál nevű Főember Bétsbe küldődött a' Császárhoz, a' ki annak mind a' Fejedelem halálát megvinné, mind pedig az *ifjú Apafi Mihálynak* a' Fejedelemségben való megerősítettését kérné. Azon közben míg Nagy Pál a' rábizott követségben járt, Erdélyben hirtelen való változása történt a' dolognak. Ugyan is a' Török Császár, az I. Leopoldhoz állott Erdélyt, a' maga engedelmességére kívánván vissza téríteni; *Tököli Imrét*, a' Magyar országi Malecontentusok sejét, Erdélyi Fejedelemmé nevezi, és azon méltóságában, a' Fejedelemség jeleinek, buzogánynak és zászlónak által adása által, meg is erősíti; nem tsak, hanem mellé számos Török és Tatar hadakat adván, Moldván által Erdély országba béküldi, hogy az ott lévő Császári hadakat kibajtván, a' Fejedelemségbe beálljon. *Tököli Imre* a' rábizott dologban serényen eljár, és a' Törtsväri passuson Erdélybe beütvén, *Zesnyest* nevű

falunál, Augustus 20. napján 1690., *Heislerrrel* a' Császári katonaság vezérével, és *Széki Teleki Mihályal* az Erdélyi hadak fő Kapitányával megütközött, és olly szerentsésen hartzolt, hogy *Heislert*, Hertzeg *Doriával* együtt, elevenen elfogta. Ugyan ebben az ütközetben *Teleki Mihály*, kit már az előtt R. Sz. B. Gróffá tett vala I. Leopold, derekasan hartzolván, elesett. Ezen győzelem után *Tököli Imre* Erdélybe minden felé parantsolatot küldvén, a' Rendekeket *Keresztyén Szigetre* meghívta, hogy ott Diétát tartsanak. Meg is jelentek September 21., azokat kivévén, a' kik az ifjú Apafi Mihályal együtt Kolo'svárra vették magokat. Azon gyűlésen *Tököli Imre* magát *Erdélyi Fejedeleme*nek megtétette.

§. 9. Az alatt míg ezek estek: azon Tanátosok között, kik az ifjú Apafi Mihályal Kolo'sváron tartózkodtak, *Bethlen Miklós* általlátván, hogy a' *Tököli Imre Fejedelemségének* állandóságot ígérni nem lehet; arra határozta magát, hogy Bétsbe I. Leopoldhoz felmegy, és Hazájának javára, mellyet féltett, mindent elkövet. Tudtára esvén ez az ő szándéka a' több Tanátosoknak: azok is abban megegyeztek, és hogy őtet közönséges névvel küldjék fel, jónak és szükségosnek találták, kiváltképen e' két dolognak megnyerése végett:

1. Hogy mentül előbb segítség küldődjék Erdélybe.

2. Hogy az ifjú Apafi Mihály a' Fejedelemségbe megerősíttessék.

Bethlen Miklós, a' szerentsétlen *Zernyesté hartz* után tizenötöd napra Bétsbe érkezvén; azokat, mellyek reá bizódtak, a' Felső eleibe terjesztette. Az *első kérése* mindjárt megadódott, még pedig olly kegyelmességgel, hogy az Erdélybe menendő segítő sereg, még azokkal is, kik

a' Tököli Imre pártjára állottak, ellenséges módra ne bánjon, azoknak javait ne pusztítsa. A' *második kérés* megadását az akkori környürlások egyáltalában meg nem engedték. Arról mindazáltal bizonyossá tevődött Bethlen Miklós, hogy az ifjú Apafi Mihály személyje a' Császári Felség előtt kedves, és hogy annak oltalmazása és neveltetése a' Császárnak szíven fekszik, mint szintén Erdélynek békességben való maradása is, mellynek törvényeit, privilegyiomit, és szabadságát meghagyni, és épségben megtartani kész leszen a' Császár. Ennek nagyobb erősségére, magának *Bethlen Miklósnak* igaz hazafiúságára bízta, hogy tenne fel olly diplomát a' Császár részéről, a' minémüt sokképen megromlott Hazájának javára és boldogságára legjobbnak és legalkalmasabbnak itélne. Bethlen Miklós a' diplomát elkészítette, és az a' Császártól jóvá hagyódott. De vissza fordúlván Bétsből *Bethlen Miklós*, és November 11dikére 1690. Kolo'svárra érkezvén, midőn azon diplomát az ország Rendeivel közlötte volna: ellenmondásokra talált. Végre tsakugyan 1691. a' *Fogarasi gyűlésen* elfogadódott a' diploma, és I. Leopold eránt a' hűségnek hite egész Erdély részéről letevődött. Azután az említett diplomának a' szokott mód szerint való elkészítettetésére, és lehozására Bétsbe követek küldődtek. Így December 4. napján 1691. megkészülvén a' *Leopoldinum diploma*, és forma szerint kiadattatván: azt a' követek Erdélybe levítették, a' *Szobeni ország gyűlésén*, Martius havában 1692., felolvastatták; a' hol is újra minden ellenmondás nélkül elfogadóván az ország Archivumába bétévődött: hogy lenne az a' késő maradék előtt is Erdély jussainak és szabadságának záloga: a' minthogy ezen a' *Királyi függő petsétes levélen* áll mind a' mai napig, Er-

délynek mind polgári mind vallásbeli szabadsága. Azon időtől fogva fő gondjoknak tartották azt az Erdélyi Rendek, hogy ezen diplomát a' következett uralkodók által is megerősíttessék, melyet meg is nyertek mindenkor. Ezen diplomában ^{a)} az *ifjú Apafi Mihálynak*, ki még ekkor neveletlen volt, a' Fejedelemségben való megerősíttetése elhalasztódván, Erdélynek igazgatása XII tanácsosokból és ezeknek előlülőjéből álló *Királyi Guberniumra* bízódott, melly Aprilis 9dik napján. 1692. állott fel, előlülővé vagy Gubernatorrá Gróf *Bánfi György* tevődven.

- a) Áll a' *Leopoldium Diploma* 18 Czikkelyekből, mellyeknek summája így következik:
1. Az Ifjú Apafi Mihály Fejedelemségéről való bizonyossá tételt, ha arra való leszsz.
  2. Hogy több Catholicus Szerzet bé nem megy Erdélybe, azon Szerzeteken kívül, mellyek addig ott voltak.
  3. A' régi Királyok és Fejedelmek ajándékozásinak megerősítése.
  4. Az Erdélybe bevett szokásoknak, Törvényeknek, Törvénykezeseknek, és addig való szabadságoknak megerősítése.
  5. A' helybe hagyott és összevedegettetett Rendeléseknek, és a' Szászok különös polgári jussainak megerősítése.
  6. Mindenféle Tisztsegekre a' Hazafijainak állittatása.
  7. A' hűségtelesség és magvaszakadás jussán keresett jószágoknak a' Hazafijainak való adattatása.
  8. A' Fő Tisztsegekre való minéműségek.
  9. A' Tanács Tábla, és az Ítélmestereknek fellállittatása.
  10. Az Erdélyi Gubernator Hfvatala.
  11. Minden Esztendőben Országos Gyűlések tartása.
  12. Esztendőnként való Ország adója.
  13. A' rendes adón felyül való adóknak eltöröltetése.
  14. A' Székely Nemzet szabadsága.
  15. A' szabad Kereskedésnek megengedése.
  16. Az árendákról való ajándék leveleknek megerősíttetése.
  17. Az Erdélyben lakó Német óltalomhadnak reformálása vagy jobb rendbe való szedése.
  18. A' Szász Nemzeten való postálkodásnak, és ingyen való gazdálkodásnak eltörlése.

§. 10. Ez időtől fogva a' XVII. század végzetéig, Magyar országra nézve, semmi olly nevezetes dolog nem történt, mint a' *Karlovi*

békesség, melly is e' következendő környűlálások között köttetett. I. Leopoldnak a' Frantzia Királyal XIV. Lajossal háborúja lévén, nagy része a' Császári hadaknak, kívül volt az országon Belgiumban, és a' Német országi széleken a' Rhénusnál. Már ugyan *Ryswickben* ^{a)} 1697. az elein elkezdődött a' békességről való alkudozás: de ez sokáig húzódván, a' kimenetele is kétséges lévén: a' Császári fővebb erőnek a' Rhénusnál kellett maradni. Azonban híre futamodott, hogy *Tokaji Ferentz* nevű pártos a' Tiszánál támadást indítván, Tokajnak és Sáros Pataknak elfoglalásán igyekezik. Ugyan azon esztendőben a' Török Császár *II. Mustafa* Magyar országra készült. Egy része tehát a' Császári seregnek, de a' melly kevés számból állott, ama' híres Szabaudiai Hertzegnek *Eugeniusnak* vezérsége alá adatott; *Vaudemont* vezérre pedig az bízott, hogy a' Tököli Imrével tartó zenebonáskodókat, a' kik már ekkor Tokajt, Tályát, és Sáros Patakot elfoglalták volt, nyomná el; a' ki is maga mellé vévén a' Kassai és Egri őriző hadakat, az említett helyeket hirtelen vissza vette, és a' feltámadtakat elszélesztette. *Eugenius* a' Török Császár ellen küldődött; de nem úgy, hogy azzal meghartzoljon: hanem hogy *Péterváranál* alkalmas helyet választván, és magát megerősítvén, a' Törököt akadályoztassa a' Magyar országra való jövetelben. Azonban *II. Mustafa* hatvan ezer ^{b)} emberből álló sereggel Szerviába *Belgrádhhoz* érkezik. *Eugeniusnak* hírül viszik, hogy *II. Mustafa*, a' Tököli tanásából, *Szegedet* igyekezik elfoglalni, a' hol volt a' Császári hadak számára való eleség lerakva, és azt elfoglalván, Erdélybe szándékozik. Ezt a' hírt hitelre méltóvá tette *Eugenius* előtt az, hogy a' Török *Titul* városát felégetvén, felfelé Zenta városának tar-

tott. Mindazáltal *Zentához* érvén a' Török Császár, midőn hallotta, hogy *Szeged* kevéssel az előtt nagyon megerősített; 's félvén hogy a' Keresztyén sereg hátul talál neki kerülni: a' *Szegedre* való szándékról letett, és *Zentánál* a' Tiszán hidat tsináltatván, seregét ezen víznek a' Temesvári Bánát felül való partjára kezdette általszállítani. Mind ezeket *Eugenius* September 11kén 1697. tudván meg, és a' győzedelemre a' legjobb alkalmatosságnak ítélvén: nagy sietséggel lovas és gyalog seregeit, a' Töröknek utánna indítja, és véletlenül *Zentánál* terem. Már akkor a' Török egész lovasságát általköltöztette volt a' Tiszán, úgy hogy annak jobb partján, *Zentánál*, tsak magában volt a' Török gyalogság. Ezt hevenyébe megtámadja, a' Tiszán lévő hidat ágyúkkal lelöveti, hogy a' Tisza túlsó partján lévő lovasság a' gyalogságnak segítségére ne jöhetne. Ekképen naplementkor, két óráig tartott hartz után, a' Törökön tökéletes győzedelmet vészen, majd tsaknem az egész ott lévő Török sereget leaprítván. Ezen magára nézve szomorú dolgot midőn a' Török Császár *II. Mustafa* látta volna: a' lovassággal Temesvárra szaladt, onnan Konstantzinápolyba vissza térvén, többé nem a' háborúról, hanem a' megbékéléstről gondolkodott. Az ütközet után való napon, reggelre kelve tetszett meg az elhúllott Törököknek nagy száma. Elestek ugyan is maga a' Fővezér, és azzal együtt 27 Basák, 20 ezer embernél több, azokon kívül, a' kik a' Tiszába vesztek. Elfoglaltattak pedig a' Törököknek minden társzekei, a' Császár sátora. Elnyerődött 290 ágyú, 60 zászló, 50 ezer ló, 6 ezer teve, 12 ezer ökör és bivaly. De mind ezeknél több volt az, hogy a' Törökök úgy megrémültek, hogy *Eugeniusnak* tsak neve is rettentésekre volt. Ennek a' nagy

győzelemnek híre Német és Frantzia országba eljutván, siettette a' *Ryswicki békességet*, a' melly meg is lett még Octoberben 1697. A' *Ryswicki békesség*, melly a' Császár I. Leopold és a' Frantzia Király XIV. Lajos, 's annak szövetséges társai között állítottatott meg, útat nyitott osztán a' Törökkel való békességre is, melly a' helyről, a' hol kötöttet, *Károlovitzi békességnek* szokott neveztetni. Ugyan is a' Török Császár *II. Mustafa*, mind a' Zentánál szenvedett veszedelmen, mind pedig a' Velentzésektől (*Negropontus* °) Szigeténél) lett megverettetésén fellelte igen eltsüggedt. Midőn pedig látta, hogy 1698ban Eugenius, *Aradot* megerősítvén, *Betskerekéhez* gyűjti hadi népét; a' Velentzések pedig *Sciós* szigetnél megvervén a' Török hajóseereget, az Archipelaguson (mare Aegeum) fel 's alá járnak; jónak ítélte, hogy a' békességről az Anglus és Hollandus követek *Paghet* és *Colyer Jakab* által említést tégyen. I. Leopold, noha már meg lévén a' *Ryswicki békesség* kötve; még inkább megfelelhetett volna a' Törököknek, mint az előtt: mindazáltal, minthogy a' békességet az az előtt való esztendőben a' Saxoniai Electorságból Lengyel Királyságra választatott *Fridericus Augustus*, nem különben a' Velentzések, és a' Muszkák is, kívánták: az arról való alkudozásba belébotkkozott, és 1698ban Junius 23. napján tellyes hatalommal felruházott követeket küldött *Karlovitza*. Az alkudozás, a' Császári, Lengyel, Muszka, Velentzei, és Török követek között, October 25. napján 1698. elkezdődvén: utóljára, sok versengések után, az Anglus követnek *Paghetnek* munkája által, 25 esztendei fegyverszűnés kötöttet a' Törökkel, illy feltételek alatt: hogy Erdély országa, Fejedelmével *II. Apafi Mihályal* együtt, a' Töröktől való függés

alól egészen felszabadulván, egyedül I. Leopoldnak, mint Magyar országi Királynak, általma és birodalma alatt légyen; a' Tömösvári Bánátnak az a' része pedig, melly a' Maros és Tisza között fekszik, a' Töröknél maradjon: ellenben az a' tartomány, melly a' Tisza és Duna között *Titul* felé terjed, vagy az úgy nevezett *Bátskaság*, a' Császárnak I. Leopoldnak hagyódjon. Ezen kívül, az I. Leopold birtokához tartozzanak a' Tisza szigetei is; a' Tiszán való hajókázáshoz pedig, és az abban való halászathoz, mint a' két résznek egyenlő jussa légyen. A' Török békeség szerző követ *Reis Effendi* ezen alkalmatossággal mindent elkövetett a' *Tököli Imre* javára, de semmit sem nyerhetett. Azt tanátsolta tehát Tököli Imrének, hogy alattomban feleségestül vegye magát *Bithyniába*; mert ne talán úgy történhetik a' dolog, hogy a' békeségnek az ő általadatásával kell megkészülni. Kéntelen volt ezen tanátsnak engedni Tököli Imre. Bithyniába menvén tehát, és ott mindenektől elhagyatott állapotban élvén, hét esztendővel azután megholt. A' *Kárlovitzi békeségkötést* magában foglaló levél, melly Deák és Török nyelven volt írva, annak rendi szerint, a' következő 1699. esztendő elején, Januarius 26. napján készítettet el. Ugyan akkor a' Lengyel, Muszka, és Velentzei követek is végezvén a' Törökkel: a' Lengyelek ugyan *Kaminiek* nevű vár, a' Velentzéseknek *Morea* (Peloponnesus) vissza adódott; a' Muszka'knak pedig a' *Tanaïs* torkánál lévő *Azóvi* erősség engedődött által.

a) *Riswick* Hollandiai falu.

b) *Grido Ferrarius*, az *Eugenius* élete leírásában, száz ezer főből álló fegyveres néppel mondja, hogy jött *II. Ruszsa* Magyar Országra.

c) *Negroponte* régen *Fubocának* hivattatott.

§. 11. A' Törökkel való hosszas háborútól alig szabadult meg I. Leopold, a' midőn Magyar országra nézve ismét új gond és nyughatatlanság érte őtet. Ugyan is, mindjárt a' kövekező 1700. esztendőben történt az, hogy az *ifjú* vagy *II. Rákótzai Ferentznek*, ^{a)} az Ausztriai Ház megesküött ellenségével, a' Frantzia Királyal XIV. Lajossal való titkos levelezés kitudódott.

a) Vólt ez a' *Rákótzai Ferentz* annak a' *Rákótzai Ferentznek* fija, kit az anyja *Bátori Sósia* abból a' veszedelemből, a' melly *Zrini Pétert*, *Nádasdi Ferentzet*, és *Frangepánt* elvitte, megszabadított. Született 1676., és mindjárt öt hónap múlva az atyától megfosztatván, az anyjának *Zrini Ilonának*, ki a' megöletett *Zrini Péter* leánya vólt gondviselésére maradt. Idővel ez a' *Zrini Ilona Tököli Imrével* lépvén második házasságra, és annál fogva I. Leopold Császárnak ellensége lévén, férjfiúi bátorsággal óltalmazta sok ideig a' Munkátsi várat a' Császári hadak ellen. Minekutánna pedig a' Munkátsi várat Januarius 14., 1688., feladta: első férjétől való két gyermekeivel, úgymint, az atya nevét viselő *Rákótzai Ferentzel*, a' ki akkor 12. esztendejébe járt, és *Juliána* leányával együtt, ki már akkor 16 esztendős vólt. Bétsbe vitetett. Ott maga *Zrini Ilona Klastromba* adódván, két gyermekeinek nevelése *Cardinalis Collonits Leopoldnak* gondviselésére bizattatott; a' ki is *Rákótzai Juliánát* a' Sz. Orsolyáról neveztetett (*Ursulita*) Apátzák közzé adta; *Rákótzai Ferentzet* pedig elsőben egy magános háznál tartatta, azután pedig Cseh Országba vivén, egy darabig a' *Neuhausi*, utóljára pedig a' *Prágai Jesuitákhoz* adta, hogy azoktól neveltetnék. Ezen *Prágai Jesuiták* őtet öt esztendeig oktatták, és tanították külömb külömbféle Tudományokra; melly idő alatt az ő néneje *Rákótzai Juliána* Gróf *Aspremonthoz* ment férjhez. Őt esztendőknek eltélése után, *Rákótzai Ferentz* Prágából Bétsbe visszatért, és a' tótorság alól kikelvén, 's *Cardinalis Collonits Leopoldnak* körülötte véghez vitt gondoskodásit megköszönvén, jószágainak birtokába bélépett. Kevéssel azután a' Császártól I. Leopoldtól megnyerte, hogy Olasz Országba utazhasson. Ezen utazásból esztendő múlva Bétsbe visszatérvén, olly szin alatt, mintha a' Császárnak a' Rhénusnál lévő armádiáját akarná megnézni, *Coloniába* ment: a' hol a' *Haszsziai Háznak Catholica Lineájából* lévő *Hasso-Rheinfelsi* Fejedelemnek *Károlynak* (a' ki akkor épen *Coloniában* múlatott) *Carolina Amalia* nevű leányával egybekelt. Azután megengedődvén néki a' jószágába való lejövés, midőn *Sároson* múlatna, egy *Longevall* nevű *Lüttich*-ben (*Leodium*) *Frantzia* szüléktől származott, és a' *Bádeni Hertzeg Lajos* Regementjében szol-

szolgáló Hadnagygyal, a' ki *Eperjesen* volt őrizeten, megesmerkedett. Midőn tehát a' Frantzia Király XIV. Lajos, a' mint *Desericius* (Hist. Vacensis pag. 214.) megjegyzi, alattomban arra készítette volna, hogy támadjon I. Leopold ellen, és Őseinek birtokát, Erdélyt, 's Magyar Országnak túl a' Tiszán lévő részét foglalja el, és ígérte volna, hogy ezen igyekezetében néki a' Frantziák segítségül fognának lenni: elhagyván magát szédítettetni, és *Bertsényi Miklóstól* is balgatag gondolkodásában megerősítettvén, *Longevall* által, a' ki engedelemmel a' hazájába utazott, olly levelet küldött XIV. Lajosnak, melly ezen Király készítése czéljának egészen megfelelt. Viszszatérvén az útjából *Longevall*, Bétsben az egész dolgot felfedezte. *Wagner*, az I. Leopold életének leírásában (Part. II. pag. 737.) azt mondja, hogy *Longevall* két ízben küldődött Rákótzitól Párisba, és már az első útjában kiadta Rákótzit a' Bétsi Ministeriumnak. Mint-hogy pedig első visszajöveletekor, a' segítségül küldendő pénznek és seregnak számáról meghatározott választ nem hozott a' Frantzia Udvartól *Longevall*; hanem csak általjában való biztatást: Rákótzit ötlet újra útnak indította Páris fele. Ekkor ő ismét bémutatta magát és a' nála lévő leveleket a' Bétsi Udvarnak, 's azzal tovább folytatta útját. Azonközben, (így folytatja beszédét *Wagner*) hogy a' pártosság meg ne erősödjék, a' Felső Rendeléséből, Rákótzit *Ferentz, Sároson*, az *Eperjesen* quar-télyozó Császári Generalis *Szolári* által elfogattatott, és a' *Németújhegyi* (Neustadt) tömlőtze vitetett. Elfogattat-tak mások is, kiknek felvitettetését leírja *Kollinovits*, kézírásban lévő Históriájában, melly a' Pesti Királyi Universitas Bibliothecájában találtatik. Említi azt maga is Rákótzit *Ferentz Hist. des Revolut. de Hongrie. Tom. II. pag. 24.* *Bertsényi Miklós* pedig, Lengyel Országba illantván, az elfogattatást elkerülte.

§. 12. *Rákótzit Ferentz* fogságra esvén, *Mentőlevelet* ^{a)} küldött a' Császárhoz, és magán az által akart segíteni: de midőn észre vette, hogy az ő bűne sokkal nagyobb, mint sem hogy egy könnyen kiszabadulását reménylhetné, tsalárd úton módon kiszökött a' tömlötzből, ^{b)} és magát Lengyel országba vette.

a) Lásd azon *Mentőlevelet Steph. Katona Hist. Crit. Tom. XXXVI. pag. 175. sequ.*

b) Rákótzinak a' tömlötzből lett kiszökését, *Wagner, Hist. Leop. Part. II. pag. 739. sequ.* ekképen írja le: Rákótzit a' felesége vigasztalni akarván fogságában, azt izente néki, hogy az Angliai, Pruszsiai, 's nem különben a' Moguntziai és Hannoverai Követsk, Fejedelmeknek pa-

rantsolatjából, ő mellette mindent el fognak követni, valami szabadulására szolgálhat. Ezt *Lehman* nevű Kapitány, a' ki Pruszsus fi, és a' tömlözt őrzőinek feje volt, megértvén, olly reménységgel kezdett lenni, hogy az ő hazája Fejedelmének *I. Frideriknek* közbenjárására, bizonyosan ki fog szabadulni Rákótzii Ferentz. Abban az esethen tehát, ha ez megtörténne, nagy megjutalmaztatásra tartván számot, elsöben tsak abban szolgálta-tott módot a' fogoly Rákótzinak, hogy a' feleségével alattomban levelezhessen; utóljára pedig, a' nyereség kívánásától megvakittatván, abban is, hogy elszökhessen. Ez utólsóra nézve, a' tömlözt ajtajánál álló strázsát kellett megtsalni; mellyet úgy vitt véghez: hogy egy este a' strázsát gyertyát gyújtani küldötte. Ez mentvén magát, hogy néki a' tszászahelyet elhagyni nem lehetne: *Lehman* azzal alltatta el, hogy addlg ő maga fog érette strázsát állani. Így míg a' strázsza a' gyújtás után járt, *Lehman* Rákótzii Ferentzet a' tömlöztből, a' maga szobájába bocsátotta. Ott az előre tett rendelés szerint, Rákótzii a' Lehman ötsére találván, ki a' Montecuculi Regementjében Zászlótartó volt: mindjárt Német közkatonára köntösbe öltözik, és kalapját jól a' fejebe nyomván, 's a' hátára egy montlízszakot vévén, ezen Zászlótartóval együtt, a' strázsák szemeláttára kimégyen. Azután valamelly szegény özvegy aszszony házához vezetettvén, azon lovon, mellyet az Inassa, számára készen tartott, November 7., 1701., nagy nehezen *Neustadt*ből kilopódott, és mindenütt a' vendégfogadóknak postalovakat fogadván, éjjel nappal addig ment, míg Lengyel Országba nem érkezett. Ottan nevezetes atyafijai lévén a' *Báthori* ágról, azoktól befogadtatott. Azomban a' *Lehman* Kapitány hűségtelensége és tsalárdsága kitudódván, a' mint *Wagner* írja, fel négyeltetett. A' Tsászár pedig közönséges Levelet bocsátván ki, tízezer forint jutalmat ígért annak, a' ki Rákótzii Ferentzet akár elevenen, akár holtan kézbe adná.

§. 13. Lengyel országban mint számkivettett két esztendeig maradván *Rákótzii Ferentz*, az alatt a' Frantzia Királlyal XIV. Lajossal szabadabban szövetkezett, 's annak segítségével mindent elkövetett, hogy pártolást indíthasson Magyar országban. E' végre a' Rákótzii emberei járnak vala az országban, kik a' lakosoknak gondolkodását és hajlandóságát kitanulják. Találkoztak is, a' mint *Wagner*, az I. Leopold életének megírója beszéli, nem kevesen az országban, a' kik (ki egy ki más okra nézve) előre is hajlandók voltak Rákótzii eránt annyival inkább, mi

vel a' környülállásoknál fogva a' félelem is kevéssé tartóztathatta őket. Ugyan is ebben az időben folyván a' Spanyol successio felett való háború, egész Magyar országból minden Regementek, a' Frantzia és Bavarus ellen vitettek volt, úgy hogy tsak az egy Generális Montecuculi Regementje maradt ide haza.

§. 14. Ezt megértvén Rákótzai Ferentz, Bertsényi Miklóssal tartott tanátskozása után arra vetemedett, hogy a' mit eddig tsak alattomban forralt, most már nyilván munkába vette. Mert zászlókat ^{a)} készítettvén, azokat egy hirdetéssel együtt, melly alatt a' maga és Bertsényi neve volt, 1703. Május havában, áldozó tsötörtökre, beküldötte Magyar országra. Ezen zászlók, Rákótzinak Bereg vármegyei jószágaiban felüttetvén: legelsőbben is, az ő volt jobbagyi között okoztak zendülést.

a) A' zászlókra arany betűkkel ilyen irást tétetett Rákótzai: F. R. de F. V. S. R. I. P. (azaz, Franciscus Rákótzai de Felső Vadász Sacri Romai Imperii Princeps) pro Deo Patria et Libertate.

§. 15. A' felzendültek, kik magokat *Kurutzoknak* nevezték, a' Máramarosi, Ugotsai és Szathmári széleken, a' Nemesség jószágainak, a' templomoknak 's a' t. esvén, iszonyú pusztításokat vittek véghez. Mellyet midőn a' Kassai Generális *Marchio Nigrelí*, megtudott: a' Császár nevében, az említett vármegyékre parantsolatot küldött, hogy a' Nemesség késedelem nélkül üljön fel. Tselekedte ezt minden készséggel Gróf *Károlyi Sándor*, mint Szathmár vármegyei Fő Ispány. Mert a' Nemességet egybegyűjtvén, és ahoz egy tsoport Német katonaságot vévén: egyenesen Bereg vármegyébe a' zenebonások ellen indult. De azok már akkor Bereg vármegyét elhagyták volt, és Máramarosba, onnan pedig Len-

gyel országba igyekeztek, hogy Rákótzai Ferentzet béhozzák. Ezt megtudván *Károlyi Sándor*, hevenyében utánnok eredit, és míg észre vették volna, *Dolha* nevű helységnél teremvén, épen Úr napján, rajtok ment. A' zenébonások zürzavarba jöven, hamar hátott fordítottak: a' midőn némellyeket közzülök elejtett, másokat elfogott, a' többit elszélesztette, négy zászlóikat pedig elnyerte.

§. 16. A' *Dolhai* szerentsés tsatának híret *Károlyi Sándor* elsőben Kassára *Nigrellinek*, azután pedig ennek javallásából Bétsbe I. Leopoldnak maga vitte meg, ^{a)} elő mutatván azon zászlókat, mellyeket a' pártosoktól vett vala el. A' Császártól dítséretet nyervén, midőn bizonyos jutalomra tartott volna számot, és az után Bétsben, másfél hónapig várakozott volna: némelly fővebb udvari tanáts Uraktól szomorúsággal illetődven, ^{b)} Bétsből nehezteléssel tért vissza. ^{c)}

a) Bétsbe Julius közepén (1703.) ért fel *Károlyi Sándor*.

b) Némellyek a' Ministerek közzül a' *Károlyi Sándor* érdemét tsekélységnek tartották, mint a' ki tsak egynéhány tolvajokat fogott volna el: mások pedig az előmutatott zászlókról azt ítéltek, hogy azokat még I. Rákótzai Ferentz készítette volna.

c) A' *Károlyi Sándor* Bétsből lett visszaterése esett September elein, 1703. ,

§. 17. Azon közben *Rákótzai Ferentz*, arról a' szerentsétlenségről, melly az ő követőit Máramaros vármegyében *Dolhánál* érte, semmit nem tudván, noha még *Bertsenyi Miklós*, kit a' Frantzia követtel való tanátskozás végett, *Varsauba* küldött vala, onnan vissza nem tért, 's egyébaránt is készületlen volt: mindazáltal, mint maga, az ő nevét viselő Frantzia munkában ^{a)} megvallja, a' *hijába való dítsőségnek kívánásától* ösztönöztetvén, Lengyel országból Magyar or-

szág felé megindult. Midőn *Drohobitz* nevű városhoz ért volna, melly egy napi járó föld Magyar széléhez, tudtára esvén a' megverettetés, bójönni Magyar országra nem merészlett, hanem a' *Beszkéd* ^{b)} nevű hegy tövében, Lengyel ország szélén *Klitz* nevű helységben megállapodott, ^{c)} és egy felől vert hadának elszéledt és tébolygóban lévő része, más felől pedig az idegen segítő seregek után várakozott.

a) Memoires du Prince Francois Rákóczy sur la guerre de Hongrie pag. 28. a' hol így szól: „*La vaine gloire, la generosite me le suggererent.*“

b) A' *Beszkéd* hegy választja el Lengyel Országot Magyar Országtól.

c) Maga Rákótzai Ferentz, az említett munkában pag. 31. azt mondja, hogy az ő Lengyel Ország szélein lett megállapodása esett Junius 16., napján 1703., De ebben hibázik. Mert Junius 16. napja előtt, már ben vólt Magyar Országban, sőt a' támadást is elkezdte; a' mint ezt bizonyítja az a' pénz, mellyet *Schönvisner*, Magyar Ország Numismaticája 547., oldalán említ, ilyen felyülírással: „Franciscus II. D. Gr. Transyl. Princ. Rákótzai Dux „Confoed. Stat. opere libertatis inchoato anno 1703. 14 „Junii.“ De még világosabb ez abból a' lázassztó írásból, mellyet Rákótzai Ferentz az ő Munkátsi táborából hotsátott szélyel az Országba; mert ez költ Junius 7. napján 1703.

§. 18. A' *Beszkéd* hegy aljában tartózkodván Rákótzai Ferentz, azokat, kik az ő pártjára állottak Magyar országon, oda kívánta egybegyűjteni. Gyűlt is hozzá valamelly nép, de nem annyi, a' mennyit előre reménylt vala. ^{a)} Ezen gyűlevész néppel a' Magyar országi határon által jöven, minthogy a' hegyek között elegendő élelemre nem talált, a' Munkátsi térségre szállott le, hadi szállását *Munkátsra* ^{b)} tévén.

a) Maga a' hozzá gyülekezteknek számát három ezer gyalogra, és három száz lovasra teszi: de a' kik, azon kívül, hogy rendes fegyverek nem vólt, és hadi szolgálatot nem próbáltak, rendeletlen emberek is vóltak.

b) A' *Munkátsi várban*, melly a' várostól egy ágyúlövesnyire esik, még ekkor az I. Leopold őrizete vólt.

19. *Munkátson* nem soká lehetett bátorságban Rákótzai Ferentz. Mert a' *Montecuculi* vasassai, okos intézetből, nagy tsendesen *Ungvár*ra, onnan pedig *Szerednyére* ^{a)} jöven, olly véletlenül lepték meg Rákótzit, hogy magát ugyan a' városban tsak nem elfogták, népeit pedig elszélesztették, és drágább kintseit elnyerték. Ekkor osztán, ismét a' Lengyel országi szélek felé vonta magát vissza. Attól tartván tudniillik, hogy vagy a' Császári katonaság, vagy a' szomszéd Máramarosi és Ugotsai Nemesség elvágja az útját, és akkor két fegyveres nép közzé szorúl: két nap alatt *Zavatka* ^{b)} nevű helységbe futott, melly a' Lengyel szélekhez közel esett, és Rákótzai jószág volt; seregének nagyobb része pedig tőle elmaradt.

a) *Szerednye* két mérföldnyire esik *Munkátshoz*.

b) *Zavatka* Bereg Vármegyében Orosz falu.

§. 20. Így telvén el Junius hava (1703.), az azt követő Julius szerentsésebb kezdett lenni *Rákótzira* nézve. Mert *Bertsényi Miklós* a' Varsai útját végezvén, egynehány száz főből álló segítséget hozott Lengyel országból, ezen kívül azzal bízatta még Rákótzit, hogy a' Frantzia követ rövid időn öt ezer aranyat fog küldeni nékie. Ez által mind magának Rákótzinak, mind az ő követőinek eltsüggedt reménysége kezdett éledni. Azt hallván tehát Julius vége felé, hogy a Bereg és Ugotsa vármegyei Nemesek, a' Szathmáron lévő Császári őrizetből száz gyalogokat, a' *Montecuculi* vasas Regementjéből ugyan annyi lovasokat vévén magok mellé, Gróf *Csáki Istvánnak*, az említett két vármegyék Fő Ispányának vezérlése alatt, *Tisza Betshez* szállottak, hogy az ő általkelését a' Tiszán megakadályoztassák; titkos úton a' hegyek közzül ki-

jöven, azokat, kik már a' Tiszán által költöztek volt, meglopta, és nagy hirtelenséggel megtámadván szélyel verte.

§. 21. Minekutánna *Naménynál* által jött a' Tiszán Rákótzai: említett szerentséjének hallására, követőinek száma szemlátomást szaporodott. Nagy Várad és Diószeg tájékán *Bóné András*, más felé mások, az ő részére haszonnal dolgoztak. Számos és egymástól távol eső várak és városok, mint *N. Kálló*, *Huszt*, *Somlyó*, *Nagy Bánya*, *Nagy Károly*, és *Szólnok*, rövid idő alatt, többire feladás által, kézre kerültek.

§. 22. Midőn ezeket *Nigrelli*, kinek igazgatása alá volt bízva felső Magyar ország, meghalotta: *Montecuculit*, a' Munkátsi vidékről *Kassára* hívta, úgy ítélvén, hogy ezen várostól függene az egész Felföldnek megtartatása. A' *Montecuculi* Regimentnek eltávozása által, a' Hegyaljai városok is, és helységek Rákótziboz hajlottak. *Tokajba* vévén tehát útját Rákótzai, melly alá Bertsényit már az előtt elküldötte vala: nagy örömmel tölt el, midőn a' Tisza partjához közelgetvén, Bertsényi Miklós *Károlyi Sándorral* ment eleibe. Ez a' Főember t. i. Bétsben lett megszomorodása után Kassára menvén, ott *Nigrelli* miatt ismét megkedvetlenedett. Midőn azért halotta, hogy a' *N. Károlyi vár* megvevődvén, felesége és egész háznépe a' Rákótzai hatalma alá esett: Bertsényi Miklóst Tokaj alatt felkereste, és nyilván a' Rákótzai pártjára állott; kitől Generálissá tétetődvén, a' Ketskeméti környékre, a' Báts vármegyei fel 's alá kóborló és pusztító *Rátzság* ellen küldődött.

a) Ezen útra Rákótzai Ferentz, a' *Szathmári vár* alól indult, mellyet darab ideig próbált megvenni, de semmi-re sem mehetett. Most annak további ostromát bízta *Senyei Istvánra*.

§. 23. Rákótzai Ferentznek eddig előadott mozgása és terjeszkedése *Juniustól* fogva *October* végéig és így, öt hónapok alatt esett, 1703. De már az ezen esztendőből hátra lévő két hónapokban, sokkal nagyobb és sokkal sebessebb előmenetele volt fegyvereinek. a) Mert a' pártosság hova tovább mind jobban jobban terjedvén, és csaknem akadály nélkül erősödvén: az 1703. esztendő végével, Magyar ország nagyobb részében Rákótzai hatalmaskodott.

a) Rákótzai Tokajnál marádván, hadainak kitsapási által Kassa városát mintegy megszállott állapotban tartotta. Ebből a' lett, hogy a' felső részeken is, a' Tót Vármegyékben, mindenütt gyülekezett a' nép a' Rákótzai zászlója alá. *Ótskai László* a' *Lévai várat* elfoglalván, és *Borbély Balázsszal* Nyitra Vármegyébe béütvén: a' Vág vizéig terjesztette a' Rákótzai fegyverének hírét. *Bertsényi Miklós* más felől, az Egrieket, a' Püspökkel *Telekessy Istvánnal* együtt, *Gyöngyösre* költöztetvén: a' várat ostrom alá vette. Azután *Losontz* felé indult, és ott *Károlyi Sándorral* egyesülvén, a' Bánya városokat elfoglalta. Azután *Károlyi Sándor*, a' *Galgótzai* és *Semptei* várakat megvévén, és a' Vág vizén általkelvén, *Sz. Györgyhöz*, *Bazinhoz*, *Modorhoz*, és *Nagy Szombathoz* is könnyen hozzájutott. E' szerint, minthogy már túl a' Vág vizén, az egy *Po'ssonon* kívül, minden városok és helységek a' Rákótzai részire voltak hajtva: olly szélesen kiterjeszkedtek a' Kurutz hadak, hogy azok által, a' *Nyirai*, *Trentsini*, *Arvai* sőt azokon innen, *Liptó Vármegyében* a' *Likavai*, és *Gömörben* a' *Murányi* várak is ostromoltattak. Azonközben *Po'sson* bézárkozva lévén: *Károlyi Sándor*, *Bertsényivel* együtt, December havában, *Szentz* alatt, táborba szállott, és kijáró hadai által az egész *Bsallíközt* magához vonta. Ezzel meg nem elégedvén, *Karátson* előtt való nap, seregének egy részével, a' *Morava* vizén is általment, és *Alsó Austriába*. *Bétshez* szinte három óránnyira nyomult bé. De beljebb menni nem hátorkodott, hanem egynéhány zászló alja Ausztriai katonaságot, *Tisztjeivel* együtt, elfogván, azzal *Karátson* első napján, *Szentzre*, *Bertsényihez* visszatért. Illy sehes előmenetekben, *Károlyit* és *Bertsényit*, *Generalis Schlick*, és *Gróf Forgács Simon* akadályoztatták valamenyire. Maga pedig *Rákótzai Ferentz*, az alatt, *Tokajnál* lévő és naponként nevedő táborából, választott *Hadnagyokat* küldvén ki, *Lótsét*, *Késmárkot*, és *Szepes* várát szállatta meg.

§. 24. Ezen rendkívül való előmenetelt okozták az akkori környülállások. *I. Leopold*, a' Spanyol Successio eránt folytatott háborúban szerentsétlen volt. ^{a)} Illyen állapotban, az országon kívül lévő hadainak, mellyeket a' Frantzia és Bavarus ellen rendelt vala, semmi részét a' Magyar országi támadásnak elnyomására nem fordíthatta. Azon igyekezett tehát, hogy a' tsendességet kegyelmességének megbizonyítása által állítsa vissza. Azért mindennek az elpártoltak között, valaki az engedelmességre visasza térne, botsánatot ígért. Ez által tzélját el nem érven: ^{b)} elsőben Palatinus *Eszterházi Pálra*, midőn pedig ez Rákótzinak nem tetszett, Kalo-tsai Érsek *Szécsényi Pálra* bízta a' békeség megszerzését. ^{c)}

a) A' Frantzia Királynak XIV. Lajosnak serege *Kehl* elfoglalta. Azután egyesülvén a' Bavariai seregekkel, *Tirolba* béütött, és *Inspruckot* megvette. Azomban a' Császár, a' nagyobbik fijával *I. Jóseffel* együtt, a' Spanyol Koronához való jussát, *Károlynak*, az ő kisebbik fijának adta által. Ez tehát mindjárt, September eleitől fogva, *III. Károly* név alatt, Spanyol Királynak kezdett hívattatni. Azután, September 19., Spanyol Országba indult, hol is, a' XIV. Lajos seregeivel kellett néki küszködni.

b) *Rákótzit*, említett szerentséjében, úgy elbizta magát, hogy az *I. Leopold* ajánlásának elfogadásáról még tsak hallani sem akart Sőt, megvallja maga (*Memoires sur la guerre de Hongrie*, vagyis, *Hist. des Rev. l. de Hongrie Tom. V. pag. 86.*) hogy ő még azt a' hivatalt is, melly néki a' Lengyel Királyságra adódott, megvetette, tsak hogy a' mit Magyar Országban elkezdett folytatathatná, *Rákótzit* ugyanis, a' Lengyel Országi Primás, *Cardinalis Radziusky*, titkon, levele által, arról tudósította, hogy az Ország Marsaljával *Lubomirskyevel* együtt, nem mást, hanem egyenesen ötet kívánja Lengyel Királya választani. Sőt bizonyossá tette arról is, hogy a' Svétziai Király *XII. Károly*, a' ki akkor tetszése szerint hánt Lengyel Országgal, abban nem fogna ellenkezni. De, *Rákótzit* Ferentz, abba való biztában, hogy dolgai reménye felett jól folytak Magyar Országban, kész volt ezt a' szerentsét elbótsítani.

c) *Szécsényi Pál*, a' Nemzet előtt közönséges kedvességű ember lévén, a' Békekészítésre mindennek között leg-

alkalmatossabbnak találtatott. Minthogy pedig néki *Bárá Scalvinióni* igen kedves embere volt: elsőben ez által szállítódott meg. *Scalvinióni* ugyanis, December 10., napján, 1703., írt *Szécsényi Pálnak*, (a' ki, az akkori háborús környüállások miatt, nem *Kalotsán*, hanem a' *Símegi Várban*, a' Veszprémi Püspök jószágában, tartózkodott), és attól ezekről tudakozódott: mitsoda okai lehetnek a' támadásnak? és mitől lehet tartani, hogy még abból következnek? Felelt *Szécsényi Pál* December 20., napján, és a' támadás okait, a' szerint, a' mint azok a' békételenkedők szájában forogtak, igazán megírta. Ezen Levélnek az a' következése lett, hogy Jan. 2., napj. 1704., maga a' Felső írt az Érseknek, és, hogy a' köztársaság helyreállításában munkálódjon, reábizta. Azok a' Levelek, mellyeket osztán *Szécsényi Pál* ezen dologban küldözött, az azokra való feleletekkel együtt, részszerint megvagyunk a' *Histoire des Revol. de Hongrie* nevű munka II. Darabjának 106. és azt követő oldalain, részszerint Néhai Fő Tiszt *Katona István* Úrnál *Hist. Crit. Tom. XXXVI. p. 129 seq.* tellyesen pedig, és minden híjánosság nélkül, in *Epistolis Szechenianis*, mellyeket Nagy Méltóságú Gróf *Szechenyi Ferentz* Excellentiája, a' feljebb való esztendőkkben bortsáttatott világosságra.

§. 25. *Szécsényi Pál*, a' reábizott dologban igaz lélekkel kívánt eljárni. Azért, már Januárius 13kán 1704., szóllott *Károlyi Sándorral Símegén*, és a' két fél öszvejöhetésének helyéről tanátskozott. Az Érsek erre a' végre ment *Moson* vármegyének *Leben Szent Miklós* nevű helységéae, melly *Moson* és *Győr* között vagon. Kevéssel azután megjelent ugyan ott *Bertsényi Miklós* is, *Károlyi Sándorral* együtt. Itt mire mehetett légyen *Szécsényi Pál*, megírta Bétsbe a' Felsőnek, Januarius 28. napján. Ugyan azon napon írt *Rákótzai Ferentznek* is. Felelt ez *Miskóltzról* Februarius 5. napján, melly felelet, *Rákótzai Ferentznek* nagy magához való bizakodását jelenti ki.

§. 26. A' *Leben Szent Miklósi* együtt létel alatt, *Szécsényi Pál* azt sürgette, hogy a' tsendesség helyreállításának legjobb eszköze a' volna, ha az ország Rendei Diétára egybe hívódnának. Ez ellen *Bertsényi Miklós* tíz pontokból

álló írást adott által az Érseknek, azt állítván, hogy azon pontokat magától *Rákótzitól* vette. Az Érsek, ezen írást *Viza* nevű Kalotsai Prépost által, Februarius 13. napján 1704., megküldötte a' Császárnak. Még minekelőtte a' Prépost Bétsből vissza érkezett volna: *Rákótz* *Ferentz*, Februarius 29kén *Miskóltzon* költ levelében, újabb öszvejövetel helyévé, Heves vármegyében *Gyöngyös* városát nevezte ki.

§. 27, A' *Gyöngyösi öszvejövetelnek* (mellyre *Viza* Martius 20. napján érkezett meg, és a' többek közt, a' *Bertsényi Miklós* fogságra esett feleségének, a' Császár kegyelmességéből, szabadon lett bocsáttatását hozta hírül), semmivel nem lett jobb kimenetele, mint a' *Leben Szent Miklósinak*. A' Császár, *Viza* által, a' Római Királynak *I. Jó'sefnek közbenjárásával* kínálta meg *Rákótzit* és annak követőit. De azt ezek el nem fogadták: hanem fennyen beszélvén, olyan kezességet (*Garantiát*) kívántak, a' minémű szokott lenni a' hadakozó hatalmasságokra nézve, midőn azok megbékélnek. Ezen kívül, a' Császári kegyelemnek, megkegyelemzésnek, megengedésnek még tsak nevét sem akarták hallani magokra nézve. Mind ezeket *Szécsényi Pál*, Aprilis 2. napján 1704., *Székes-Fejervárról* írta meg a' Császárnak.

§. 28. I. Leopold, a' *Szécsényi Pál* levelére, Aprilis 20. napján 1704., adván választ, azt bírta az Érsekre, hogy újra menjen el a' béketelenek vezéreikhez, és azoknál e' kettőt sürgesse: 1. hogy légyen közönséges és általán fogva való fegyverszűnés. 2. Hogy *Po'son*, vagy *Nagy Szombat* légyen a' békesség eránt tartandó gyűlésnek helye. El is indúlt mindjárt *Szécsényi Pál*, és, *Komáromnál* által menvén a' *Dunán*, *Bertsényivel* szándékozott szóllani, mint a' ki-

ról azt tartotta, hogy annak híre és tanátsa nélkül semmit sem tselekszik Rákótzai Ferentz. Azonban, a' Bétsben lévő Anglus és Hollandus követek, *Stepney György*, és *Hamel Bruyninx*, Aprilis 22. napján, levelet küldvén *Rákótzai Ferentznek*, a' békesség megszerzésére a' magok közbenjárását ajánlották. Kiknek *Rákótzai, Dömsödről*, Május 20. napján, hidegen felelt, azt jelentvén ki, hogy ő nem látja mi hasznát vehetné az ajánlott Közbenjárásnak. 's a' t.

§ 29. *Szétsényi Pál*, a' reá bízott dolgot kívánván végrehajtani, minekutánna megértette, hogy *Rákótzai Ferentz* a' Dunán olly czéllal szállott által, hogy seregét *Székes-Fejérvár* felé vigye: azzal magával igyekezett szóllani: de benne módja nem lehetett. Mindazáltal annyira ment, hogy *Rákótzai Ferentz Paksot* kinevezte, hogy ott az ő embereivel alkudozhasson az Érsek. De ezen alkudozásnak is a) tsak annyi haszna lett, mint a' két eiszőnek. Mert, a' kívánt *fegyverszűnés* el nem érődhetvén: az ellenségeskedés folytatódott; maga *Rákótzai*, és az ő vezérei, kik közzül már *Forgáts Simon* is b) egy volt, az ország különböző részeiben hadakozván.

a) Azokat, mellyeket a' *Paksi Gyűlés* eleibe terjesztett *Szécsényi Pál*, maga *Paksról*, Május 14., (1704.) költ. Leveleiben megírta *Rákótzai Ferentznek*. Tudniillik, azt tette tanátskozás tárgyává: hogy légyen két vagy három hónap *fegyverszűnés*, de úgy, hogy ha ez az idő nem lenne elég a' Békesség megállítására: a' két Félnek megegyezésével addig nyújtódnék a' fegyverszűnés, valameddig szükségesnek fogna tartódni. Továbbá, hogy *Rákótzai*, *Magyar Ország*nak a' Dunán túl és innen lévő részeiből, hadát visszahíván, és azon részeket, egész a' Vág vizéig, a' fegyveres néptől megüresítvén, míg a' fegyverszűnés ideje eltelnék, seregeit az Orzágnak más részeiben tartaná. Ezenkívül, hogy I. Leopold, azon várakba és erősségeibe, melyekbe az akkori háborúságos idők alatt is, szabad bójárása volt, míg a' fegyverszűnés tartana, minden provisiót vitethetne. Végre, hogy mind két részről Commissariusok rendelődnének, kik a' megnevezendő helyen, egész bátorsággal munkálódhatnának

a' Békesség dolgában: a' Tengeri Hatalmasságoknak Kezessége pedig, mellyben a' Felső megegyezett, a' Rákótz-i részéről is fogadódnék el. A' dolog kimenetelét pedig azután, ugyan csak *Paksról*, Majus 19., napján, I. Lepoldnak írta meg *Szécsényi Pal*, melly is ide megyen ki: hogy Rákótz-i a' fegyverszűnésre mind addig nem akar állani, míg azoknak, mellyeknek a' fegyverszűnés által kellene megállítódni, bátorságos és állandó vóltáról bizonyossá nem tevődnek, abban a' vélekedésben lévén, hogy a' fegyverszűnés csak arra való lenne, hogy az ő hadai eloszlattatván, maga elnyomattathatnék, és hogy a' külső Hatalmasságok előtt, a' kikkel szövetsége volna, gyanúba hozzódnek. 's a' t.

b) *Forgáts Simon*, az 1704., esztendő elején, minekutánna *Schlick* a' Császári sereg vezérlésétől elmozdítódott, Gróf *Pálfi Jánossal* együtt, azon seregnek Vezérévé tétetett. Mindazáltal, szintén úgy, mint feljebb való esztendőben *Károlyi Sándor*, Martius 19., napján (1704.) a' Rákótz-i részére ment által. Ezen általmenetel okát *Kollinovits* abban keresi, hogy a' Horvát Országi Bánság nem *Forgáts Simonnak*, a' ki arra vágyott, hanem Gróf *Pálfi Jánosnak* adódott. *Spángár András* pedig *Magyar Krónikájá* 72. oldalán, annak más okát is említi, t. i. ezt, hogy a' Rákótz-i követői elfoglalván a' *Forgáts Simon* jószágait, ő e' miatt nagy szükségét látott, és ezért lett volna mintegy kéntelen a' Rákótz-ihoz való pártolásra.

§. 30. Az alatt, míg a' fegyverszűnés kimunkálódására az említett próbák tétettek: a' Rákótz-i hadainak, kivált az esztendő (1704.) elein, ismét nagy és szembetűnő előmenetele ^{a)} volt. De más felől Generális *Heister* is, az I. Leopold Király részire haszonnal ^{b)} dolgozott. Az mindazáltal, hogy a' fegyver megszüntetésére Rákótz-i hajlandóbb légyen, leginkább I. Leopoldnak, az egyesült Frantzia és Bavarus seregen, Svéviában, *Hochstadiumnál* (*Hochstädt*) August. 12. napján nyert tökéletes győzedelme ^{c)} okozta.

a) Általszálliván *Károlyi Sándor*, 1704., az elein, a' Dunán, és egy Hirdetést boisátván ki: arra sok Vármegyéknek követői zászlókkal és gyalog 's lovas tsoportokkal jelentek meg ő nála. Azután, a' keze alatt lévő seregnek egy részét Horvát Ország felé küldvén, *Kanizsát*, *Csáktornyát*, és az egész *Murakózt* a' *Dráváig*, Rákótz-i hatalma alá hajtatta. Seregének más részével pedig, mellyet *Veszprém* felé rendelt, *Székes Fejérvárat* is elfoglaltatta. Ezenkívül, némelly Hadnagyjai által, kiket *Stiria* és *Ausz-*

tria felé hotsátott ki, a' *Leyta* vizéig terjedő egész vidéket a' Rákótzai részére megnyerte. Nem különben a' Rákótzai pártjára vivődtek: *Kőszeg*, *Sárvár*, *Szombathely*, *Körmönd*, *Szent Grót*, *Felső és Alsó Lindva*, *Vas Vármegyében: Ruszt*, *Kis Márton*, es *Kapuvár* Sopron Vármegyében; azon az egész részen az I. Leopold Király eránt való hűségben, tsak *Fraknó*, *Borostyánkő*, és *Németújvár* (Gössingen) maradván. A' *Bát* kaságban és a' *Szeremségben* lakó *Rátzokat* is Rákótzihoz édesgette Károlyi Sándor: de azután a' *Deák Ferentz* vezérlése alatt lévő Kurutzoktól, a' kik abban semitsem tudtak, háborogatódván, ísüét felkeltek, és többé Rákótzinak hinni nem akarván, *Pétsen*, és túl a' Dunánlévő sok más helyeken, íszonyú pusztítást és kegyetlenséget vittek véghez.

Azomban, míg ezek túl a' Dunán estek: a' Duna és Tisza között is szerentsésen folytak a' Rákótzai dolgai. Mert, a' mint maga, a' feljebb említett Frantzia munkának gz. oldalán, beszéli, a' lágy tél után, Januariusban általfagyván a' *Tisza* és *Bodrog* a' *Tokaji vár* ostromához minden oldalról hozzá fogott, és másodszori rárohanás után, a' benne lévő óltalomhadat a' vár feladására kénszerítette; melyet osztán, noha az ő örökös jószágai közzé tartozott, lerontatott. Itt sok ágyúkra találván, azokat az *Egri vár* ostromlására szándékozott fordítani: erre mindazáltal szüksége nem volt. Mert *Forgáts Simon* a' várbeli Commendáns arra vette, hogy a' várat, bizonyos feltételek alatt, feladta.

b) *Heister*, ebben az időben Leopold Királynak, legtöbb és legszerentsésebb hadi szolgálatot tett az Országban. Ugyan is *Pápát* Veszprém és *Szala* Vármegyékkel együtt, és az egész *Dráva* mellyékét, úgy szintén *Székes Fejérvárt* (melly alatt Károlyi Sándort meg is verte), és *Földvárt* visszavette.

c) Az I. Leopold hadait, *Hertzeg Eugenius* vezérlése alatt, az egyesült Frantzia és Bavarus seregeu, *Hochstädt* (v. *Höchstädt*) nevű városnál olly nagy győzedelmet nyertek, hogy a' két ellenség részéről, huszonöt ezer ember, részszerint levágattatott, részszerint fogságra esett; öt ezer pedig megsebesítettet. Ezt követte osztán egész Báváriának elfoglaltatása. Nagy része volt a' hartz megnyerésében *Hertzeg Marlboroughnak* is, kit az Anglia Királyné *Anna*, I. Leopoldnak, mint szövetséges társának, segítségül küldött vala. Mert ez, a' Frantzia Marsallt *Talardot*, tizenkét ezer emberével együtt elfogta.

Mivémű változást tsinált Rákótziban a' *Hochstädtiumi* győzedelemnek hire: maga előadja *Hist. des Revol. T. V. pag. 168.* Addig tudniillik, míg az a' hír fölébe nem ment, magát mindég azzal ketségtette, hogy seregét a' Báváriai Választó Fejedelem táborával öszvekapcsolhatja. Most ez a' reménysége egyszerre ketté vágódott. Ez a' reménység volt pedig egyedül való fundamentoma annak, hogy ő fegyverre mert kelni; a' mint

maga megvallja az említett Frantzia munka 168. , óldalán, ezen szókkal: „La malheurente nouvelle de la „perte de la Bataille de Hochstet me fit perdre toute „esperance de jonction avec l'Electeur de Baviere. Ce „toit-là l'unique fondement sur lequel j'avois entrepris la guerre “

§. 31. October hava közepétől fogva, 1704., *tizenöt napi fegyverszünés* ^{a)} határozódván: az új őszejevétel, mellynek helye *Selmetz* városa volt, nagyobb reménységgel, 's ugyan azért számosabb követek által, és sokkal pompásabban ^{b)} tartódott, mint az elébbeniek. I. Leopoldnak, Kalotsai Érsek *Szétsényi Pál*, Báró *Seilern*, Gróf *Kohári*, és Itélő Mester *Szirmai*; a' közbenjáró Hatalmasságoknak, *Stepney György*, és *Hamel Bruynincx*; Rákótzinak pedig *Bertsényi Miklós*, *Jánoki Sigmund*, *Rádai Pál*, (és mivel már ekkor magát *Erdélyi Fejedelemnek* tartotta, ^{c)} azon ország részéről, *Mikes Mihály*) voltak ezen gyűlésre rendelt megbízottjai.

a) Megtetszik ez Rákótzinak azon telyes hatalmat adó (Plenipotentialis) leveléből, mellyet a' *Vihnyei Ferdőben* a' hol meggyengült egészségének helyreállítása végett tartózkodott, adott a' maga követeinek. Rákótzai azon Ferdőtt (Memoir. pag. 176.) *Vihnye*, Pray (Hist. Reg. Hung. Stip. Austr. pag. 329.) *Visne* Katona pedig (Hist. Crit. Tom. XXXVI.) *Vihnye névről* nevezi.

b) A' *Selmetzre* gyülendő követeknek egész fényességgel való fogadására és megvendéglésére, Rákótzai, *Bertsényi Miklóst* küldötte, a' ki maga is pompát szerető ember volt: de a' felesége (mint a' ki már az előtt két fő emberekkel, úgymint elsőben a' Horvát Országi Bánnal, Gróf Erdődivel. azután pedig, az Ország Birájával *Draskovits Miklóssal* élt vala házasságban) ahoz még jobban értett, a' mint ezt maga Rákótzai meg egyzi Memoir. pag. 179. 180.

c) A' Gyöngyösi őszejevétel végződésével, midőn a' *Vihnyei ferdőbe* ment volna Rákótzai, az útjában *Saág* nevű helységben hallotta meg, a' hozzá küldött Deputatziótól, (mellynek feje *Mikes Mihály* volt), hogy ötet, az Erdélyi Rendeknek egy része Fejedelemnek választotta.

§. 32. A' *Selmetzi gyűlésnek* kívánt vége nem lett: vagy azért, mivel Rákótzai megütötte ma-

gát azon, hogy ez a' kérdés: illetné-e őtet a' *Fejedelem* titulus; vagy nem? tagadólag vátatódott; vagy azért, mivel a' Frantzia udvartól, alattomban, ismét felültetődött; ^{a)} vagy pedig azért, mivel, a' gyűlés alatt, *Kassa*, *Eperjes*, és *Eger*, néki magokat feladván, abból rendkívül való bizodalmat vett magának. Elég az hozzá, hogy az ő megbízottjai, azon kívánságaikból, mellyeket az I. Leopold követei 's az Anglus és Hollandus közbenjárók eleibe terjesztettek, legkissebbet sem akart elengedni. Ekképen, a' békesség megszerzésére való jó alkalmatlanság, az ország nagy kárával elbotsátódott.

a) *Pray, Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr. p. 328.* ezt mondja: „Rákótzius, ne, cur tractatio conciliationis frustra instituta fuerit, invidiam ferre cogere, literas per regnum dididit, quibus causam in Caesaris Commissarios rejecit, duriores illos, quam mandata habuerint, in moderandis conditionibus fuisse, questus: cum tamen palam esset, ab *Aleurio*, quem *Rex Galliae paullum ante miserat, fuisse pervasum, ut arma resumeret.*“

§. 33. Minekelőtte a' Selmetzi gyűlés tartása eránt határozás tevődött volna: azt végezte volt el magában Rákótzii, hogy *Érsekújvárt* ^{a)} veszi ostrom alá. Most tehát a' gyűlés eloszolván, magához való nagy bizakodással, ^{b)} *Leopoldvára* alá ment, mellyet I. Leopold, a' feljebb való időkben, az *Érsekújvárban* lévő *Törökök* kiütéseinek megakadályoztatására építettett vala, a' *Vág* vize és a' *Dudvág* között. Már alatta lévén *Leopoldváranak*: *Bertsényitől* azt az izenetet veszi, hogy *Császári Generális Heister*, *Nagy Szombatnak* tart. Ekkor *Nagy Szombat* felé mozdítván taborát, *Gerentsér* nevű falunál, *Nagy Szombathoz* félórányira megállapodik. *Bertsényi* is, kevéssel azután oda érkezik. Ott léteken, épen *Karátson* napján, *Heister* őket véletlenül meglepi. Más nap (*December 26kán 1704.*) megütköznek: és erősen megverettetnek. ^{c)}

a) Ér-

- a) *Ersekújvárt*, *Várdai Pál* és *Oláh Miklós* Esztergomi Érsekek építtették vala a' tizenhatodik Században, és azért neveztetett azzal a' névvel. Már ma erőssége nintsen, mivel az, 1725. és 1726. az akkori Magyar Országi Királynak, III. Károlynak parantsolatjára lerontatott.
- b) Ezt maga Rákótzai is így adja elő, *Memoir. pag. 181.* a' hol ezek a' szavai: „Aussi-tout que la Trêve expira, „mes Troupes destinées a cette entreprise etant toutes, „prêtes, je marchai brusquement.“ 's a' t.
- c) A' *Nagy Szombati Hartz* megnyerése, *Heisternek* kemény viaskodásába került, mellyben tsak egy hajszálon maradt meg az élete. E' dolgot, *Spangár András*, *Magyar Krónikája* 74. oldalán, így írja le: „Olly nagy veszedelemmel, olly sok pártosokkal egyszer sem vólt a' viaskodás, mint Karátson Havának 26. napján. Mert, a' rendeken általvágván magokat a' pártosok, már a' tábori szekerekhez, mellyek a' Tábornak közepén vóltak, jutottak. Hat ezeren, a' kiket *Ebeczki* vezetett vala, a' Tábornak hátúlsó részére rohannak. *Otskai László* pedig, a' tábornak jobb szárnyát tsak nem egészen lekontzolja. Nem meszsze vala a' Német sereg a' veszedelemtől. De, hogy egészen meg ne győzettetnék: Gróf *Czobor Márk* vitézi erejének köszönje. Maga már a' Fő Generál *Sigefridus Heister* életének nagy veszedelmébe esett, a' mellyben el is vészett vólna, ha *Czobor Márknak* vitézi gyorsasága meg nem mentette vólna. Lássad miképen történt a' dolog! Emlékezik vala egy a' felzendült Magyarok közzül, hogy ezen hadi Fejedelem (tudnillik *Heister*) sokakat társai közzül levágattatott, és fogságra vitetett vólna: azért, hogy elveszett népéért érdemes boszszút álljon, a' sűrű renden lévő vitézek általvágván, nagy erőszakkal a' Fővezérre rohan, és már másodsor, (mivel elsőben meggátoltatott az igyekezete) kezét és fegyverét felemeli, nagy szívesen hozzája vág; de minekelőtte a' vágás rajta esnék, addig a' vakmerő Vitézt Gróf *Czobor* agyon lövi. Ezen dolgot maga *Sigefridus Heister*, Bóldogaszszony Havának 1. napján (1705) Nagy Szombatban, a' Jésuiták ebédlő palotájában beszéltette; a' ki is *Czobor* Urat méltó ditséretekkel magasztalta, és életének tovább való folyását egyedül néki tulajdonította. Innét a' győzedelem a' Királyi vitézek mellett maradt.“

§. 34. A' *Nagy Szombati győzedelemnek* az a' haszna lett, hogy *Nagy Szombat* városa mindjárt akkor a' Felső eránt való hűségre visszavért; *Leopoldvára* a' megszállás alól felszabadult; *Trentsin* pedig, mindenféle eleséggel megakaratott, hogy a' megszállást kiállhatná. Azonban *Rákótzai Ferentz*, Bars vármegyébe *Kis Ta-*

poltsánra vonván magát, elszéledt hadainak összeveszedésében foglalatoskodott; a' hol, midőn *Károlyi Sándor*, a' ki a' Nagy Szombati ütközetben jelen nem volt, *hat ezer lovasokkal* hozzá érkezett: nagy szorultságából kezdett kihatolni. Így tölt el az 1704. esztendő Magyar országra nézve.

Erdélyben, az alatt, mindent elkövetett *Rabutin*, hogy az I. Leopoldtól való függésben megtarthassa azon országot. *Szebenben* tartózkodván: a' Kurutz Kapitányokat, kik portázni ezen város alá mentek, megverte, és sokat elejtván közülök, elszélesztette. Legkissebb mozgásra, és a' mozgásnak alkalmatosságára is úgy vigyázott, hogy semmi nem eshetett, a' mi néki tudtára ne lett volna. Így tudta ki a' *Bethlen Miklós* igyekezetét is. *) Illyen vigyázása, és efféle tselekedetei által azt vitte véghez, hogy a' támadás, olly erőt, a' minéműt Rákótzai reményl vaša, 1704. nem vehetett Erdélyben.

a) *Gróf Bethlen Miklós*, a' mint *Cseri Mihály* megjegyzi, „noha észszel és elmével Erdélyben véle senki nem ért; „és a' Császár Udvari Tanácsosi között is tekintetben „lehetett volna az ő nagy böltsességéért: nagy bolondságot tselekedék. Mert egy Gondolatot írta, hogy Erdélyben mitsoda Igazgatásformája állittassék fel; hogy „tudniillik az Ausztriai Házból légyen ugyan az Erdélyi Fejedelmeknek Felesége: de a' Töröknek is adózzék. Több illy haszontalanságok is valának írásaiiban.“
* a' t. Ezt a' Gondolatot Bethlen Miklós, valamelly Görög által, Bétsbe akarta felküldni az Anglus Követnek: de az. v' Rabutin kezére került; a' ki is osztán Bethlen Miklóst leárestáltatván, elsőben törvényt akart reá láttatni: de azután Bétsbe küldötte fel fogságra.

§. 35. A' Rákótzai Nagy Szombatnál szenvedett szerentsétlenségét, kevés napok múlva, úgy mint Januarius kezdetével 1705ben, követte az a' szerentse, hogy a' *Szathmári var*, *Forgáts Simon* által, az ő részére megvétetett. A' Duna mellett is kezdett kipótólódni az ő vesztesége.

Mert *Károlyi Sándor*, Februarius havában, által menvén, a' Dunán, Ausztriába bétsapott, és szinte *Bétsnek* hostátjáig hatván, a' Bétsi népnek a' Nagy Szombati győzedelmen való örömet, nagy megrémüléssé változtatta. Azonban Rákótzai, *Bertsényi Miklóst* a' *Vág* vizénél hagyván: maga *Egerbe* indult, hogy a' telet ott töltvén, a' következendő táborozáshoz készülne. *Heister* pedig, gyalog hadait, *Bazinba*, *Modorba*, és *Sz. Györgyre* szállítván, a' lovasságát *Károlyi Sándor* után botsátotta; hogy azt hátul támadná meg. Ezen alkalmatossággal tudott élni *Bertsényi Miklós*. Mert az említett három városokat, Martius hava végén, és Aprilis elején elfoglaltatta; sőt midőn azután, az Ausztriai széleeknek, *Károlyi Sándor* ellen való óltalmazására, Generális *Heister*, Nagy Szombatból; a' hol hadi szállása volt, egész seregével együtt felhívattatott: *Nagy Szombatnak* is bírásához jutott.

a) Az említett négy városoknak, úgymint: *Bazinnak*; *Modornak*, *Sz. Györgynek*, és *Nagy Szombatnak*, az akkori időben, kiváltképpen a' Kurutzoktól, szenvedett nyomorúságait, mint szemmel látó tanú, bőven leírja *Bél Mátyás*, *Notitiae Hung. Novae. Tom. II. pag. 68. 103. 132.*

§. 36. Rákótzai, *Kis Tapoltsánról*, Februar utolsó napján (1705.) érkezvén *Egerbe*: nagy pompával, és ágyúkkal való lövöldözések közt ment be a' városba. A' Püspök *Telekesi István*, az egyházi Renddel és Nemességgel, a' város kapujában várván őtet, nagy tisztességgel és ékes Magyar beszéddel fogadta. Szinte nyomba követte őtet *Egerbe* a' Kalotsai Érsek *Szétsényi Pál*, olly szándékkal, hogy véle a' békességet végre hajtsa. Kevéssel azután az Anglus és Hollandus követeknek *Stepney Györgynek* és *Hamel Bruynincxnek*, Martius 1. napján, 1705ben Bétsben költ levele is megérkezett *Egerbe*; mellyben I.

Leopoldnak a' felzendültek kívánságira való *válaszszát* küldötték meg.

§. 37. I. Leopoldnak ezen *válaszszából*, valamint a' Felség ígéreteit és ajánlásait: úgy a' fegyverre költ békételeneknek panaszszait is megérthetni. Annak pontjai ezek voltak:

A' Császár Ő Felsege, az *Angliai Királynénak* és a' *Szövetséges Belgiumi Státusoknak*, a' megbékéltetés végett való *közbenjárását*, igen örömet elfogadja, és igéri, hogy Magyar országnak jövődő boldog állapotjára nézve semmi kétséget nem hágy fenn maradni.

A' *Német hadaknak* Magyar országon tett *hibáit*, kinyomoztatván, és azokért illendő elégtételt adatván, ennekutánna Ő Felsege szoros fenytéket fog tartatni azok között.

Az *idegen hadak* dolgának legjobb móddal lehető elintézése eránt, a' legelső Diétán az ország Rendeivel együtt fog tanátskozni.

Hogy a' Római Király *I. Jó'sef*, bizonyos *időt az országban töltsön*, azt megerősíti Ő Felsege, és a' Magyar országi dolgokra való gondviselést is reá fogja bízni.

Minden *három esztendőben* örömet *Diétát fog tartani*; mellyre a' Római és Magyar országi megkoronázott Királyt *I. Jó'sefet* is le fogja küldeni; maga a' Császár Ő Felsege, öröksége és a' Birodalomnak terhe miatt, azon jelen nem lehetvén.

A' *Király szabad választása* eránt a' békételenkedők kívánságát nem tellyesítheti: úgy sem újság az Ausztriai Háznak örökség szerint való uralkodása Magyar országon; melly már ez előtt századokkal kezdődött: közelebb pedig az utolsó Po'soni Diétán tsak bizonyos lineára, úgy mint Ő Felsegének első szülöttjére, és annak férjfi maradékira szorítódott, a' ki, mint más

Tartományoknak is örökös Ura, Magyar országot mindenkor jobban megoltalmazhatja; mellynek ha magános Királyja volna; sem békeség, sem hadakozás idejében bátorságban nem lehetne.

A' *Magyarok közzül*, a' kik magokat érdemessé fogják tenni, *belső titkos Tanácsosokat* fog maga mellé venni, kikkel nem csak a' Magyar országi, hanem más tartományok dolgairól is fog tanácskozni.

A' *Károlovitzi békeségkötésben*, hogy senki a' Magyarok közzül fel nem vevődött, igazságtalanul nem esett: mivel ezen békeség által, azt a' háborúságot kellett letsendesíteni, melly a' Hazában támadás által indíttatott: a' következő Diétán mindazáltal, az eránt is, Ó Felsége, az ország Rendeivel úgy fog végezni, hogy a' Magyaroknak többé semmi efféle panaszra alkalmaságok ne légyen.

Az igazságot a' *Törvénszékeken* szentül és igazán fogja kiszolgáltattatni.

Valamint már régen ez előtt, a' megesett vétkeknek általán fogva való elfelejtése (*amnestia*) hirdetődött ki mind azoknak, valakik a' hűségre vissza térnének: úgy most is kegyelmet ígér, és szabad vissza térést enged Ó Felsége mindeneknek, egyet is azok közzül ki nem vévén, a' kik ellene fegyvert fogtak.

Az ország *fő hivatalait*, a' világi Renden lévő Uraknak fogja adni, azoknak tudniillik, kik azokra magokat érdemesekké teszik. Nem különben az *egyházi fő hivatalokra*, hazabelieket fog felvenni; a' külföldieket is mindazáltal nem rekesztvén ki egyátaljában, ha jámborságoknál, tudományoknál, familiájoknál, és érdemeknél fogva azokra méltóknak ítéltetnek.

A' *Jésuiták* ellen való panaszok, illő, hogy meghallgattassanak, és a' jövő Diétán elháríttassanak.

A' *Protestánsok vallására* nézve, Ő Felseége, már világos és elégséges kinyilatkoztatást tett.

A' *Palatinusi hivatal* méltóságából és hatalmából ha valami elvevődött volna, azt maga igen sajnálná Ő Felseége. E' részben is mindazáltal, a' melly panaszok vannak, azok a' jövő ország gyűlésére vitessenek.

A' *Magyar Cancellária*, tekintetében és aktivitásában ezután is megmaradjon; mellyben ugyan eddig is, hogy rövidség lett volna, nem gondolja Ő Felseége.

A' *Magyar Kamarának* az udvari Kamarától való függése, hogy többé panaszra ne adjon alkalmatosságot: annak állapotját Diétai tanátskozás által fogja rendbe hozni.

Hogy a' *Sónak* mérséklett árra legyen, megengedi Ő Felseége; mint szintén

Meg fog abban is egyezni, hogy más zúrvaroknak is, azj ország lakosinak hasznára, eleje vétettség.

Az *Adó* dolgában, mindent az ország gyűlésein fog végeztetni.

Ő Felsegének királyi Tiszte, és tulajdon java hozza magával, hogy minden *fegyverrel vissza nyert föld az országgal egyesíttessék*, és semmi attól el ne szakasztassék; az azokban lévő magános jószágok pedig, a' régi birtokosoknak vissza adattassanak, ha azokhoz való jussokat meg tudják mutatni.

Hogy a' *nagy bünt tett Magyarok meg ne fogattassanak*, és kívül az országon ne tivódhessenek; ezt a' kérdést a' Diéta vizsgálja meg.

A' *jószág bírásra nézve*, Magyar országon, Ő Felsegének az az akaratja, hogy az *igazság*

és egyenesség meg ne sértődjék; és így, valamint a' Magyaroknak vannak birtokai az Ó Felsege más örökös tartományiban: úgy az Ó Felsege — más örökös tartománybeli — jobbágyi is birhasanak jószágot Magyar országon; annyival inkább, mivel nem lehet tagadni, hogy az idegeknek nagy érdeme volt és van, Magyar országnak a' Török ellen lett megtartásában.

A' *királyi jószágok*, hogy általán fogva és örökösen elidegenítődtek volna, meg nem bizonyítódhatik: ha pedig, az ország szüksége úgy hozván magával, pénz van azokra, mint zálogokra, felvéve: a' jövő ország gyűlésén fog helye lenni az arról való gondolkodásnak, miképen kellessék ezen adósságot kifizetni?

A' *szabad királyi és bánya városok*, bizonyosok lehetnek benne, hogy Ó Felsege valamint eddig, úgy ezután is, azoknak megmaradását szívén fogja tartani, és semmit tudva meg nem enged, a' mi azoknak privilegiomit megsértse.

A' *Jászoknak, Kúnoknak, és Hajdú városoknak panaszszai és jussai* terjesztetődjenek a' jövő Diéta eleibe, és az, úgy végezzen ezekről, a' mint, mind az országnak, mind magoknak java kívánja.

§. 38. A' Felsegnek ezen ígéreteit és ajánlásait, Rákótzai Ferentz, hihető, a' Frantzia sugallásokra hallgatván, el nem fogadta; azzal fogván ki, hogy olyan kezességről (*Garantia*), melly az Anglus és Hollandus követek közbenjárásával kötendő békességet és egyességet bizenyossá és bátorságossá tenné, semmi említés nem tevődött.

Azonban, a' dolognak illy bizonytalan és két-séges folyása közben történt, hogy *I. Leopold*, ki már a' feljebb való esztendőben is erőtlenedett, Május 5. napján, 1705., életének 65dik, Magyar országi uralkodásának pedig 49dik esz-

tendejében meghalálozott; azon nagy dolgokra nézve, mellyek az ő uralkodásának különös fényt és ditsőséget szerettek, minéműek; a' Törökön vett győzedelmei, és azok által Magyar országnak a' Török iga alól lett felszabadítása; Magyar országban az örökös Successiónak megállítása, Erdélynek a' Magyar korona alá való visszahozása 's a' t. *Nagy Leopold* nevezetet hagyván maga után.

§. 39. *I. Leopold* után az országlás örökség szerint szállott

I. J Ó ' S E F r e.

Alig ült a' királyi székbe ^{a)} ez a' szeretetre méltó Fejedelem: mindjárt meghírdettette, hogy valaki az elhajlottak közzül, vissza térénd az engedelmességre, ment léssen a' büntetéstől; egyszer'smind fogadta, hogy mind azok, mellyekre Po'sonban (1687. October 11.) lett megkoronáztatásakor megesküött, szentül fogja tellyesíteni; és e' végre az ország Rendeit, mentül elébb egybegyűjteni, és panaszszaiknak eleget tenni tellyes akaratja. Mindazáltal, az akkori háborús környülállások, és veszedelmes villongások között, ország gyűlését tartania lehetetlen volt. Abban munkálódott tehát minden igyekezettel, hogy a' dolog megorvoslásának első és múlhatatlan eszközét a' tsendességet hozza vissza az országba. Melly végre a' tengeri Hatalmasságoknak, Angliának és Hollandiának közbenjárásával kívánt élni.

a) Esett ez *I. Leopold* halála után ötöd nappal.

4. 40. Az Angliai Királyné *Anna Szunderlandi Hertzeg Károlyt* és *Stepney Györgyöt*: a' Szövetséges Belgák pedig, *Gróf Rechteren Adolf Henrichet*, és *Hamel Bruininczet* rendelték a'

békesség munkálódására. De minekelőtte, ezek, a' reájok bízott dologban, annak rendi szerint eljárhattak volna: Rákótzai, *Szétsénybe*, September első napjára, (1705.) gyűlést hirdettetett. Megjelentek ottan az ő követői igen számosan: és Rákótzai a' gyűlést olly pompával tartotta, hogy a' mint *Kollinovits* ^{a)} megjegyzi, tsupán korona és királyi nevezet híjjával volt. *Ezen Szétsényi gyűlésben Fejedelemnek, és Magyar ország részei Urának* n. veztetvén Rákótzai; mind maga az alatta lévők^{eránt}, mind ezek ő eránta a' hitet letették, és melléje 25 tagokból álló tanácsot rendelvén, többé magokat nem *Malecontentusoknak*, vagy *Békételenkedőknek*, hanem *Confoederatusoknak*, az az *Öszveszövetkezteknek* kívánták hívatatni. ^{b)} Ugyan ezen *Szétsényi gyűlésben* bizonyos tzičkelyek hozattattak, a' törvény kiszolgáltatásáról, a' polgári dolgok folytatásáról, a' közönséges kintsre való vigyázásra, a' hadaknak mind békesség mind háború idején való kötelességéről: ^{c)} noha ezeknek némelly részéről, már az előtt, úgymint Május 1. napján (a' mikor még I. Leopold élt) maga fejétől is tett volt rendelést Rákótzai. ^{d)}

a) In Historia rerum Hungaricarum Libro III.

b) Lásd *Pray Hist. Reg. Stirp. Austr. pag. 336.*

c) A' *Szétsényi Gyűlésnek* minden végzési és rendelési semmivé tevődtek, az 1715., tartatott Po'soni Diétának 32. Articulusában,

d) Megtettzik ez abból a' Munkából, mellyet *Rákótzai Egerben* Május 1. napján (1705.) nyomtattatott ki, ilyen titulussal élvén:

„Mi Fejedelem, Felső Vadászi Rákótzai Ferentz, Isten
 „kegyelméből Erdély Országnak választott Fejedel-
 „me, Magyar Ország részeinek Ura, Székelyek és
 „Sáros Vármegye Fő Ispánja 's a' t.“

Ennek a' Magyar nyelven írt munkának:

Az I. Titulussa, melly áll 54 Articulusokból, szóll a' czégéres vétkekről és büntetésekről.

- A' II. Titulus, melly áll 16. Articulusokból, szól mindenféle Vitélő Rendeknek magok alkalmaztatásáról.
- A' III. Titulus, melly áll 5 Articulusokból, szól a' hadakozásban kivántató munkáról.
- A' IV. Titulus, melly áll 8 articulusból, Törvényeket ad a' strázsálásról.
- Az V. Titulus, mellynek 5. Articulussa van, szól a' Tábor megindulásának módjáról.
- A' VI. Titulus, melly 13 Articulusokból áll, szól a' zászlójakat elhagyókról, szökökről, passus nélküljárókról.
- A' VII. Titulusban, melly 25 Articulusokból áll, törvény szabódik az erősségnek feladásáról, megegyezésről, ellenséggel való öszvemenésről, correspondentiáról, beszélgetésről, árúttatásról, kemekről.
- A' VIII. Titulusban, melly 8 Articulusokból áll, a' quartélyról.
- A' IX. melly magában 5 articulust foglal, a' gyűjtogásról.
- A' X. a' mustraról 7 Articulusokban.
- A' XI. a' Birónak tisztiről, és némelly környülálló dolgokról; és ez a' Titulus áll 17 Articulusokból.
- E' munkát, Fejedelmi hangon így végezi: „Melly hadi „Edictuminkat, hogy mind azon felül megnevezett „Fő, közép, alsó renden lévő Hadi Tiszteink meg- „tartásák, 's alattvalóikkal megtartassák, execu- „tióba is vegyék, intimáljuk, 's kemény indigna- „tiónk alatt hagyjuk és parantsoljuk.“

§. 41. A' Szétsényi gyűlés alatt történt az, hogy *Tököli Imre*, Rákótzai mostoha atya, kinek tanátsával Rákótzai annak távol létiben is élni meg nem szűnt, September hava 17dik napján Nicomediában meghalálozott. Halála előtt kevés napokkal, úgymint September 3dikán (1705.) Testamentomot tévén: Rákótzit minden jószágába örökössé tette, olly feltétel alatt, hogy annak kisebbik fija *György*, *Tököli* nevet viselne. Ezen Testamentom végrehajtóinak *Magyar országot* tette *Bertsényi Miklóst*, Erdélyben *Pekri Lórintzet*, és *Mikes Mihályt*; Konstantzinápolyban pedig a' Frantzia Udvar Követét *Ferriolt* *) De nem tsak ettől az örökségtől; hanem

attól is, a' mi őtet az atya *idősbb Rákótzai Ferentz*, és az anyja *Zrínyi Ilona* ^{b)} után illetve, tulajdon hibája miatt, a' mint a' következendőkől meg fog tetszeni, örökre elesett Rákótzai.

a) Lásd *Pray Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr.* pag. 337.

b) *Zrínyi Ilona*, a' Tököli Imre halálát, *Nicomediában*, a' hová Bétsből lett eltávozásá után bujdosott, szinte harmadfél esztendővel előzte meg; kinek, *Benier* nevű *Frantzia*, a' mint *Néhai Fő Tiszt. Katona István Úr Hist. Crit. Tom. XXXVI. pag. 258.* említi, illyen *Epitaphiumot* írt: „*Hic requiescit ab Heroicis laboribus, virilis animi*
 „*mulier, sexus sui ac seculi gloria, Celsissima Domina,*
 „*Helena Zerinae atque Frangepaniae gentis decus ultimi-*
 „*mum; Tököli Principis Uxor, olim Rákótzai, utroque*
 „*digna conjuge, magnis apud Crotas, Transylvanos,*
 „*Hungaros, Sicolus, inclita Titulis; factis ingentibus*
 „*toto orbe clarior; varios aequa mente fortunae casus*
 „*experta; par prosperis, major adversis: cumulatis*
 „*Christiana pietate, bellicis laudibus, fortem Domino*
 „*reddidit animam eluctata in suo florum campo ad Ni-*
 „*comediensem Bithyniae sinum. Anno salutis 1703. aeta-*
 „*tis LX. die 18. Februarii.*“ Ugyan tsak az 1703. esztendőre teszi *Néhai Fő Tiszt. Katona István Úr*, a' felhozott helyen, az *Ifjabb Zrínyi Péternek* (vagy némelyek szeriut *Zrínyi Boldi'sárnak*) halálát is, a' ki terhes gyanúba jövéen, a' *Tiroli és Grétzi tömlőtzhben* 24 esztendeig foglyoskodott. Ebben a' *Zrínyi Familiának* vége lett.

§. 42. *I. Jó'sef Király*, kívánván a' hazafiúi vért megkémélleni, nem szűnt meg abban munkálódni, hogy a' békességről való alkudozás ismét elkezdődjék. Ki is nevezte a' maga részéről, megbízottaknak, a' *Kalotsai Érseket Szétsényi Pált*, és a' *Cseh országi Cancelláriust Gróf Wratisláv Ventzelt*. A' *Rákótzai* részéről, megbízott személyek voltak: *Gróf Bertsényi Miklós*, és *Gróf Csáki István*; de a' kik mellé még mások is, ugymint: *Senyzei István*, *Jánoki Sigmund*, *Kajali Pál*, és *Labsánszki János* adódtak segítségül. Ezeket igen kétséges értelmű *Instructióval* botsátván el *Rákótzai*, nyilván meg-tetszett, hogy az ő tzelja nem az egyesség volt, hanem tsak az időnek huzása és halasztása. El-

sóban is arról, hosszas volt a versengés, hol kellessék tartani az egybegyűlést. — Nagy sokára meghatározódott, hogy annak helye *Nagy Szombat* legyen. E meglévén: a Császári Commissariusoknak, és az Anglus Követeknek, megbízóleveleiben kötölözkdtek a Rákótzai küldöttjei; hibásoknak mondván azokat.

§. 43. Mind ezek arra valók voltak, hogy Rákótzai időt nyerne az Erdélybe való menetelre. Ugyan is, Császári Generális *Herbevill* útban volt Erdély felé. Rákótzai tehát, hadait egybe gyűjtven, *Pudmeritz* nevű Po'son vármegyei Tót falunál elállja a *Herbevill* útját, és azzal megütöközik: de serege tsak hamar futásnak ered, maga is udvari népére, harmad nap múlva alig akad. Ujabban öszvegyűjtven a Kurutzságot, *Vöröskönél* ^{a)} ismét szembe száll *Herbevill*el: de ott is megverettetik. Így *Herbevill* lassanként mind inkább inkább közelgetett Erdélyhez. Ekkor Rákótzai úgy végzett Bertsényivel: hogy ez maradjon a Bánya városok oltalmazására, egynéhány ezer emberrel; maga ő menjen bé Erdélybe, és az ott lévő Kurutz hadakat felvévén, a Meszes útjában sántzot tsináljon, a *Herbevill* bémene telének megakadályoztatására; Károlyi Sándor pedig tíz ezer lovassal, *Herbevill* után légyen és azt közből szorítssa. Károlyi Sándor fel is ültette mindjárt a hadakat, és valamerre tudta hogy fog jönni *Herbevill*, ő elől mindenütt pusztította a falúkat, városokat, olly czélból, hogy azokban a *Herbevill* katonái eleségre ne találjanak. *Debreczenbe* pedig bėjöven, keményen megparantsolta, hogy a város népe fusson el, és hagyja üresen a várost: különben azt felégetteti. Melly parantsolatnak kéntelen voltak engedni a lakosok.

i a) *Vöröskő*, németül *Bibersburg*, van Po'son Vármegyében.

§. 44. *Forgáts Simon* már előre bé ment vala Erdélybe; Rákótzai is beérkezett *Magyar Egregy*hez: onnan November 11. napjára *Gyula Fejérvárra* gyűlést hirdettetett, hogy magát a' Fejedelemségbe beállíttatná; olly nagy bizakodással lévén, hogy, a' mint *Cserei Mihály* megjegyzi, pénzt veretett, és arra *Herculest* íratott, azt ábrázolván ki, hogy a' hét fejű *Hidrának* mint szedi fejét. Az Erdélyi Urak hozzá menvén a' *Magyar Egregyi* táborba, javallották néki, hogy ne állana ollyan szoros helyen hártzot; hanem szállana hátrább a' *Keresztes mezejére Tordához*: de ő ezt nem tselekedte. A' készület azonban nagy szorgalmatossággal tétetett, mind *Kolo'svárron*, a' hová várattatott: mind kivált *Gyula Fejérváron*, a' hol Szent Márton napján kell vala beállítódnia a' Fejedelemségbe. De ellenkezőképen lett a' dolog. Mert azon a' napon esett el az Erdélyi Fejedelemségtől, épen Szent Márton napján verettetvén meg *Zsibónál*. a) Ekkor elfutott hadaival *Bethlenbe* ment. Azután, sokat nem késvén, kijött Erdélyből Kassára, Erdélyt I. Jó'sef birtokában hagyván.

a) A' *Zsibói* megverettetés így esett: *Rákótzai* az úgy nevezett *Karika útján* fen a' szoros erdőben, erős sántzot ásott, a' föld népét minden felől ráhajtván a' sántz ásásra. A' sántzot osztán lövő szerszámokkal megrakta. De *Herbevill* is előre gondoskodott. Mellette voltak ő néki *Schlick* és *Klotsperg* Generalisok, a' kik Erdélyben sok ideig lakván, jól tudták ott az utakat és helyeket. *Herbevill* tehát megtudván a' *Rákótzai* igyekezetét; nem a' *Karika útjának* tartott, hanem *Zsibó* felé vette útját. Mellyet megértvén *Rákótzai*: nagyon megszararodott. Már *Zsibó* felé olly sántzot ásatni késő volt; még is a' mint lehetett, ráhajtotta az embereket. De félig se készülhetett el a' sántz. Nagy nehezen oda vontatta a' lövő szerszámokat, és a' *Hajdúkat* beléállította a' sántzba; a' lovas hadakkal pedig a' völgybe állott rendet. *Herbevill* megérkezvén, a' hegyre vette magát, onnan ágyúztatott a' sántzra, és azt tsak hamar meg is vette, s *Rákótzinak* egész seregét, melly 24 ezer emberből állott, elszélesztette. Itt *Rákótzinak* hat ezer embere, és

24 ágyúja veszett el. A' Herbevil kezére került az ő fő zászlója is, mellyen ezen betűk voltak: D. G. E. P. T. F. R. D. F. U: azaz, *Dei Gratia Electus Princeps Transylvanie Francisc. Rákótzii, Dux Foederatorum Ungarorum.* Lásd Práy Hist. Reg. Stirp. Austr. pag. 340. Elfogattott itten *Marchio Bellegarde* is, a' Frantzia Követ, a' ki az előtt harmad nappal érkezett vala Rákótziihoz Konstantzinápolyból.

§. 45. Az alatt, míg ezek estek, *Nagy Szombatban* semmivel se vivődött elébb a' békeség dolga. Az alkudozásnak sokféle akadályt vetvén a' Confoederatusok: által kellett annak a' másik esztendőre (1706.) menni. Végre nagy nehezen annyira mentek, hogy a' fegyverszűnés, Május 8kán, megállítódott, olly móddal, hogy az 45 napig tartson. Ezt I. Jó'sef Május 11. napján, Rákótzii pedig azon hónapnak 20kán erősítette meg. Ekkor osztán a' Commissariusok száma mind két részről nevelődött. I. Jó'sef elébbeni megbízott követeihez, hozzá adta *Lotharingiai Hertzeg Károlyt*, a' ki Olmützi és Osnabrügi Püspök volt; ezen kívül: *Ilyésházi Miklóst*, és Gróf *Lamberget*: Rákótzii pedig *Károlyi Sándort*, *Senyei Istvánt*, és *Pethes Andrást*, az Egri Káptalan Prépostját.

§. 46. Elkezdődvén Nagy Szombatban az alkudozás: a' Confoederatus megbízottjai e' következőket kívánták:

1. Hogy azokért, a' mellyeket fognának végezni, nem tsak az Angliai Királyné, és a' Szövetséges Belgák: hanem azokon kívül, Svéczia, Pruszszia, a' Velentzések, és a' Lengyelek is vállalnának kezességet.

2. Hogy Erdélynek jussa lenne szabadon választani Fejedelmet, és többé az Ausztriai Háztól függőnek ne tartatnék.

3. Hogy a' mellyek az utóbbi (1687. esztendőbeli) Po'soni Diétán végeztettek, töröltetnének el; és így az örökös Successio szűnne meg, és

a' II. András Decretumának Clausulája maradna meg.

4. Hogy a' Nádor Ispálynak a' törvényel által adatott hatalma minden megszoríttatás nélkül maradván, mellé egy tanács rendelődne, a' melly négy papi fő személyekből (Praelatusokból), nyoltz Mágnásokból, és tizenkét Nemesekből állana; és ezeknek szolgálatjával élne a' Király az igazgatásban.

5. Hogy idegen hadak többé az országba ne jönnének; a' mostaniak mentül elébb kitakarodnának, kiknek helyét Magyar hadak foglalnák el; és ezeknek hópénzét a' Király fizetné a' maga jövedelmeiből.

6. Mind azok a' rendelkezések, mellyeket I. Leopold, Rákótzai és az ő követői ellen hozott volna, fosztatnának meg erejektől.

Voltak ugyan más kívánságaik is: de ezekre nézve könnyebben meg lehetett volna az egyeség, ha amazokat igen fennyen és nyersnyakasan nem vitézték volna a' Confoederatus képviselők. — Az Anglus és Hollandus követek, tekintetek megsértésének tartották, hogy az ő kezességek (Garantia) elégségesnek nem ítéldött. Erdélyt Magyar országtól, mellyel az még Szent István Király idejében egyesítettett, elválni, az I. Jó'sef küldöttjei meg nem engedhették. Hasonlóképen nem állhattak arra is, hogy a' Po'soni Diéta ereje megszűnjön. A' Palatinusról való kívánság, a' következő Diétára halasztódott. Az idegen hadaknak az országból való kiküldése, jónak és bátorságosnak nem találtatott. Midőn azért a' *Confoederatusok* említett kívánságaikkal felhagyni, és a' Felső Commissariussainak, 's az Anglus és Hollandus követeknek írásba tett feleletével, megelégedni nem akartak volna: a' Commissariussok a' gyűlést bosszúsággal elhagy-

ván, a' követeket pedig vissza hívattatván, a' békességnek még tsak reménysége is elenyészett.

§. 47. I. Jó'sef látván, hogy a' *Confoederatusokkal*, alkudozás, és külső hatalmasságok közbenjárása által nem bóldogúlhat: egynéhány Regimentjeit a' Rhénus mellől haza parantsolta, és azokat *Stahrenberg Gvidóra* bízta. A' had folytatása módjáról való tanátskozásra pedig Erdélyből *Rabutint* kihívta, helyébe ottan Báró *Tige* maradván. Azután *Rabutinnak* a' tevődött kötelességévé, hogy mentül elébb katonákat szedvén, *Tigének* segítséget küldjön. De minekelőtte ez megesett volna: Rákótzai Erdélybe bément, és Martius 28. napjára (1707.) *Maros Vásárhelyre* gyűlést ^{a)} hirdettetvén, ott az Erdélyi Fejedelemségbe beállott, mind ő az ország Rendeinek, mind viszont a' Rendei ő néki megesküdvén.

a) Miképpen ment légyen ez a' *Maros Vásárhelyi Gyűlés* véghez: leírja *Cserai Mihály*, kinek szavai így következnek: „Ebben a' Gyűlésben, mintha az Ausztriai Ház felekelestől felfordúlt volna, olly bolond [Törvény Czikelyeket íranak; hogy akármelly tsekély elméjű ember is könnyen megítélhetteezért őket. Mert, úgymond, a' szegény (II.) *Apafi Mihályt* lúdassá tették, hogy a' Császárral megtserélte az Erdélyi Fejedelemséget. Azután motskos szókkal illetvén az Ausztria Házat; annak birodalma alól Erdélytírással felszabadították, mintha rajtok állott volna. Az Erdélyi Gubernátort és a' várba szorúlt Urakat 's Fő Rendeiket, hűségtelenséggel megbélyegezék, és Erdélyből örökösen kizárák.“ 's a' t.

Rákótzinak a' *Maros Vásárhelyi Gyűléshez* intézett beszéde megvan nyomtatásban *in Felio min.* illyen Deák Titulus alatt: „Propositio Serenissimi Principis D. Francisci II. Dei gratia Sacri Romai Imperii et Transylvaniae Principis Rákótzai, Partium Regni Hungariae Domini, et Siculorum Comitit: pro libertate Confoederatorum Regni Hungariae Statum et Ordinum, ut et Munkátsiensis, et Makovitziensis Ducis etc. ad inclutos, trium nationum Regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem adnexarum; universos Status et Ordines, in Generalibus eorundem Comitit ad diem 28. mensis Martii anni praesentis 1707. ex edicto suae Serenitatis Principalis, in Civitatem *Maros Vásárhely* indictis.“ Maga a' Beszéd Magyarúl van, igen czifra kifejezésekkel.“

§. 48. Rákótzii Ferentznek a' szándéka a' volt, hogy *Maros Vásárhelyről*, hadaival együtt, *Brassó* alá menjen, és azt elfoglalja; de ebben tzeljät nem érhetle, vissza kelletvén térnle sietve Magyar Országra és azután bé se mehetvén többször Erdélybe. Ezen hirtelen lett visszszámetelnek okát, így adja elő *Cserei Mihály*: „Ma-
 „gyar Országban, úgymond, egynéhány Várme-
 „gyék elunván a' Kurutzoknak kegyetlenségéket;
 „azt is látván, hogy a' mivel Rákótzii Ferentz
 „a' Magyarokat biztatja, hogy a' Török, Fran-
 „tzia, Svékus, és Muszka, pénzel és haddal
 „megsegítik, tsak hazugság; és naponként szál-
 „ton száll a' Confoederatusok szerentséje; a'
 „Császár dolgai pediglen, mind a' Frantzia el-
 „len, mind Magyar Országon bóldogúl folynak;
 „és a' szabadság keresés mellett, az Ország már
 „egészen elpusztúlt: öszve végeznek, hogy már
 „Rákótzii mellett tovább ne hadakozzanak; ha-
 „nem ha a' Császárral meg nem akar békéllenl,
 „ók, külön, menjenek vissza a' Császár hűsé-
 „gére. Ezen hír vivé ki Erdélyből Rákótzit. Mert
 „Bertsényivel tanátskozván, azt végezek, hogy
 „*Onodra* Gyűlést hírdessenek, és hogy a' dolog
 „tovább függőbe ne légyen: a' Rendek tegyenek
 „öszveszövetkezést egymás között, és az Ausz-
 „triai Háztól örökösén szakadjanak el. Mert,
 „valamíg az Orzágnak reménysége lészlen, hogy
 „még valaha, a' békesség után, a' Római Csá-
 „szárra visszszaszáll a' Királyság: addig mindég
 „viszszavonások lesznek a' Rendek között, és
 „alattomban, a' Császárral való egyetértés.“

§. 49. Hogy némelly Várme gyék elunván a' sok inséget, a' hadakozás megszűnését, szívek szerént óhajtották, bizonyos abból, a' mi osztán az *Ónodi* Gyűlésen történt. Elkezdődvén ugyanl Május 31. (1707.) az *Ónodi Gyűlés*, *)

a' Thúrótz Vármegyei Követek, *Rakóvszki Menyhárt* és *Okolitsányi Kristóf*, bényújtott írásokban, azért esedeztek, hogy I. Jó'seffel békéljenek meg a' Confoederátusok: előszámlálván, melly sokat szenvedett légyen mind a' Nemeség, mind a' Köznép, az addig folyt háborúban. De ezen a' kérésen *Bertsenyi Miklós* és *Károlyi Sándor* annyira felindultak, hogy kardot rántván, *Rakóvszki Menyhártot*, a' Gyűlés szeme láttára, öszvevagdalták: *Okolitsányi Kristófit* pedig tetemesen megsebesítették. A' gyűlés pedig, egész Thúrótz Vármegyét bűnösnek ítélvén, azt a' Vármegyék Laistromából kitörlötte, petsétjét elvette, zászlóját öszveszaggatta, és földét (territoriumát) a' több Vármegyék között felosztotta.

a) Még többre is vetemedtek ezen *Onodi Gyűlésnek* tagjai, midőn, a' mint Cserei Mihály szól: „a' Császárról I. Jó'seffről levonták a' „Királyságot, és az Országot Király nélkül valónak declarálván, azzal álmódoztak, „hogy jövő Gyűlésekben új Királyt választanak, de „ezen haszontalan igyekezetből semmi sem lett.“ *Palatinus Eszterházi Pál*, mindjárt akkor az *Onodi Gyűlésnek* solenniter ellene mondott; 1715. pedig, a' Po'soni Diéta 32. Articulusában, annak, mint *Conventiculumnak*, minden rendelési, tselekedeti, és végzési (*acta, facta, et conclusa*) semmivé tevődtek.

§. 50. Azonközben I. Jó'sef, hadi népét, minden igyekezettel szaporítja, és jobbrendbe hozza vala. Ily készülettel menvén által az 1708., eszdőre: méltán lehetett reményleni, hogy Rákótzit éppen akkor fogja megalázni, mikor az magáról legmagasabban látszott gondolkozni. Ugy is lett a' dolog. Mert, minekutánna I. Jó'sef *Po'sonba* Közöséges *Ország Gyűlést* ^{a)} hirdettetvén, arra, a' Palatinus által, Rákótzit is meghívatta volna; Rákótzit pedig nagy kevélyen ^{b)} és fenyegetéssel felelvén, hadainak egy részét a' Gyűlés eloszlatására, Po'son felé, másikat, pedig, Morva Ország pusztítására, indította volna,

Generális *Heistertól*, Augustus 23. napján, *Trentsinnél*, utól érődven, és erősen megverettetvén, °) mind' azoktól, mellyekkel addig álmodozott, gyorszerre elesett.

- a) I. Jó'sef, a' *Po'soni Ország Gyűlés* által akarta a' hosszas háborúságot és verontást megszüntetni a' Hazában. Ugyan azért hívta meg arra, valamint az Ország minden Rendeit, úgy Rákóztit is, és a' *Confoederatusokat*, Királyi Levele által. Maga részéről pedig, mint megbízott Követeit küldötte oda Hertzeg *Lichtenstein Adámot*, és Gróf *Traun Honorius*t.
- b) *Cserai Mihály* azt írja, hogy Rákóztit, a' ki akkor *Karásán* volt, a' Bertsényi tanátsából, a' Királyi Hívogató Leveleket fel sem szakasztotta, sőt minden helyről együvé hordatván a' Palatinusnak visszaküldötte, „megírván nagy kevélyen, hogy a' Császárt az Ószveszövetkeztek nem esmérük Uroknak, azért a' Királyi Hívogató Leveleket sem fogadják el: a' Po'soni Gyűlésre sem mennek el, semmi egyességek nem lévén az *Onodi Gyűlés* után az Ausztriai Házzal; sőt, mindenüvé Közönséges Leveleket bocsátván ki az Országba, megparantsolta, hogy senki a' Po'soni Gyűlésbe ne menjen, „motskos szókkal illetvén mind a' Császárt, mind a' Palatinust; mind a' mellette lévő Magyarokat árulóknak nevezvén. Ezek azomban, a' másik esztendő (1709) elején is tartották az ülést, várván, hogy Rákóztit, és a' vele lévő Magyarok magokba térnek, és oda küldenek közzülök valakit: de ez meg nem történt. A' Császár az alatt, a' Magyaroknak az előtt is eleikbe terjesztett Punktumait oda küldi a' Gyűlésre, hogy hányják 's vessék meg, és a' hol valami orvosolható dolgot találnak, adják vélekedéseket eránta. Azok is elköveték a' dolgot, és a' Magyarok részéről hasznos tudósítást adának: de Rákóztit megkeményítte magát, és semmire nem akara lépni.“ *Vesd egybe Pray Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr.* pag. 353. hol e' dolog hasonló módon adódik elő.
- c) A' *Trentsini ütközet* en Rákóztinak hat ezer embere esett el. Maga is, ellövődven alá a' ló, kemény ütést kapott, és félhóltan vivődött ki a' táborból.

§. 51. A' *Trentsini megverettetés*, mind az Erdélyi munkáját megzavarta Rákóztinak, mind a' Magyar Országgi szerentséjét elfordította. Mert az I. Jó'sef hadai, a' Dunán innen lévő részeit az Orzágnak, azok közt a' *Bánya Városokat*, csak hamar elfoglalták. Az előtt, ezen Bánya vá-

rosokból, sok kintset gyűjtött vala Rákótzai mind magának, mind hadainak fizetésére: most már azoknak megvétele után, nem volt honnan fizetni katonáit; a' prédából is már kifogytak. Veretett vala ugyan Rákótzai, nagy bővséggel, még az előtt, *tíz, négy, és egy póltrásokat*, mellyeket közönségesen *Libertásoknak* ^{a)} neveztek: de már most ezeknek nem volt keleti. Így, minden dolga megakadt.

a) A' Rákótzai említett pénzeinek *Libertas* neve abból lett, hogy azoknak egyik fele, ezek a' szók voltak: *Pro Libertate*. Jeles dolog, a' mit Néhai Doctor *Wesprémi István* Úr, *Biographiája* IV. Részének 487 oldalán, megjegyyez, hogy t. i. ezt a' Rákótzai pénzein lévő felyülírást: PRO LIBERTATE, az ő Követői, a' betűk rendi szerint, így magyarázták: *Princeps Rákótzai Ope Legionum Illustrissimi Bertsényi Et Reliquorum Totam Austriam Turbabit Ense*. A' Felső Hívei pedig azoknak ezt az értelmet adták: *Peribitis Rebelles Omnes, Laqueo, Igne, Bello, Exilio, Reliqui Tandem Austriae Tributarii Eritis*.

Ugyan a' felhozott helyen, pag. 486. említi Doctor *Wesprémi István* Úr azon réz pénz nemét is, mellynek egyik oldalán, egy koronával béfedett — és az 1707, esztendő jelentő Arábiai számokat, középen kettéválasztó — nagy I betű vagyon: másik oldalán pedig, ezek a' szók láttatnak: *In necessitate Varadiensis*. Ez a' rézpénz azzal az alkalmatossággal verettetett, midőn a' N. *Várad* vár szinte három esztendeig lévén megszállva a' Rákótzianusoktól, a' ben lévő Császári őltalomhad, pénz dolgában, felette igen megszőkült. Nevezetesen, 1707. *Báró Palotái György*, és *Bóné István* küldödvén Rákótzaitól Nagy *Várad*nak megvételére: ezek azt éhség által akarták megejteni. Magok tehát a' Vezérek *Püspöhiben* tartván szállást: minden utakat úgy elfoglaltattak, hogy *Váradra* semmit sem lehetett bévinni. Elverettettek ugyan a' Kurutzok, *Rabutin* által, *Várad* alól: de annak eltávozása után, oda ismét visszatértek. Szükséget látván tehát a' Császári katonaság: a' *Várbeli Kapitány Bekker István*, midőn nem tudta azt mivel fizetni: minden réz edényeket özveszedetett, és azokból verette az említett rézpénzt; mellyen a' koronával béfedezett nagy I betű, a' Magyar Országi Koronás Királyt, *Jósefet* jelentette.

§. 52. A' *Trentsényi győzedelemnek*, I. Jósefre nézve, az a' haszna is lett, hogy némelyek a' Kurutzok közzül, mindjárt akkor, a'

Rákótzival való egyetértésnek végetvetvén, a Felső eránt való hűségre visszatértek. Így tselekedett *Ótskai László*, a' ki, *hilentz száz lovas vitézekkel* együtt, az I. Jó'sef zsoldjára ment által. Ugyan az eránt botsátkozott levelezésbe Gróf Pálfi Jánossal, *Bezerédi* nevű híres Kurutz Kapitány: de, elárúltatván, megfogattatott, és Sáros Patakon, a' Rákótzai parantsolatjából feje vétetett. Így akarta Rákótzai, az alatta lévőket, az ő tőle való elállástól megtartóztatni: de ez a' keménység, az ő pártjának nem erősödésére, hanem nagyobb elgyengülésére szolgált.

§. 53. Rákótzai, megverettetvén *Heistertől*, *Egerbe* vonta vala magát. Onnan, Külső Hatalmasságok segítségével után járat vala. De ezen igyekezetében, mint nagyon megszorúlt ember, ereje felett való dologhoz fogott. Mert abban mesterkedett, hogy a' Császári Udvarnak, az Anglussal és Hollandussal, a' Frantzia ellen lett egyesbeszövetkezését, elbontsa; hogy így, *I. Jó'sef*, Szövetséges Társaitól elhagyattatván, maga maradjon. Ezt pedig a' Pruszsziái Király által akarta véghez vinni. Ily czélból *Dobosi István* nevű követet küldött *I. Frídríkhez*, hosszas *Instructióval*. Különös levéllel pedig, a' Berlieni Udvari Papot *Jablonszky Dánielt* kereste meg, hogy az, *Dobosi Istvánt* tanáttal tartaná és útasítaná. ^{a)}

a) A' *Jobloszky*nak szölvő levelett írta Rákótzai, *N. Károlyból*, October 18., 1708., Mind ezt a' levelett, mind a' *Dobosi Istvánnak* adott *Instructiót*, meg lehatt látri *Pray Epist. Proc. Regn. Hung. Part. III.* amazt ugyan, az 517., ezt pedig, az 565., és azt követő oldalakon.

Mit bizott legyen Rákótzai *Dobosi Istvánra*, és különösen mit kívánt a' Pruszsziái Királynál sürgettetni, az említett Documentumokból világos. A' mit, jól meg nem gondolva sürgetett, röviden ide megy ki: hogy Erdély Magyar Országtól örökösen elszakasztódván, az, néki és az ő maradékinak adattassék; mellyet ő, egyesítvén erejét a' Muszka Czárral, könnyebben megtart-

hat a' Török ellen, mint az Ausztriai Ház. Továbbá, hogy a' Felső Ausztriai Ház hatalma bizonyos határok közzé szorítottassék: mellyet Anglia, Hollandia, és a' több Szövetséges Hatalmasságok könnyen véghez vihetnek, minthogy eddig is azok által állott fen az Ausztriai Hatalom; tsupán azért; hogy egyarányúság (*aequilibrium*) lenne Európában. De, ugymond, ez az egyarányúság az Európai Hatalmasságok között, másképpen is meg lehet. Melly végre e' következőket projectálta. A' Pruszziai Király vigye azt véghez, hogy a' Békességről való alkudozás, I. Jósef és a' Confoederátusok között, a' következő télen (és így, 1707. a' végén, és 1709. az elején), annak módja szerint ismét kezdődjék el. Ez által, úgy mond, a' Frantzia, a' ki most magát keményen tartja, megszelídítődik, annyira, hogy azzal, a' Szövetséges Hatalmasságok, nevezetesen, Anglia és Hollandia, könnyebben végezhetnek, és megegyezhetnek. E' meglévén: a' Pruszziai Király és ő, egyezzenek meg abban, ki légyen a' Magyar Országi Király; megkérdvén e' dologban Angliát is és Hollandiát; az után fogjanak Magyar és Erdély Ország dolgának elintézéséhez. Ha pedig a' Frantzia idegen lenne az Angliával és Hollandiával való megbékélőstől: akkor, úgy mond, arra kelene szorítani a' Császárt, hogy, ha mind kéntelen is, egynehány esztendei fegyverszűnést kössön a' Confoederátusokkal. Így osztán mindnyájan, seregeikkel, a' Frantzia ellen dolgozván, azt kényszerithetik a' békeségre. Melly békeség meglévén a' Frantziával: a' feljebb mondattak mind véghez mehetnek; és örökös Kötés által, a' Svékus, Pruszzus, és leendő Magyar Országi Király között (hozzájok járúlván Anglia és Hollandia) olly szoros egyesség erősíthetik meg, melly Európában, Hatalmasságok között való Egyarányúságot (*Aequilibrium*) fentarthatja. Vsd egybe *Pray Hist. Reg. Hunn. Stirpis Austr.* pag. 355. 356.

§. 54. Ez a' mesterségesen készült, de vakmerő, és jól öszve nem álló, Projectuma Rákóztinak, nem talált jóváhagyást a' Pruszziai Királynál, hanem megvetődött: nem lévén az sem a' környülállásokhoz, sem a' Rákóztzi erejéhez alkalmaztatva. De egyébaránt is, I. Fridrik, a' Felső Ausztriai Házzal, Királyságának kezdetétől fogva a' legjobb egyetértésben vólt. — Azomban a' Magyar Országi Primás, Saxo-Cizai (*Saxen-Zeitzi*) Hertzeg, *Cristianus Augustus*, Rákóztinak és Bertsényinek a' Po'soni Osszág Gyűlésen lett kárhoztatódása után, azoknak a' Püs-

pököknek és más Papi Személyeknek, a' kik Rákótzivál tartottak, bizonyos időt szabott, melly alatt a' Király eránt való hű-égre visszatérnének; azokat, kit ezt nem tselekednék, a' Pápa nevében, Egyházi méltóságoktól és minden jövedelmektől leendő eleséssel fenyegetvén meg. Melly dolgon azok megijjedvén: Rákótzit azonnal oda hagyták. ^{a)}

a) Lásd *Práy Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr. pag. 358.*

§. 55. Mind ezek ellent nem állván; Rákótzit, a' Muszka Czárnak *I. Péternek*, a' Svékus Királyon, *XII. Károlyon*, 1709. Junius 27. *Pultavánál* nyert győzedelme által, új reménységet vett magának; annyival inkább, mivel ezen *Pultavai* ütközet után, a' Frantzia Udvar, a' két ellenséges Fél között, Békességszerzővé, őtet nevezte ki. De ebben sem nyert semmit. Mert, a' meggyőzetett Király, *XII. Károly*, a' maga dolgát Rákótzira bízni nem akarta; bizonytalannak tartván, annak Fejedelemségét. A' Muszka Czár *I. Péter* pedig neheztelt Rákótzira azért, mivel a' Pultavai hartzról elszaladt Svékus katonákat, a' maga hadai közzé vette fel, és midőn azokat tőle visszakeríte volna, visszaadni nem akarta. Mindazáltal azt hitte Rákótzit, hogy ezen két Fejedelem között ő fog szerezni békességet. E' végre, *XII. Károlyhoz*, *Benderbe*, Bessarábiának Moldva széli felől való városába, *Rádai Pált*: a' Czárhoz *I. Péterhez* pedig *Nedetzki Sándort* küldötte: de közbenjárása egyikőtől sem fogadódott el.

§. 56. Azonközben, Magyar Országban is, éppen nem ment jobban a' Rákótzit dolga. Császári Generalis *Heister*, *Veszprémet*, *Simontornyát*, és *Simeget* visszavette; *Horvát Országot*, és *Felső Magyar Országot*, a' Kurutzok kitsapongásától bátorságba helyeztette: *Lótsét*, feladás

által, megvette: *Szepesvárá*t pedig megszállotta. Mind ezek megkedvetlenedést okoztak a' Rákótzai követőiben. De leginkább eltsüggesztette azokat, az 1710, esztendőben, Januárius 22., napján, Nógrad Vármegyében, *Romhány* nevű falunál történt ütközetnek szerentsétlen kimenetele. Mert noha Rákótzai Ferentz, erre a' hartzra, minden erejét öszveszedte; maga mellé vévén azokat a' két ezer főből álló Svékusokat és Lengyeleket is, kik a' Pultavai ütközet után, Generális *Potoszki* alatt, mentek vala ő hozzá: mindazáltal, olly szerentsétlenül hartzolt, hogy, két ezer emberénél több elhúllván, zászlói jobbára elnyerődtek, és régi próbált vitézeinek nagy része fogságra esett. Melly nagy veszteség ki nem pótolódott azzal, hogy *Ótskai László*, a' ki a' Kurutzságot elhagyván, az I. Jó'sef táborában szolgál vala, minekutánna ezen hartzban kézre került, a' Rákótzai parantsolatjából, fővéttel büntettetett.

§. 57. Ez időtől fogva, mind inkább inkább hanyatlott a' Rákótzai szerentséje. Nem sokára, *Érsekújvár*, szoríttatván *Pálfi Jánostól*, magát feladta. Úgy szintén *Szathmár*, *Eger*, *Szólnok*, és *Eperjes*, részszerint önként, részszerint hadi erő által, a' Királyi hatalom alá tértek. Mellyeknek látassa nagy változást tsinált a' *Confoederatusok* gondolkodásában. Mindjárt akkor, *Andrási* nevű Kapitánya Rákótzinak, az alatta lévő Kurutzsággal, mellynek száma ezer háromszázra ment, az I. Jó'sef Király szolgálatjába állott. Maga *Károlyi Sándor* is, nem látván jó kimenetelét a' *Confoederatusok* igyekezetének, kezdett magában habozni, míg nem osztán, sok magával való tusakodási közben, a' Királyi Részhez édesedvén, *Pálfi Jánossal*, a' Királyi Ke-

gyelemnek minél jobb móddal lehető megnyerése eránt, alkudozásba ereszkedett.^(c)

a) Gróf Károlyi Sándor, Debreczen Városa Fő Biráját, Cs. Kamáromi Györgyöt, vette fel eszközül, a' Gr. Pálfi Jánossal való tractálásra. Ámbár a' dolog, Rákótzinák híre 's tudta nélkül kezdődött: mindazáltal, ő róla is akart gondoskodni Károlyi Sándor. Azt kívánta ugyan is, hogy a' készülöben lévő Egyezésbe, Rákótzai Ferentz is befoglaltatnék. Pálfi János ugyan, nyilván kijelentette, hogy néki az eránt semmi parantsolatja nintsen az Udvartól: de mégis megígérte, hogy e' részben is, kész lesz mindent, a' mi töle telhetik; elkövetni. Ezen ígéretet közölte Károlyi Sándor Rákótzival: de ez azon meg nem nyugodt; mert azt hitte, hogy a' Császár, az ő személyje eránt meg nem engesztelődhetik. Azért, ismét külső segítség után járt, nevezetesen, az Angliai Királynét Annát kereste meg esedező levelével. Költ ez a' levél Szerentsen, Augustus 26. 1710. Meg lehet látni Práynál, *Epist. Procerum Regni Hung. Part. III. pag. 575. sequ.* Ebben a' Levélben, elsőben arra kéri Annát, hogy azon Közbenjárást, mellynek fogamatját addig is tapasztalta, tovább folytassa. Azután, a' Királynénak az elnyomottak eránt viseltető jó indulatját, és ellenségén nyert győzedelmeit magasztalván: arr. véssen alkalmatosságot, hogy magát annak hatalmas pártfogásába ajánlja; olly bizodalmit jelentvén ki, hogy majd mikor a' Közönséges Békességről lesz szó, a' fegyverben lévő Európai Hatalmasságok között: akkor ő reá is, az Anna Királyné akaratjából, tekintet lesz. Szinte ezeket írta a' Szövetséges Belgákhoz. De egyszersmind jutván eszébe, hogy az Anglus és Hollandus Közbenjárást illeendőképpen meg nem betsülte; és ennél fogva kételkedvén arról, hogy azon Hatalmasságoknál az ő esedezése fogاناتos lehetne: titkon azt hagyta meg Károlyi Sándornak, hogy valami módon vegye ki Pálfi Jánoshól, mit lehessen néki, magára nézve, reményleni a' Bétsi Udvartól. De ebben megelőzte Pálfi János Károlyi Sándort. Mert, nyilván tudtára adta, hogy Rákótzai Ferentz, az Erdélyi Fejedelemséggel, hijjába álmodozik; fegyverszűnést és Ország Gyűlését, a' Békesség megszerzése végett, hijjába kíván; mivel az néki meg nem adódik: hanem mondjon le a' Külsőkkel való szövetségről, és a' Királytól engedelmet kérjen; mellyet ha megtszelekedend: bizonyosan reménylheti, hogy a' Felsőg ötet Kegyelmébe vészi, és minden jószágit visszaszadja. Ezeket megértvén Károlyi Sándor, soká nem tudta, mit tsináljon. Sok gondolkodás után, arra határozta magát, hogy Munkásra menvén Rákótzihoz, annak, a' Pálfi Jánostól hallott dolgokat, megmondja. A' mint előre is lehetett látni, Rákótzai, a' Pálfi János kinyilatkoztatásává megelégedni tellyességgel nem akart. Nem szívelhette azt, hogy az Erdélyi Fejedelemségtől, mellyért annyit futott fáradt,

végképpen elessék; nehezen szenvedte azt is, hogy ő véle, a' ki magát Választás által lett Fejedelemnek tartotta, úgy láttatott banni Pálfi János, mint magános Személlyel. Az eleibe terjesztett feltételekben akadozott annyiban is, hogy azok, annak a' reménységnek, mellyel a' *Confoederatusok*at biztatta vala, meg nem feleltek. De Pálfi János, a' ki akkor, a' vezérlésc alá bízottt hadi sereggel, *Debreczen* vidékén táborozott, ezekre azt felelte: hogy az idő tsak telik; a' Frantzia, kiben Rákótzai bizik, mind pénzéből mind erejéből kifogyván, maga is békességet kíván; felő azért, hogy Rákótzai, a' mit most, az ő közbenjárása által, tisztességesen elérhet; ezután hijjába keresi.

§. 58. I. Jó'sef Király, az 1711., esztendő elején, telyes hatalmat adott *Pálfi Jánosnak* a' tovább való alkudozásra; *Rákótzai Ferentznek*, élete megmaradását, és minden javainak visszaadattatását ígervén, ha igazán engedelmességre térne, és annak jeléül; a' fegyvert letévén, *Kassát Munkátsot*, és a' több kezében lévő erősségeket általadná. Ezeket *Pálfi János* közölvén *Károlyi Sándorral*; mivel az úgy ítélte, hogy egszerre lehetetlen vólna Rákótzait annyira venni, hogy a' Felségnek minden kívánságit tellyesítse: a' közöttök folyt levelezés után, a) jóvá hagyta, hogy Rákótzai az elmúltakról, alázatos levele által, engedelmet kérvén I. Jó'sef Királytól, a' jövődökre nézve, magát annak véle született Kegyelmességébe ajánlja. Ez eránt osztán, Januarius 30., napjára, 1711., *Vajára*, Szabolts Vármegyébe, öszvejövetel határozódván: Pálfi János személy szerint is beszélt Rákótzival. b) Engedett a' javallásnak Rákótzai annyiban, hogy az I. Jó'sef Királynak szólló Levelet, a' Vajai együtt való beszéllés után harmad nappal, *Munkátsot* elkészítvén, az Adjutánsa *Márjási Adám* által, Pálfi Jánoshoz, *Debreczenbe* elküldötte. De ez azt, minthogy nem annyira könyörgő, mint magának igazságot tulajdonító hangon völt írva: nem ítélte ollyannak, mellynek kívánt fo-

ganatja lehetne. Azért, minden hímezés hámozás nélkül, ugyan csak *Márjasi Adámtól*, nem csak megizente, hanem meg is írta Rákótzinak mind azt, valamit annak levelében, az illendőséggel, és a' szemességgel, 's okos előre való nézessel ellenkezőnek talált. °)

a) A' Pálfi János és Károlyi Sándor között folyt levelezésnek egy részét meg lehet Prágnál, *Bpist. Procerum Regni Hung. Part. III. pag. 531. seq.* Elsőben Pálfi János, Januárius 16., (17 1.) *Szoboszlórol* írt Károlyi Sándornak, és azt hívta magához. Felelt pedig Károlyi Sándor Januarius 12., *Gyuláról*; és, ígerte, hogy elmegy Pálfihoz. De ez, nem győzvén őtet várni: ismét írt neki, Januárius 25., *Nagy Kállóból*, és sürgette, hogy mentül előbb, nem tsak ő maga, hanem Rákótz is jelenjen meg *Vaján*, hogy ott vélek végezhesen. A' megjelenés napjává Januárius 30. nevezte ki, ezen szavaival: „*Postulatum illud esset, quod in proxime adfuturum Veneris, diem, id est, 30. currentis, Celsissimus quoque Prin- ceps compareat, et secundum praemissas modalitate lis- currendo, ipsa eadem die, negotium etiam, ad uram, vel alteram partem finem sortiatur.*“ Rákótz, ezen Levélnek, véle lett közlödése után, maga is írt Pálfi Jánosnak *Munkátsról*, Januárius 29., arról tévén bizonyossá, hogy ő *Vaján*, a' megnevezett napra, jelen lészen.

b) Rákótz Ferentz, a' mit *Hist. des Revolut. de Hongrie Tom. VI. pag. 38. sequ.* említődik, minekelötte *Munkátsról Vajára* ment volna, *Kis Várdán*, Szabolts Vármegyében, mustrát tartván, hadainak számát tizenkétezernek találta. A' mustrát végezvén, olyan rendelést tett, hogy az ő *Vajáról* lejendő visszatérésekor, minden Iőtisztek őtet *Apátiban* (itt *Otsva Apáti* értődik, melly val Szathmár Vármegyében), a' Generális Károlyi házánál várják. *Kis Várdáról*, *Apátin* keresztül, *Vajára*, estve érkezvén: *Pálfi Jánost* ott helyben találta; a' livel, három Generálisok jelenlétében, együtt vatsorált: de aztán, senkit közikbe nem botsátván, egész éjtszaka, tsupán ketten beszélgettek egymással. Ezen beszélgetés közben, Pálfi János, azt az ígéretet tette Rákótzinak, hogy, mind betsülete, mind régi rangja, mind minden jószágga meghagyódik, tsak hogy mondjon le az Erdélyi Fejedelemségről, és a' Császártól való függését Levél által bizonyítsa meg. Végződván a' *Vajai* alkudoás: Rákótz *Otsva Apátiba* ment; és. a' minapi meghagyás szerint oda gyült *Confederatus* Tisztek előtt beszédet tartván, a' *Vajai* összejövételről számot adott; eleikbe terjesztvén mind azokat az ígéreteket, mellyeket neki Pálfi János, a' Király nevében tett; mind pedig azt, a' mit ő azokra felelt, Rákótzinak ezen *Otsva Apátiban* mondott Beszé-

do, Deák nyelven, *Kézírásban* megvan; és ebből lehet, a' *Hist. des Revolutions de Hongrie* nevű munka VI., Darbjában lévő hijjánosságokat kipótolni.

c) *Viszzzatérvén Munkátsra Rákótzí:* Februarius 3. napján, küldötte el, Pálfi Jánosnak, azon I. Jó'sef Királyhoz intézet Levelét, mellyre magát, *Vaján*, kötelezte vala. Meg lehet azt látni *Práynál*, *Epist. Proc. Regni Hung. Tom. III. pag. 538. sequ.* Pálfi János, ezen Levél szavaiban, sok helyen megütközött; nevezetesen, mindjárt legelől, ebben a' megszóllításban: *Sacra Caesarea Majestas*, és *Domine Benignissime*: utól pedig, ebben az aláírásban; *humillimus et obsequentissimus Servitor Franciscus Princeps Rákótzí*. Írt tehát *Debreczenből*, Februarius 5. napján, Rákótzinak, és nyilván értésére adta, hogy a' Felséghez menendő Levelet, jobb lett volna másképpen írni: nevezetesen, hogy a' *Sacra* helyet *Sacratissimá-t*, *Benignissime* helyett, *Clementissimé-t*, a' *Servitor* helyett pedig, *Servust* kellett volna írni: mert, mind azok, a' kifejezések olyanok, hogy a' Császári és Királyi Felség méltóságát kisebbítik. De megbotránkozott Pálfi János abban is, hogy Rákótzí, az ő fegyverre lett kelésének, törvényes és igazságos voltát sürgette. Azt sem hagyta jóvá Rákótzinak említett Levelében, hogy az, minden ő társainak ügyét magáévá tévén, valamint a' maga javainak, úgy azokénak is, visszaadattatását kívánta. Azt írta tehát Rákótzinak, hogy sokkal jobb lett volna, tsak a' maga és Károlyi Sándor javainak visszaadattatását kérni: a' többekéről pedig tsak közönségesen tenni említést, hogy t. i. Ő Felsége, méltóztatnék a' több *Confoederatusok*at (v. *Öszveszövetkeztet*ket) is megvigasztalni. Mindazáltal, kijelentette, hogy a Rákótzí Levelét, azon módon, a' mint volt, Bétsbe feküldötte, és, ha választ vejénd reá, azt Rákótzival közleni el nem mulatja. A' szavai ezek: „*Nihilominus* „*(Suae Majestati scriptam, heri circa vesperum percep-* „*tm, e vestigio medio expressi Cursoris) prout supra* „*memini, omnino transmissi. Si loco responsi Augusta* „*Aula mihi scribet: id ipsum in tempore Celsitudini* „*Vestrae significabitur.*“ Pálfi János ezen Levelét *Práynál*, *Epist. Procerum Regni Hung. Part. III. pag. 543. sequ.*

§. 59. Minekelötte a' Pálfi János levelét vette volna Rákótzí Ferentz: *Salánkra*, Ugotsa vármegyébe. gyűlést hirdettetett vala; oda híván mind Magyar mind Erdély országi Tanátsosait. a) A' Magyar országi Tanátsosinak, és minden ott lévő *Confoederatusoknak*, eleibe terjesztette, hogy a' Császár I. Jó'sef, Gróf Pálfi János által, ő vele egyezni akar: de ő, mint feje a' *Confoe-*

deratusoknak, a' mellé rendelt Senatusnak híre nélkül, magától semmit sem végezhet, nem is akar végezni. Ezek abban egyeztek meg, hogy a' békességnek a' Nagy Szombati gyűlésen feltett czikkelyeitől eltávozni semmiképen nem lehet. Azután szóllott az Erdély országi Tanátsosokkal is, eleikbe terjesztvén, hogy a' Császár minden jót ígér mind néki magának, mind pedig Erdélynek, tsak hogy ő a' Fejedelemségről mondjon le. Ki is jelentette, hogy ő kész az Erdélyi Fejedelemségre lett választatásáról szólló Diplomát vissza adni: de ebben az Erdélyi Tanátsosok meg nem egyeztek. ^{b)} Ebből következett osztán az, hogy ő mindjárt a' *Salánki gyűlés* végződésével, Februárius 11kén (1711.), ugyan tsak *Salánkról*, a' Pálfi János jegyzéseire és észrevételeire, olly magához való bizodalommal felelt, ^{c)} a' minémű szerentsébb állapothoz illett volna. Mert, hogy *Rákótz*i már ekkor igen gyenge lábon állott: azok az ő Erdélyi és Magyar országi Tanátsosi is, a' kiknek szaván épített, eléggé megesmerték azzal, hogy néki a' *Munkáts*on való maradás helyett, a' Lengyel országba való menetelt javallották.

a) Ezek a' Tanátsosok tették azt a' *Senátust*, melly *Rákótz*i mellé vólt rendelve. A' *Salánki Gyűlés* előtt, minémű indúlattal vette mind Pálfi János *Rákótz*inak a' Császárhoz intézett Levelét; mind *Rákótz*i, Pálfi Jánosnak azon Levél felől való ítéletét: a' feljebb említett Kézírásban így adódik elő: „Has Literas Celsissimi Principis *Rákótz*i, ubi praesentasset Dominus *Adamus Márjá*si, Adjutantius Principis, Domino Excellentissimo Campi Mareschallo Imperatoris Josephi I. Comitiss Johanni Pálfi ab *Erdöd*, *Debrecini*: variis modis interpretabantur insolitam et incompetentem Litterarum stilizationem. Quare D. Mareschallus et Plenipotentiarius Commensione Generalis, per suas Litteras, non levi reprehensione exaggerabat, coram Adjutantio; qui *Munkáts*inum perveniens, oretenus de omnibus discursibus, quos ibi audivit, relationem fecit Principi *Rákótz*io; qui tantopere commotus excanduit, ut etiam Domino Alexandro Károlyo indignari videretur; neque ad Litte-

„ras D. Mareschalli quidquam resolvere volebat; et;
 „nisi praevis Regni Hungariae et Transylvaniae Con-
 „foederatis Statibus, in possessione Salánk, inque Comi-
 „tatu Ugocsiensi existente, habendum Congressum, pre-
 „fixisset, eo in instanti, in Regnum Poloniae, ad exte-
 „ras negotiationes sese transtulisset.“

b) Így adja ezt elő maga Rákótzai, a' sokszor említett Frantzia munka (*Hist. des Revolüt. de Hongrie*) VI. Darabjának 43. és 44. oldalain.

c) Rákótzinak ezen feleletét megláthatni *Práynál, Epist. Procerum Regni Hung. Part. III. pag. 346. sequ.* Ebben, Pálfi Jánosnak az első *Jegyzésére* azt mondja: hogy ő, a' Levelében lévő megszólítással és aláírással, telyességel nem akarta a' Császár Ő Felsege méltóságát kissebbíteni; menti továbbá azokat a' kifejezéseket, mellyekkel élt azon Levelben: de egyszersmind azt is kinyilatkoztatja, hogy, ha tsak azokon kellene igazítást tenni: ő, az említett Levelt kész vólna újra leírni, és a' Pálfi János kívánságához alkalmaztatni. De már a' második *jegyzésére* Pálfinak indúlattal felel; hogy tudniillik, senki azt ő töle nem kívánhatja, hogy magát pártütőnek vallja: mert akkor betsülete ellen tselekednék. Végre, a' *harmadik jegyzésre* azt feleli: hogy a' mint már *Voján* létiben is kijelentette, ő a' Confoederatusoknak adott hitét meg nem szegi, és azoknak megegyezése nélkül, a' kikhez ő hittel köteleztetik, a' fegyvert le nem teheti.

§. 60. A' *Salánki gyűlés* után, Rákótzai Ferentz, Lengyel országba indúlt. Olly reménységgel volt tudniillik, hogy a' Frantzia Udvar új szövetségre lépven a' Muszka Udvarral, ennél fogva ő, nem sokára, derék Muszka segítséggel tér vissza Magyar országra; annyival inkább, mivel őtet, *Bertsényi Miklós* is, és Hertzeg *Dolgoruki*, azzal bíztatták. Ezt írta, a' Lengyel szélekhez közelgetven, Károlyi Sándornak is, Februarius 20. napján (1711.), *Alsó Veretzkéről*, melly Orosz falu Bereg vármegye szélén van. Ezen alkalmatossággal, nem tsak a' hadait bírta Károlyi Sándorra: hanem egyszer'smind a' Pálfi Jánossal való alkudozásra is annak tellyes hatalmat adott. Kiérvén Magyar országból, *Skolia* nevű helységben, Galicziában megállapodott. Ott nem várhatván a' Pálfi Jánossal való alkudozás kimenetelét: ment *Stry* nevű városba. *) Martius 9.

már *Lembergben* volt, a' hol újra írt Károlyi Sándornak, azzal biztatván, hogy rövid időn vissza fordul.

a) Ezeket maga is így adja elő Rákótzai, *Hist. Revol. de Hongrie Tom. VI. pag. 46. sequ.* hol a' többek között azt is említi, hogy a' Munkátsi vár Commendánsának, *Vay Adámnak*, nem adott parantsolatot az eránt, hogy Károlyi Sándornak engedelmessédjék; melly azt mutatja, hogy már ekkor lehetett valami kis gyanúja Károlyi Sándor eránt. Említi azt is, hogy bizonyos okra nézve, a' Munkátsi Commendánságot, *Vay Adámról* levévén, *Báró Sennyei Istvánnak* adta. De az időre nézve, nagyon hibázik Rákótzai ebben a' munkában. Mert, mind azokat, mellyek 1711., Januárius és Februarius hónapjaiban estek, 1710., tészí. De nem tsuda, hogy megfelejtkezett: mivel azon Históriát (*Memoires*) későbbben írta, a' midőn már messzse vólt Magyar Országtól. A' Protocolluma is, melly őtet eligazíthatta vólna, itt maradt Magyar Országban, melly máig is, az eredeti formában (in Originali) megvan.

§. 61. Azonközben Rákótzai Ferentz Lengyel országba való menetelét, sokan az ő követői közül, futásra magyarázván, és dolgaiknak jobbra való hozódhatása eránt kétségbe esvén, kezdtek más gondolatokra térni. Maga Gróf *Károlyi Sándor*, példával menvén elől, Mártzius 14. napján (1711.), a' Király eránt való hűségnek hitét letette. Ezen okból, *Pálfi János*, Rákótzival is próbát akarván tenni: annak, ugyan azon napon, Debreczenből levelet írt, ^{a)} mellyben, eleibe terjesztette, hogy a' Császár kész néki megkegyelmezni, és őtet minden javaiban meghagyni, tsak hogy hűségének megbizonyítására, a' hitet tegye le, és, fegyveres népét elbótsátván, *Kassát*, *Munkátsot*, *Husztot*, *Kővárt*, és a' több erősegeket adja által a' császári Vezéreknek; egyeb-aránt pedig, ha valamire nézve kétsége lenne: azt *Károlyi Sándor*, a' kinek szóval bővebb kinyilatkoztatást tett, elháríthatná.

a) Ebből a' környüállásból, hogy Károlyi Sándor a' hitet Mártzius 14., tette le; és még az nap írt Rákótzinak,

Debreczenből; hozzávévén magának is a' Levélnek kezdő szavait (*Ab adveniente Domino Comite Alexandro Károly speravi me percepturum etc.*) és annak berekesztését (*Ceterum, quae, — — praevis solvenda et tollenda censui, praefato D. Comiti Károly, pluribus aperui et patefecit etc.*): nyilván kijön, mind az, hogy Károlyi Sándor, a' hitet, Pálfi Jánosnál, Debreczenben tette le; mind pedig az, hogy Pálfi János, a' Rákótzinak szóló Levelet, magától Károlyi Sándortól küldötte el. Azutólsó megtetszik, Károlyi Sándornak abból a' tudósításából is, mellyet osztán *Munkátsról*, Mártzius 22., küldött Pálfi Jánosnak. Mert abban azt írja, hogy tsak az előtt való nap tudta meg, hol tartózkodik Rákótzin; mellyel arra czéloz, hogy tehát a' Levelet kézhez nem szolgáltathatta. Mindazáltal ígérte, hogy még az nap útnak indul Lengyel Országba, és akárhol le énd, felkeresi Rákótzit. (hodie me itineri accingam, et vadam, ubi tamen reperire potero). Lásd *Pray, Epistola Proc. Regni Hungariae Part. III. pag. 553.* Ugyan ez tetszik meg abból is, a' mit maga mond Rákótzin, (*Hist. de Hongr. T. VI. pag. 48.*) hogy t. i. a' Pálfi Jánostól küldődött feltételeket, *Stry*-be, melly város Galitziában vagon, maga Károlyi Sándor vitte meg néki: „je passai à *Stry*, ou „quelque tems après, avec le conditions, que Palfy — — „m'avoit envoyé.“

§. 62. Károlyi Sándor Rákótzin Ferentzet *Stry* városában megtalálván: azzal, a' Pálfitól vett feltételeket közölte. Jelen voltak ekkor Rákótzinál, annak három Generálissai: *Bertsényi*, *Forgáts*, és *Eszterházi*; kikkel együtt arra végezte a' dolgot, hogy Pálfi János, a' Császár nevében küldött feltételeknek némelly pontjait, bővebben világosítaná meg. Melly idő húzásnak és halasztásnak már ekkor helye épen nem volt. Megjegyzi maga Rákótzin, ^{a)} hogy ezzel az alkalmatossággal, az említett három Generálisok, ötet arra akarták venni, hogy Károlyi Sándort tartóztatná le: de ő azt nem tselekedte. Azomban, a' Confoederátusoknak bizonyos napot tett, mellyen Máramaros Vármegyébe, *Husztra*, egybe gyülnének: ígervén, hogy ott maga is megjelenne, és velek úgy végezne, a' mint legillendőbbnek találnák.

a) *Memories du Prince Rákótzin pag. 48.*

§. 63. A' Károlyi Sándortól küldött Választ maga sem tartván elégnek Rákótzai Ferentz: kevéssel azután, úgymint Aprilis 4. (1711.) ugyan tsak *Stry*-ból, a' maga Secretariussát, vagy is, Cancelláriája Igazgatóját, *Rádai Pált*, indította útnak, új Levéllel, ^{a)} Gróf Pálfi Jánoshoz; oly czélból, hogy az, a' minapi Választ, szóval is előadná, és minden részben megvilágosítaná; kérvén egyszersmind Gr. Pálfi Jánost, hogy ezen Követet oly kijelentéssel botsátná' vissza, mellyből ő a' Felsőnek további akaratját nyilván megérthetné. ^{b)} De már ez késő volt. Mert, Gróf Pálfi János, a' Rákótzival való sikeretlen alkudozással nem akarván tovább tölteni az időt: éppen az nap, mellyen, *Rádai Pál Stry*-ból, elindult, a' *Confoederatusokhoz* fordulván, azokat oly feltételekkel kínálta meg, mellyeknek foganatját, a' Rákótzai megegyezése nélkül is, alkalmasint reménylhette.

a) Ezt a' Levellet, melly sokkal szelídebben volt írva, mint az előbbiek, megláthatni *Práynál, Epist. Proc. Regni Hung. Part. III. pag. 554. 555.*

b) A' Rákótzai szavai ezek: „Ut nihil in me prorogari, videatur: fidelem meum Generosum Paulum Ráday: Cancellariae nostrae Directorem, eo fine ad Excellentiam Vestram expedivi, ut sermoni ejusdem, nomine meo proponendo, fidem adhibere, et tam *re ponsa nostra ad scriptum nuperum intelligere, quam vero, cum declaratione ulterioris benignae Suae Majestatis Sacratissimae voluntatis, ad me remittere, Excellentia Vestra non gravetur.*“

§. 64. Azok a' feltételek, mellyeket Gr. Pálfi János, Aprilis 4. napján (1711.) a' Király *I. Jósef* nevében, a' *Confoederatusok* eleibe terjesztett, így következnek:

1. Rákótzinak mind élete, mind javai megahagyatnak, ha azon hónapnak (Aprilisnek) 27. napjáig, a' hűségnek hitét letévén, minden vá-

rakat és erősségeket visszabotsát a' Királyi hatalom alá.

2. A' Mágnásoknak és Hadi Tiszteknek javai visszaadódnak.

3. Az Özvegyeknek és Arváknek jussai, az Ország Törvényei szerint, megítélődnek.

4. Azok, kik az Országból kiköltöztek, ha a' szabott időre visszatérnek: kegyelmet nyernek.

5. Azok az Erdélyiek, kik Havasalföldre és Móldvába bujdosnak, ugyan azon kegyelemnek lesznek részesi, minekutána magokat Generális *Steinwillénél* jelenténdik.

6. A' Király szentül fogadja, hogy, az Országnak minden jussait és szabadságát, sérelem nélkül megtartja.

§. 65. Midőn ezek így folynának *Károlyi Sándor*, a' Confoederatusokkal kezdett alkudozás környülállásiról, Rákótzai Ferentzet vólta képpen tudósítani el nem múlatta. Megírta ugyanis *Szathmárról*, Aprilis 6. költ Levelében, hogy Bihar Vármegyei Vicze Ispány és Debreczeni Fő Bíró *Komáromi György*, ő hozzá, a' Felső Plenipotentiariussa Gróf Pálfi János utolsó Válaszszáival megérkezvén; ő azon Választ, minekelőtte a' Confoederatusok előtt kihirdetődött vólna, maga, személy szerint, kívánta Rákótzai Ferentz eleibe terjeszteni: de az együtt lévő ^{a)} Confoederatus Rendektől megtartoztatódott, kinek közönséges akarata volt, hogy tőlök el ne távoznék. Azomban, úgymond, mivel Rákótzai tőlök meszsze vólna, és addig, míg értelme megtudódhatnék, a' dolgot függőbe tartani nem lehet: azt kívánták, a' Confoederatusok, hogy a' Gróf Pálfi János *Végső Válaszszá* hirdetődnek ki közöttök; mellyet neki nem is lehetett eltitkolni. Így, úgymond, megértvén a'

dolog miben létét a' Confoederatusok: Követeket választottak magok közzül, kik Rákótzii Ferentznek, az ő gondolkodásokat, és magok meghatározását tudtára adnák. ^{b)} Egyszersmind, ezen Levélben, mentette magát Károly Sándor, és kérte Rákótzii Ferentzet, hogy térne vissza Magyar Országra. A' Követeknek is a' volt meghagyva, hogy vennék rá Rákótzit a' Királyi Kegyelem elfogadására; melly végre, minémű okokkal kellene élniek, eleikbe adódott. Utóljára, azon esetre, ha Rákótzii magát megkeményitené: azt kívánták tőle, hogy óldozná fel őket azon köteleztetés alól, mellyel eránta, mint a' Confoederatio Feje és Erdélynek Fejedelme eránt, addig az ideig viseltettek. ^{c)}

a) Miképpen, és hol, esett légyen a' Confoederatusok említett *egybegyűlése*, maga Rákótzii Ferentz megírja, *Memoir. pag. 49.* Azt mondja tudnillik, hogy Károlyi Sándor, minekelötte a' *Husztra* rándelt *Gyűlés* ideje eljött volna, annak helyét, maga fejtől, *Károlyba* tette által; és osztán onnan küldöttek hozzá Követeket a' Confoederatusok. A' szavai ezek: „Avant l'échéance du terme, que j'avois fixé pour l'Assemblée de *Hust*, Karoly „de la propre autorité la transféra a' *Károly*, d'ou „m'envoya des Deputés au nom de toute Assemblée, „me prier de me rendre à leur tête, pour signer le „Traitè qu'ils m'envoyoient en original, puisqu'ils „avoient juge convenable au bien des Etats Confederét „de l'accepter.“ De *Károly* helyett, *Szathmárt* kellett volna néki tenni: minthogy az említett Levél is *Szathmárról* iródott.

b) A' Károlyi Sándor szavai ezek: „— reversus est Perill. ac Gen. D. Georgius Komáromi, Vice Comes, et Liberae Regiaeque Civitatis Debrecinensis primarius Judex, cum antefati Sacrae Caesareae Majestatis Plenipotentiarum finali determinatione, quam, secundum obligationem meam cupiebam personaliter Serenitati Vestrae, demisse repraesentare; ac postmodum Inclutis Confoederatis Statibus et Ordinibus publicare. Sed postquam absentiam meam unanimi voto prohibuissent Confoederati Status et Ordines pro nunc una constituti et existentes, et, propter distantiam Serenitatis Vestrae, transmissae finalis determinationis publicationem anhelassent: cum offensione fidei et obligationis meae, eandem ipsis occultare non potui; sed illis publicata, et exaudita est; tandem, quos e gremio sui delegerunt ad Se-

„renitatem Vestram, ex praesentandis litteris Credentia-
 „tionalibus rescire, resolutionemque Confoederatorum Sta-
 „tuum et Ordinum, ex eorum expositionibus, intelligere
 „dignabitur; qui ablegati, sub nomine Sacratissimae Cae-
 „sareae Regiaeque Majestatis, a D. Plenipotentiaro alla-
 „tam non tantum dilucidationem“ (itt arra van czélo-
 „zás, a' mit Rákótzzi Ferentz Stryben kívánt vala, a'
 Károlyi Sándor által küldött Válaszszában, Pálfi Já-
 „nostól) „verum finalem etiam resolutio nem, Serenitati
 „Vestrae repraesentabunt.“

- e) A' Követeknek adott *Instructio* szavai, mellyeken az vég-
 ződik, ezek: „His omnibus praemissis, posito, si nec
 „Sua Serenitas, neque eidem adhaerentes, se se ad re-
 „ditum“ (Práynál, *Epist. Proc. Part. pag. 561.* hibásan
 exitum van téve) „resolverent: ea occasione, obstetan-
 „tur Domini Ablegati Suam Serenitatem, quatenus vi-
 „vere, et persistere nos faciat suo hono et sapienti con-
 „silio, sed, una simul, ex homagiati obligatione benigne
 „absolvat, quam Suae Serenitati, tamquam Confoede-
 „rationis Duci, et Transylvaniae Principi, praesti-
 „timus.“

§. 66. Rákótzzi Ferentz, Aprilis 18. *Kukizova* nevű helyből, nagy felháborodással felelt a' Confoederatusoknak; a' mint maga írja, ^{a)} meny-
 dörgő kinyilatkoztatásokat küldvén a' Követektől
Károlyi Sándor ellen, mellyekben annak azt a'
 vakmerőségét, hogy a' Gyűlést, mellyet ő *Huszt-
 ra* rendelt vala, másuvá mérészlette tenni, kü-
 lönösen szörnyítette. Ezt a' hely megváltoztatását
 adta okául annak is, hogy a' *Confoederátusok*
Gyűlésére, mellyre Követek által meghívódott,
el nem ment; úgy írván le annak helyét, mint
 a' melly az ellenség torkában volna. Így akarta
 tudnillik Rákótzzi, a' mint maga is megvallja, ^{b)}
 felzendíteni *Károlyi Sándor* ellen, a' Confoede-
 rátusokat: de haszontalan. Igyekezett továbbá,
 ékesen szóllásbeli mesterséggel élvén, ^{c)} arra
 venni a' Confoederátusokat, hogy az ajánlott bé-
 kességet el ne fogadnák, tsalárdoknak és vesze-
 delmeseknek állítván annak feltételeit. De mind
 ezen szörnyítési, ijjesztési, és mesterségei is,
 Rákótzzi Ferentznek, fogatlanok voltak. Mert

a' Confoederatusok, az eleikbe terjesztett pontoknak igazságos és a' Közjóra tzeelőző voltát megesmervén: azoknak elfogadására való készségeket, Aprilis 28. napján, közakarattal kijelentették.

a) „Je renvoyai les Députés de certie Assemblée de Karoly, avec des Manifestes fulminatoires contre ce General. — J' exagérai sur tout la hardiesse, avec la quelle, il osa transférer à Karol l'Assemblée, que j'avois convoqué à Hust, ce qui étoit cause, que je ne m' y étois pas rendu, Karol n'étant éloigné que de deux lieues de l'Armée ennée.“ *Memoires du Prince Rákótzy pag. 51.* De itt is, Károly helyett, Szathmárt kellett volna említeni.

b) „Ce Manifeste étoit vif, et visoit à exciter un tumulte, contre Karoly: mais Dieu en disposa autrement.“

c) „Miórt rohannak, úgymond, hanyatt homlok a' vezedelemre? és, mint az óktalan állatok, megijjedvén, egynek példájára, miért vetik le magokat tsopronként az örvénybe?“ vagy, a' mint a' tulajdon szavai vagynak: „Cur tam resupine, atque coeae quivis prolabatur in perniciem? in tam immanem se subdat captivitatem? et, veluti irrationalia bruta, territi ac fugientes, ad unius exemplum, cumulatim se praecipitent in voraginem? Jam sero maledicetur illi, qui allexit, postquam quilibet insilierit in gurgitem.“
Lásd *Pray Ep. Proc. Regni Huug. pag. 562.* a' Jegyzésben.

§. 67. Eljött végre az a' kívánt nap, melly, nyoltz esztendei háborúságok után, az úgy nevezett *Kurutz Világnak* véget vetett. Völt, az Aprilis 29. 1711. mellyen a' *Confoederatusok*, a' nékiek ajánlott békességnek pontjait, közmegegyezéssel elfogadván általánfógyva *megtsendesedtek*. Ez a' nevezetes történet, a' Magyar Országai Törvénykönyvben *Szathmári Compositioinak* neveztetik: mellynek Czikkelyei, a' feljebb említett feltételeknek bővebb kifejtetését foglalván magokban, ekképen voltak.

I. Rákótzai Ferentznek, Kegyelem adódván, mind élete, mind minden ingó és ingatlan javai,

Magyar és Erdély Országban, meghagyatnak, tsupán azokat vévén ki, mellyek a' várak óltalmazásához tartoznak. Bátorságos megmaradás engedődik néki az Országban, minden hozzátartozókkal, udvari szolgálival és tselédivel egyetemben. Ha ezen Kegyelmet el akarja fogadni: a' visszajövetelre három hét engedődik. Melly idő alatt, minden várakat és erősségeket tartozik általadni. Örökös váraiba és erősségeibe, Császári óltalomhad szállítódik, és az, Császári Zsoldon tartatik. Hogyha pedig Rákótzinak az Országba való maradás nem tetszik: szabaddá hagyódik, hogy letévén a' Jobbágyi Hitet, és azt meg nem sértvén, Lengyel Országban lakjon. Mind ezeket tellyesítvén: gyermekei is visszadódnak.

2. A' Mágnásoknak, Praelátusoknak, Nemeseknek, Hadi Tiszteknek, szintén úgy az Erdélyieknek, mint a' Magyar Országiaknak, a' kik Rákótzin mellett vóltak, hasonlóképen, mind életekre, mind minden javaikra nézve, Kegyelem adódik, eladattatott jószágaik is ki nem rekésződvén. A' Mágnásoknak, Nemeseknek, és azoknak szolgálinak, szabad lészen, a' régi szokás szerint, fegyvert viselni: de úgy, hogy senkit ne bántsanak. A' Királyi hűségre és engedelmeségre való visszatéréstől senkit el nem ijeszthet az, hogy majd Eperjesi Törvényszék állítatik fel; melly gondolat a' Király Kegyelmeségét megsértené, úgymint a' ki, afféle eszközökkel élni telyességgel nem akar. A' közkatonáknak is bűnök elengedődik, és a' Császári szolgálatba való állásra nem kényszerítődnek, tsak hogy a' hitet letévén, házaikhoz visszatérjenek, és a' gazdasághoz lássanak. A' kik pedig a' paraszt születésű katonák közzül, ezen háború alatt, magokat, a' jobb állapotba való helyheztetődésre mel-

tökká tették: azok a' Jobbágyi állapotból kivevődjenek, vagy, *Libertinusoknak* esmértesenek.

3. Ó Császári és Királyi Felsége, a' Vallás dolgában, az Ország bévett Constitutioit fentartja, és a' Vallás gyakorlását, az Ország Törvényei, Rendelése, és Czikkelyei szerint, mind Magyar mind Erdély Országban, a' Törvényesen oda tartozó Beneficiumokkal együtt, kegyelmesen megengedi; senki előtt el nem rekesztődven az út, hogy panaszszai eránt, magát vagy Ó Felségénél, vagy a' Diéta előtt jelentse. ^{a)}

4. Az ezen háborúban meghóltaknak özvegyei, árvái, és successori, minden jószágait, mellyek eladattak 's elidegenítődtek, visszazavethetik.

5. A' kik az Országból kibujdosván, a' szomszéd Tartományokba vették magokat, ha a' kiszabott-időre, úgymint három hétre, terhes okoknál fogva, vissza nem jöhetnek: ezt, a' Felséges Udvar, vagy annak Plenipotentiáriussa Gróf Pálfi János előtt, bébizonyítván és megmutatván; Kegyelmet, és tett bűneiknek meg nem említését (*amnestia*) nyernek. Az Erdélyiekre nézve pedig, hogy nagy költséggel ne kénytelenítessenek Magyar Országra jöni: Gróf *Stinville* Erdélybe küldődik, hogy annál a' Kiköltözöttek magokat jelenthessék, és megigazíthassák.

6. A' Jászok, Kúnok, és Hajdúk Privilegiomái, ha megsértetődtek vagy meghijjánosítottak volna, a' jövő Diéta intézze el.

7. A' Királyi Kegyelemnek részesi lesznek minden hadifoglyok is.

8. A' fegyverszünéstől fogva okozott károk, minekutánna annak rendi szerint megvi'sgáltatnak, visszazapótolódnak.

9. Ezen Közönséges Kegyelem, és a' tett bűnökről való elfelejtkezés (*amnestia*), forma szerint Diplomába foglaltatván, ugyan azon szókkal, az Országnak minden részeiben kihirdetődik.

10. Ő Császári és Királyi Felsége, Magyar és Erdély Ország jussait, szabadságát, és privilégiumit, szentül és megsérthetetlenül megtartja; és meg nem engedi, hogy, a' szemrehányás és tsúfolódás által, háborgásokra szolgáltatódjék alkalmatosság.

11. Szabad lészen a' jövő O. szág Gyűlésén a' hátra lévő sérelmeket: nem tsak felhozni, hanem azoknak orvoslását is kérni, az Ő Felsége Kegyelmisségétől. ^{b)}

a) „In Religionis negotio receptas Regni Constitutiones
 „manutenebimus; necnon exercitium ejusdem, secundum
 „easdem Leges et Constitutiones, ac Articulos Regni,
 „tam in Hungaria, quam Transylvania, cum beneficiis
 „eorum de jure spectantibus, clementer concedimus;
 „nemini preclusa viâ, apud Nos et Regiam Majestatem,
 „vel coram Diaeta, ratione gravaminum se se insinu-
 „andi.“

b) Vesd egybe *Pray Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr.* pag. 367. 365.

§. 68. Ezen feltételeknek forma szerint való elfogadása után, Május első napján 1711. a' Felség eránt való hűségre és engedelmisségre, bizonyos és meghatározott Esküvés formája szerint, ^{a)} letették a' hitet a' Confoederátusok. A' Felséges Udvar darab időtől fogva kiváltképen óhajtotta, és Gróf Pálfi János által siettette is, ezt a' Békességet; mellynek a' vólt az oka, hogy az *I. Jó'sef* életéhez kevés reménység látszott lenni. Most tehát annyival jobban esett annak megkésztülése mivel *I. Jó'sef*, még Aprilis 17. himlőben meghalálozott vala. Mindazáltal ezt a' halált, Gróf Pálfi János, mind addig eltitkol-

ta, míg a' Békesség tökéletességre nem ment. E' pedig akkor lett, minekutánna azt, a' megholt *I. Jó'sef* Édes Anyja, (*I. Leopold Császár Özvegye*) *Eleonora Magdolna*, a' fija *III. Károly* helyett, a' ki akkor Spanyol Országban volt, Május 26. megerősítette. Ekkor hirdetődött osztán ki az *I. Jó'sef* halála; 's keyéssel azután, *Kassa*, *Munkáts*, és a' több várak feladattatván közönséges tsendesség lett az Országban. ^{b)}

a) Az Esküvés formája e' vólt: „Ego N. N. juro per Deum vivum, omnipotentem coeli et terrae Creatorem: postquam *Sacratissima Caesarea Reg-aeque Majestas* ex superabundanti clementia, *amnestialem vitae et bonorum gratiam*, vi Plenipotentiae Illustrissimo ac Excellentissimo Domino Johani Comiti Pálffy ab Erdöd, Ejusdem Generali Campi Mareschallo, per Regnum Hungariae Supremo Armorum Praefecto, Croatiae Bano, Cataphractorum Tribuno, concessae, per jam dudum emanantes et publicatas declarationes, propter hosce praeteritos motus, *largita et impertita sit*; nec non Regni Hungariae et Transsylvaniae jura, Leges, et liberates, tam in Politicis, et Provincialibus, quam et Ecclesiasticis receptorum Religionum negotiis, per Se, Suosque Successores sancte conservandam promiserit: imo Suam Confirmationalem quoque Ratificationem obtulerit: *me proinde in posterum et semper, usque ad ultimum vitae spiritum*, Eidem Sacratissimae Caesarae Regiaeque Majestati, Ejudemque in Regno Legitimo Successori, *futurum fore fidum ac fidelem*; *nec quidquam contra debitum homagialis vinculi obligamen, directe vel indirecte, alieno vel proprio motu et conatu, in contrarium commissurum*; et praestitutum re et opere, quae homagiali devotioni, obedientiae, et servitio agenda et praestanda incumbunt et incumbent. Ita juro, spondeo, et me sancta et inviolabili fide obligo, per S. Sancta Evangelia, uti me Deus Trinus et Unus adjuvet.“ Erről az Esküvés formájáról, *Drágnál, Epist. Proc. R. Hung. Part. III. pag. 551.* helyesen tevődik ez a' jegyzés, „Formula juramenti fuit ejus tenoris, ut nullum sinistrae interpretationi, aut effugio locum daret.“

b) A' közönséges tsendességnek helyreállása után, *Gróf. Pálfi János* azt kívánta *Gróf Károlyi Sándortól*, hogy, *Rákótz*i Ferentznek titkos munkálódását és szövetkezését, melyek, a' Felsőges Udvarnak, ha titokban maradnának, ártalmára lehetnének, fedezze fel. Ezt *Gróf Károlyi Sándor* híven megtselkedve, illyen titulus alatt lévő írásban: *Revelatio Arcanorum Rákótzii, per Alexandrum*

Károly facta. Lásd *Práynál*, *Epist. Proc. Regni H. Part. III. pag. 581. sequ.* Ebből az írásból megtetszik, hogy Rákótzii Ferentz eléggé mesterkedett azon, hogy dolgát elővihesse: de mégis mindenben és mindenütt megsalatkozott. Azután sem volt szerentsésebb. Ugyanis, fülébe menvén a' *Szathmári Békességnek* híre: Lengyel Országból, egynéhányad magával, kik közzül a' nevezetesebbek, *Bertsényi, Csáki, és Eszterházi* voltak, *Danczkán* által, elsőben Angliába, onnan pedig Francia Országba, nevezetesen *Párisba*, bujdosott. Itt létiben, abban munkálódott, hogy, a' Francia Udvar segítségével által, a' *Közönséges Békességben*, (melly osztán, a' háborúban lévő Európai Hatalmasságok között, 1713. *Ultraprojectumban* készült meg), ő felőle is tevődnek emlékezett. De ebből semmi sem lett. Annyit mindazáltal tselekedett a' Francia Udvar, hogy néki, és a' véle együtt kibujdosott Magyaroknak, bizonyos fizetést rendelt. Így lakott *Rákótzii Ferentz* Párisban, 1717. Akkor, a' Spanyol Király (*V. Filep*) *Ministere, Cardinalis Alberóni, Madritba* hívta, hogy onnan, mint Követet, *Konstantzinápolyba* küldjé, a' Török Udvarnak a' Spanyollal való öszveszövetkeztesére. El is ment a' Török Császárhoz *III. Achmathez*; a' ki nagy emberséggel fogadta, és oly állapotba helyeztette, hogy rangjához képest élhetett. Ugyan csak a' Török Birodalomban maradt osztán egész életében; és 1718. fogva, lakott közel *Konstantzinápolyhoz, Jenikoi* nevű mulató helyben, melly a' tenger parton vagon; 1720. pedig *Rodosto* nevű városban, melly a' *Propontisra* fekszik; és itt holt meg 1735. Aprillís 8. 59 esztendőskorában, a' *R. Catholica* Hitben, mellyet egész életében hiven követett. Halála környülállásit megláthatni *Mikes Kelemennek* (a' ki Erdélyből, nevezetesen *Zágonyból* való Úri ember vólt, és a' Rákótzii Ferentz Udvarában Kamarásságot viselt) *Török Országí Leveleiben*, a' 361. és azt követő oldalakon. Kiadta ezen *Leveleket* *Tek. Kúltsár István Úr, Szombathelyen, 1794.* Minthogy Rákótzii, a' Felsőg Hegyelmét el nem fogadta: két fíjai ki nem adódván, Bétsben maradtak. Idővel mindazáltal szabadulások lett. Maga Rákótzii Ferentz, azon *Testamentomában*, mellyet 1732. October 27. napján, *Rodostoban* tett, csak egyik fíjáról, úgymint, *Rákótzii Györgyről* emlékezik, kit *Makovitzai Hertzegnek* nevez (ama' *Sáros Vármegyében* lévő várról, és azzal egybekötött *Dominiumról*, melly Rákótzinak örökje vólt, a' honnan, maga is a' *Dux Makovitzensis* titulust, több titulussai közzül soha ki nem hagyta). Ez a' *Rákótzii György, 1732. fogva Párisban* lakott: de mitsoda kimenetele lett légyen, emlékezetben nem hagyódott. A' másik fíja Rákótzii Ferentznek vólt *Rákótzii Jósef*, a' ki 1736. *Konstantzinápolyba* menvén, a' Török Császártól *Erdélyi Fejedelemnek* nevezetettet. El is indúlt, Török segítséggel, *Erdélynek* visszaszerzésére. és próbált abba héütni *Móldvából*: de szerentsétlenül. Azután pedig, midőn már a' *Római Pápától, XII. Kelemtől*, átok alá

volt vetve, 1738. November 10. napján, *Csarnazodán* (melly város Bulgáriának a' Fekete tengerre fekvő résziben, a' Duna jobb partján fekszik) megholt 38 esztendőskorában. Bizonyoságot tézsen erről *Mikes Kelemen, Török Országi Leveleinek* 413. oldalán. Így lett vége a' Rákótzai Familiájának, a' férjfi ágon. A' leány ág, a' *Gróf Aspremont* familiában, máig is megvan.

Bertsényi Miklós is, minémű állapotban volt légyen, a' Török földre lett bu dosása után, *Mikes Kelemennek* említett *Leveleiből* meg lehet tudni. Ezekben, a' többek között, az említődik, hogy, minekutánna a' véle együtt Magyar Országból kiköltözött felesége megholt, új házasságra lépett, *Köszegi 'Su'sánnát* vévén feleségül, kivel együtt *Rodostoban* lakott; melly városnak nevéből, a' betük rendit megváltoztatván, ezt az *Anagrammát* csinálta: *Ostorod*; ilyen okát adván; „mivel, úgymond, igen hozzá illik a' bujdosókhoz.“ Halála történt November 6., 1725' és így, tíz esztendővel elébb, mint a' Rákótzai *Ferentzé*. Betegségét, *Mikes Kelemen, Leveleinek* 176. és azt követő oldalán, így írja le: „Ma, (October 29. 1725.) a' szegény *Bertsényi Úr* látogatására völtünk. A' ki is éppen olyan állapotban vagon, valamint *Jób* vólt, tsak éppen abban különböz, hogv az ágyhan fekszik, nem a' ganéj dombon; mert nintsen olyan rész a' testében, a' mellyben valami kis épség vólna. A' lábaitból a' víz kifolyván, a' rothadás szállott belé. Megesik az embernek szíve rajta, a' midőn látjuk, hogy metéllik le a' rothadt húst a' száraitól; és midőn halljuk jajgatni, és ordítani a' nagy fájdalomban, mintha a' régi *Martíromokat* látnám a' kínokban.“

Mikes Kelemen, legtovább élt, Rákótzinak számkivetésben vólt társai között. Utolsó *Levele Rodostóból*, 1758. esztendő vége felé költ, December 20. napján. Megholt pedig 1762., a' midőn a' Török földén lévő Magyarok Előjárója vólt. Ennek halála után, az egész *bujdosó Magyar Társaság*, melly Rákótzai után mentvala, végképen eloszlott.

§. 69. *I. Jó'sefhez* kevés *Fejedelmeket* lehet hasonlítani. *Szelídsége*, *jósága*, és *igazság szeretete* sokképen kitündöklött uralkodásából. A' *Vallás dolgában*, igen hajlandó vólt arra, hogy *Protestáns Jobbágyi*, mind azokkal a' jussokkal, mellyeket a' *Törvény* adott nékiek, akadály nélkül élhetnének; és ezt, *Ország Gyűlésen* akarta véghez vinni: de a' melly, a' *Frantziákkal* folytatott háború, és a' hazabéli zenebon amiatt, nem elébb, hanem 1708. tartódhatott. Ezen a' *Dié-*

tán, mellynek helye *Po'son* vólt, midőn a' R. Catholicus Clerus értelme és vélekedése, az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartók javával meg nem egyezett vólna: a) azt, az igazság szerető I. Jó'sef megvetvén, kedvező Resolutiót b) adott a' Protestánsoknak. Mindazáltal, minthogy a' péstis miatt, melly magát mutogatni kezdete, el kellett oszlani ezen Diétának: annak Végzési Articulusokba nem szedődhetvén, a' Protestánsok javára is Törvény nem hozattatott. Az 1700. esztendőben December 12. napján költ Resolutio c) hasonló jó indúlatját mutatja I. Jó'sefnek: mint szintén az is, hogy ugyan azon esztendőben, a' Svécziai Királynak XII. Károlynak közbenjárására, Sziléziában, az Evangelicusoknak, tőlök elvétellett Templomaikat és Ekklesiái jövedelmeiket, visszaadatta. Sokat tett az I. Jó'sef jósága és igazság szeretete a' Magyar Országi belső háborúnak is letsendesítésére: mint ezt, a' *Szathmári Compositionak* feljebb előadott Czikkelyei eléggé bizonyítják. Ő utánna, az Uralkodást, mind addig, míg az Ötse. III. *Károly*, Spanyol Országból meg nem érkezett, Édes Anyja *Eleonora Magdolna* vitte.

a) A' R. Catholicus Clerus *Protestatióját*, mellyet az 1708. esztendőbeli Po'soni Diéta alatt, a' Protestánsok Vállása szabadsága ellen, adott bé I. Jó'sefnek, megláthatni, *Ribini*, Memorab. Aug. Conf. in Hung. Tom. II. pag. 513. sequ.

b) A' Resolutio szavai ezek: „Trium Religionum in Regno Hungariae receptarum negotium, juxta genuinum Articulorum Soproniensium et Posoniensium sensum, Sua Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas permanere declaravit; ejusdem libertati et securitati clementissime ita providebit, ne contra repetitos Articulos, vel Domini trestres, jure suo abutantur; vel cujuscunque praemissarum religionum conscientiae vis inferatur; sin autem contra spem aliter eveniret, regia manu et auctoritate praepedituram.“ Lásd *Ribini Memorab. Tom. II. pag. 174.*

e) „ Omnem ulteriorem adversus Augustanae et Helv. Conf. „ Ministros ac Praedicantes privatam, quorumlibet vim „ et violentiam, aut eorum persecutionem, vel, Tem- „ plorum, Scholarum, et Parochiarum ipsis competen- „ tium occupationem, *contra genuinum* Articulorum So- „ proniensis et Posoniensis, novissimarum Diaetarum, „ *sensum* ac tenorem, quovis modo attentandam, serio ac „ districtim inhibebimus; imo *liberum Religionis suae exer-* „ *citium*, ad mentem praecitatorum Articulorum, pro „ iisdem Aug. et Helv. Confessioni addictis permanere, „ et neutiquam eosdem eatenus turbari volumus et ju- „ bemus.“

§. 70. I. Jó'sef testvér Ötse *Károly*, Spanyol Országból visszahívattatván, elsőben *Frankfurtban*, a' *Ménus mellett* (ad Maenum), Deczember 22. 1711. Német Császárrá pedig, 1712. Május 22. a' *Po'soni Diétán*, Magyar Országi Királlyá koronáztatott; a' Császárok sorában *VI.*, a' Magyar Országi Királyok között pedig, *III. Károly* nevet vévén fel. Ennek a' *Po'soni Diétának* is, a' pestistől való félelem miatt, hamar el kelletvén oszlani: 1714. October 10. napjára, ugyan tsak *Po'sonba*, új Országgyűlését rendelt *III. Károly*; mellyre azon hónap 14. maga is megjelent. Nagy vólt az egybegyűlt Rendeknek száma, Magyar Ország-
nak minden részeiből: minthogy a' bajok, a' feljebb való háborús esztendők alatt, felette igen megszorodtak vala. Ezek közzül, a' *Protestansok Vallása* dolga egy lévén: sok vetélkedések lettek a' felett, minémű lábon kellene állani azon Vallás szabadságának. A' *Diéta* 1715. esztendőre is általmenvén: végre, annak Végzéseinek 30. Czikkelyében, ^{a)} ezek rendelődtek:

I. Hogy az Augustzai és Helvétziai Vallásté-
telt tartóknek, vallásbeli szabadsága, a' szerint légyen, a' mint az, a' 17. Század vége felé tartatott *Soproni* és *Po'soni* Diétákon hozott Articulosokban meghatározódott: úgy mindazál-

tal, hogy azon Articulusok, igaz értelmekben vevődjenek, a' mint tudniillik azokat a' Fejedelmek, az ő Resolutióik és Rendeléseik által megvilágosították.

2. Minhogy panasz volt az eránt, hogy az említett *Soproni* és *Po'soni Articulusok*, mind addig az ideig, sok helyeken, munkába nem vevődtek, és végre nemhajtódtak; hanem inkább, azok ellen, Templomok, Oskolák, és Parochiák vétettek el a' Protestansoktól: ennek megorvoslására, *Elegyes*, vagy, Catholicusokból és Protestánsokból álló *Commissio* rendelődött; kötelességévé a' tevődvén, hogy az említett Articulusokat végre hajtsa, a' visszaéléseket megvissgálja, és a' Királyi Resolutiók szerint eligazítsa.

3. Erre a' *Commissiora*, a' Király részéről, *négy Titkos Királyi Tanácsosok*, az Ország részéről pedig, húsz Tagok, tizen Catholicusok, tizen pedig Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartók, neveződtek ki; úgymint: a' Királyi részről: Ország Bírāja Gr. *Kohári István*, Tárnok Mester Gr. *Csáki Sigmund*, Magyar Kamara Elölülője Gr. *Erdődi Sándor*, és Personális Báró *Harváth-Simonchics János*; a' Rendek részéről: Királyi Tábla Báró *Berényi György*, Királyi Tanácsos *Sándor Gáspár* és Báró *Rérai Mihály*, 's Báró *Hellenbach János*, (kik ketten Evangelicusok voltak); ismét: Vice Palatinus *Hunyadi András*, Vice Ország Bírāja *Barlog István*, Palatinus Ítéző Mestere *Nagy István*, Ország Bírāja Ítéző Mestere *Szentiványi János*, Personális Ítéző Mestere *Szluha Ferentz*; ezeken kívül, Királyi Tábla Bírák; *Sigrai Jó'sef*, *Megyeri Gábor*, és *Kossovich Márton*; nem különben: *Okolitsányi Pál*, *Szirmai Miklós*, *Poor István*, *Rádai Pál*, *Vay László*, *Kenessei*

István, *Mikkázi György*, és *Kántor István*; kik közzül ama' három első, az *Augusztai*: ezek pedig öten, a' *Helvétziai Vallástételt* követték.

a) Lásd *Corp. Juris Hung. Tom. II. pag. 103.* és vesd egybe *Ribini Memorab. Tom. 2. pag. 179. sequ.*

§. 71. A' kirendelt *Commissio*, nem mindjárt kezdhetette el Üléseit: mivel, az 1715. esztendő végződésével, háború ütött ki a' Törökkel. Ez megszűnván: 1720. November első napjára, III. Károly parantsolatjából, *Budán*, egybegyűlt a' *Commissio*; de, mivel ott alkalmas szállást nem talált, a' Felső engedelmével, Februarius 3. napjára, *Pestre* ment által. Az említett öt esztendő alatt, a' *Commissio* megnevezett Tagjai között némelly változások estek, mellyeket szükség volt helyre hozni. Így p. o. Báró *Révai Mihály*, az Evangelica vallásról a' Catholicára menván által: annak helyébe másnak kellett tevődni. Tevődött tehát Báró *Zay András* Mások feljebb való Hivatalra emelődtek, mint '*Sigrai Jósef*, és *Megyeri Gábor*, kik a' Királyi Tábláról, a' Cancelláriára mentek vala. Ezeket tehát *Szőkel István* és *Barkótzsi Sigmond* váltották fel. Némellyek pedig a' Catholicus Tagok közzül meg is hóltak, mint: Báró *Berényi György*; *Hunyadi András*, *Barlog István*, és *Kossovich Márton*. Ezeknek tehát helyébe tevődtek: Báró *Révai Mihály*, Vice Palatinus *Nagy István*, Vice Ország Bírása *Szeletzki Márton*, és *Palugyai Sigmond*. A' Protestánsok közzül is már akkor meghóltak vala: *Okolitsányi Pál*, *Szirmai Miklós*, *Poor István*, és *Kántor István*, kiknek helyébe rendelődtek: *Okolitsányi Mihály*, *Török Mihály*, *Patai Sámuel*, és *Radványi Ferentz*.

Ekképen telyes számra hozódván a' Commissio :
 Üléseit, Februárius 3. napján, 1721. *Pesten*,
 elkezdette; a' honnan rendszerint *Pesti Commis-*
sionak szokott neveztetni, noha idővel a' helye
 változott.

§. 72. A' *Pesti Commissio* legelsőben is azt
 vette vi'sgálás alá, mi az igaz és valóságos ér-
 telme, a' Vallás dolgát illető *Soproni és Po'so,*
ni Articulusoknak. Erre nézve, az 1715. esz-
 tendőbeli Po'soni Diéta 30. Czikkelyéhez ké-
 pest, a' Királyi Resolutiókat 's világosításokat
 kellett segítségül felvenni. Illyen Világosítás há-
 rom volt. Első, az úgy mondatott *Explanatio*
Leopoldina, melly, Aprilis 2. napján, 1691.
 adódott ki. Második, az az Útasítás, vagy *In-*
structio, mellyet I. Leopold, Kalotsai Érsek
Szécsényi Pálnak, Junius 20. napján, 1704.
 írt eleibe. Harmadik, az *I. Jó'sef Resolutiója*,
 melly az 1708. tartatott Po'soni Diéta alatt költ.
 Ezek megvi'sgálódván: ellenkezés támadt a' Com-
 missio Tagjai között. Mert, a' R. Catholicusok
 úgy ítélték, hogy a' Soproni és Po'soni Artic-
 ulusok értelmének megállításában, sinór mértékül,
 egyedül, az Aprilis 2. napján, 1691. költ
Leopoldina Explanatiot kellene venni. Ellenben
 az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartó Ta-
 gok azt állították, hogy az említett *Explanatio*,
 mellyet külömben is tsak Kollonitsnak tulajdo-
 nítottak, az utánna következett Resolutiók által,
 mellyeket I. Leopold és I. Jó'sef adtak, eltöröl-
 tetett; következésképen, hogy, amazt elhagy-
 ván, tsak ezt a' két utólsót kellene felvenni fun-
 damentomúl, a' Soproni és Po'soni Articulusok
 magyarázásában. Mellyet midőn erős okokkal
 mutogattak vólna: a' Commissionak R. Catholi-
 cus Tagjai is, arra kezdettek hajlandók lenni,
 hogy

hogy a' Soproni és Po'soni Articulusoknak e' következő értelmét adják:

1. Hogy az Ausztriai és Helvétziai Confessio szerint való Vallásnak közönséges gyakorlása, mindeneknek, és mindenütt, szabad légyen az Országban.

2. Hogy az olyan Templomokba, mellyek a' Nemesek Udvaraiban vagynak, minden szabadon járhasson Isteni tiszteletre.

3. Hogy a' két Confessiön lévő Evangelicusoknak Superintendenseik és Prédikátoraik lehessenek, a' kik Jurisdictióval bírjanak, Zsinatokat tarthassanak, visitálhassanak, és más hivataljokra tartozó dolgokat tselekedhessenek.

4. A' Földes Urak, a' két Confessiön lévő Evangelicusokat, jószágaikból ki ne hajthassák: minthogy ez, az I. Leopold és I. Jó'sef Resolútiók szerint, magok jussával való visszaélés, és Lelkiesméreten való erőszaktétel lenne; az a' kikötés pedig, vagy *Clausula, salvo jure Dominorum terrestrium*, tsak a' testi szolgálatra, nem pedig a' lelkiesméreten való uralkodásra tartoznék és vivődhetnék,

5. A' melly Templomok a' két Confessiön lévő Evangelicusoktól addig az ideig elvétettek: azoknak visszadattassanak.

§. 73. Ezt észrevévén a' R. Catholicus Clerus: a' *Commissio* igyekezetének egyenesen ellene mondott, megtiltván a' R. Catholicus Commissariusokat, hogy a' Vallás dolgában ne ítélnének. — A' *Comissio*, ugyan azon 1721. el is oszlott. — Másik esztendőben (1722) *Po'sonban*, ismét egybegyült: de ott sem állíthatott meg semmit: hanem, mindenik Rész, a' maga Allegatióiból, Relatiót készítvén, azt, 1723. III. Károlynak Bétsbe felküldötte. Ezen Relatióra, hét esztendővel azután, úgymint, 1730.

Aprilis 30. III. Károly, bizonyos Személyeket rendelt, kik, a' Commissio Actáit megvizsgálván, azokról való értelmeket Ő eleibe terjesztenék. Ezek a' Személyek voltak: *Gróf Czinzendorf*, *Stärenberg*, *Gróf Ditrichstein*, *Gróf Nesselrode*, *Gróf Battyáni Lajos*, 's a' t. kik, Herczeg *Eugenius* előlülése alatt, az említett *Actákat* megvizsgálván, minekutánna értelmeket a' Felsőnek beadták: a' két Confessióon lévő *Evangelicusok* Valása dolgában, az úgy nevezett *Carolina Resolutio*, Martius 21. 1731. Bétsben, kiadódott.

§. 74. A' *Carolina Resolutiót*, a' Felsőges Helytartó Tanáts, *Po'sonból*, Aprilis 6. leküldvén, minden Vármegyékben és Királyi Városokban kihirdettette; melly is ide mégyen ki:

1. Hogy a' Bóldog Emlékezetű *I. Leopold* Resolutióját, melly Aprilis 2. napján 1691. költ, az 1681. esztendőbeli 25. és 26. *Articulusoknak*, mint szintén, az 1687. esztendőbeli 21. *Articulusnak* is, megvilágosítása gyanánt kell tartani; és így, azon *Leopoldina Explanatio* szerint, az említett 25. *Articulusban*, az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak engedett szabad Vallásgyakorlás, tsak *magános*; a' 26. *Articulus* szerint pedig, tsak bizonyos megnevezett helyeken lehet *közönséges*.

2. A' *Prédikátorok* tsak azokon a' helyeken szolgálhatnak, mellyek a' 26. *Articulusban* említetnek, és a' mellyek, azért, *Articularis Helyeknek* neveztetnek; tsak azon Helyekre gyűlhetnek másunnan is öszve a' két Confessióon lévők, Isteni tisztelet végett. Ugyan azon *Articularis Helyeken*, annyi *Prédikátorok* lehetnek, a' mennyit, a' szűlség, és a' népnek száma kíván: de úgy, hogy elébb az eránt Ő Felsőgéhez folyamodni, és engedelmet nyerni szükség lészen.

Az ilyen Helyeken, a' Prédikátorok, a' betegek és rabokat is meglátogathatják, és azok körül szolgálatjokat követhetik.

3. Az Articuláris Helyeken, a' közrendű emberek is olvashatják a' Vallásokra tartozó könyveket, magok és házak népe számára: de úgy, hogy ugyan azon Helyből, más lakosokat oda ne botsássonak. A' 26. Articulusban ki nem nevezett Helyeken pedig, noha a' Nem-Catholicusok (azaz, a' két Confessióon lévő Evangelicusok) is, a' Parochusi tisztekre nézve, a' R. Catholicus Parochus alatt vagynak: ez mindazáltal, Papi szolgálatjáért, nagyobb fizetést (*Stolat*) ne merjen venni azoktól, mint a' R. Catholicusoktól.

4. A' Földes Urak jussa, az említett Articulusok és Világosítások szerint meg maradván: az, ezután is meghagyódik; úgy mindazáltal, hogy; ha Vallásbéli dologban, valamit akarnának tselekedni, avagy, változtatni: azt előre Ó Felségének, okaikkal együtt, bejelenteni, és eránta a' Kegyelmes Rendelést elvárni tartozzanak.

5. Az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak, *Superintendensek*, vagy *Superiorok* engedődnek: ha Ó Felségéhez esedezéssel folyamodnak az eránt, hogy hány és mitsoda Helyeken kívánnak *Snperintendenst*, vagy *Superiort* Ezen *Superioroknak* pedig tisztek léssen, az alattok lévő Egyházi Szolgáknak (Prédikátoroknak) erköltsére vigyázni, és a' hibazókat illendőképpen meg is büntetni. Egyébaránt a' Nem-Catholicus Egyházi Szolgák, a' Világi Jurisdictio alá tartoznak: tsupán annyiban pedig, hogy tudódjék, ha valyon az ilyen Egyházi Szolgák (Prédikátorok) jól keresztelnek-é? vagy, a' helyesen való keresztelésre, eléggé el vagynak-é készülve? a' Catholicus Archidiaconusoknak is

visitatioja és vi'sgálása alatt kell lenniék. A' Házassági perek továbbá, a' Vidékbeli (Diocesanus) Püspökök eleibe terjesztődjenek, a' kik is, azokat, egészen az Augustzai és Helvétziai Vallástétel principiumi szerint ítéljék meg, szabaddá hagyódván az Érsekre való appellálás.

6. A' Valláselhagyók (*Apostaták*), kivált ha valaki az Augustzai és Helvétziai Vallástételt tartók között, a' Catholica Hitet elfogadná, azután pedig attól elállván, ismét visszatérne, a' Világi Törvényszék által, keményen megbüntetődjének: de, minekelőtte a' büntetés rajtok elkövetődne, minden afféle esetben, a' Felséges Udvarhoz Relatio tevődjék.

7. Hogy a' különböző Vallású házasúlandók, mind az Articulásis, mind a' Nem-Articulásis helyeken, a' helybéli Catholicus Parochus előtt kelhessenek egybe (*matrimonium inire possint.*)

8. A' Catholicusok Innepjeit, a' Nem-Catholicusok, a' külsőkre nézve megtartsák; Czéhek pedig, a' Processiókon megjelenjenek, az ő Privilegiomaiknak ereje szerint.

9. Az Augustzai és Helvétziai Vallástételt tartóktól kívánandó Esküvés dolgában rendelődött: hogy a' Bírák és más Tiszviselők, úgy szintén a' Prokátorok is, addig, míg más Rendelés tevődne, a' *Decretalis Formula* szerint tegyék le a' Hitet; a' Bóldogságos Szűzet és a' Szenteket nyilván említvén. A' *Tanúk* pedig, a' közönséges mód szerint esketődjenek, hogy a' törvény folyamatja ne akadályoztatódjék.

Egyébaránt, ha a' két Fél között valamelyik, vagy, akármelly magános személy, a' Vallás dolgában közbe jött Császári és Királyi Resolutióknak és Rendeléseknek ellene járni, és, akár a' Catholicus a' Nem-Catholicust, akár a'

Nem-Catholicus a' Catholicust megháborítani, és alkalmatlansággal illetni mérészné: a' Királyi Fiscus által kívánandó büntetéssel, mulhatatlanul megbüntetődjék. Ha pedig valakinek, a' magános Személyek között, a' Vallás dolgában panaszsza volna: annak orvoslása eránt, a' maga nevében, nem pedig közönséges névvel folya-modjék Ő Felségéhez.

§. 75. Ez időtől fogva, a' *Carolina Resolutio*, mind III. Károlynak, a) mind Mária Theresziának egész uralkodása alatt, sinór mértékgyanánt tartódott, a' Vallás dolgában: míg nem II. Jó'sef, a' *Tollerantiáról* szóló Edictumot, 1781. kiadván; az által, nem tsak az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak, hanem a' Nemegyesült Ó Hitűeknek is, szélesebb szabadságot engedett.

a) Hogy III. Károly, a' mennyire az akkori környüállások engedék, valósággal védelmezni kívánta a' Protestánsokat Magyar Országban: a' *Csipkés Komáromi György Bibliája* dolga eléggé mutatja. *Csipkés Komáromi György*, Debreczenben, elsőben Professor, azután Prédikátor, még Akadémiákon jártában, annyira ment a' 'Sidó nyelvben, hogy az Ullrajectumi Académia előtt 'Sidó Beszédet (Oratot) tartott. Ezen nyelvbéli esmérétől tehát nevezetes ember lévén: a' Tiszán túl lévő Superintendentia reá bizta, hogy a' Szent Bibliának készítené új Magyar fordítását, melly az Eredeti Textussal tökéletesen egyezne. Adóttak mellé más két tudós Férjfiak is segítségül, úgymint: Püspöki Prédikátor *Betskeházi István*, és *Kisfalvi Tamás*: de ugyan tsak, maga *Csipkés Komáromi György* végezte el a' fordítást, 1685. Az egymást felváltó háborúk meg nem engedték, hogy ez a' Fordítás akkor kinyomtatódhatott volna. Idővel felküldődött Hollandiába, a' híres *Campegius Vitringa* kezéhez, és osztán, 1715. ki is nyomtatódott *Leydában*, a' Debreczeni Ekklé'sia költségén. Egy része ezen Biblia exemplárjainak béhozódván Magyar Országra: a' F. Cancellaria azoknak megvizsgálását, 1719., Egri Püspök Erdődi Gáborra bizta; ki is azt a' Jé'suiták által vitte véghez. Ezek Sz. Máté XXVIII. Részének 19. versében, a' Kereszttség formájának ezt a' fordítását: „*Megkeresztelében* „*öket, Atyának, Fiának, és Sz. Léleknek NevéRE*,” (melly a' Károlyi Gáspár fordításában így vólt: nevéBE, káromlásnak állítván: az Exemplárokat letartóztatták. A'

Debreczeni Ekklé'sia III. Károlyhoz folyamodván: igen Kegyelmes Resolutiót nyert. Mert a' Felső, Junius 12. 1723. Laxenburgban költ Parantsolatja által, meghagyta az Egri Püspöknek, hogy, mivel az egész botránkozás tsupán egy betű miatt esik, melyet a' Nyomtató hibájának is lehet tulajdonítani: tehát a' Csipkés Komáromi György fordítása szerint való Bibliának 2834 Exemplárjai, a' Debreczeni Ekklé'siának mindjárt adódjanak vissza; oly kötelezőlevél (Reversalis) mellett mindazáltal, hogy az említet egy betűben lévő hiba mindenik exemplárban megigazítódik. Lásd ezen Resolutiót, *Ember Pálnak*, a' *Lampe* neve alatt lévő Históriajában, pag. 548. 549. Így is mindazáltal, a' Felső Kegyelmével, az Egri Püspök maga megkeményítése miatt, nem élhetett a' Debreczeni Ekklé'sia. — Az említet Bibliának Hollandiában maradt Exemplárjai, azután *Dantzába*, onnan pedig *Varsóba* szállítottak, és ott heverték mind addig, míg nem 1789. sok utánna való járás után, Augustus 9. napján, Debreczenbe kerültek: de a' mellyek közzül igen kevés maradt meg épségben.

§. 76. A' mi a' III. Károly alatt történt Polgári dolgokat illeti: még minekelőtte megkoronáztatott volna ez a' Felső: a' *Szathmári Compositiót*, Mártius 30. napján 1712. megerősítette. Másik esztendőben, minthogy még semmi gyermeke nem volt, mindjárt, arról kezdett gondoskodni; hogy Felsőes Familiájában, az Örökös Successiót, melly még eddigtsupán a' Férfi Ágat nézte, a' Leány Ágra is által vigye; a' mint hogy, Aprilis 20. napján 1713. ilyen Familiaj Rendelést is tett: hogy, ha néki fiú gyermeke nem lenne, leányi pedig lennének, elsőben ezekre; ezeknek kihalásával pedig, az ó Bátyjának I. Jó'sefnek leányira és unokaira menne által az uralkodás ily meghatározással, hogy mindenkor az elsőszülöttet illesse a' Successio, és soha a' Birtokokat széllyelszagatni ne lehessen.

Továbbá, hogy a' Külső Ellenségektől ment lenne, az *Ultrájectomi Békességet*, 1714. Mártius 6. napján, *Rastadtban*, elfogadta; mellynek ereje szerint, Catholicum Belgiumhoz, Nápolyhoz, Siciliához, a' Mediolánumi Herczogség-

hez, és Sárdiniához, hozzájutott. Ugyan azon esztendőben, September 8. napjára, Po'sonba, egybehíván a' Magyar Rendeket: azoknak kívánságára, a' megholt Palatinus Herczeg *Eszterházi Pál* helyébe, Gróf *Pálfi Miklóst* tette. Ezen a' Diétán, melly 1715-re is általment, lett osztán az a' nevezetes Végzés: hogy, a' *Nemesek Felkelesén* kívül, légyen *állandó Katonáság* az Országban, és annak tartására *Adó* (*Contributio*) fizetődjek. ^{a)} A' *Neo-acquistica Commissio* is, ezen a' Gyűlésen rendelődött a' végre, hogy azon Nemes Familiák, mellyek a' Török hatalom alatt, Ősi jószágaiktól clestek vala: azokat, minekutánna ezen Magyar Bírákból álló Törvényszék előtt, (melly *Po'sonban Kassán*, és *Zágrábban* tartotta Üléseit), jussokat törvényesen bébizonyítanak, visszaszerezhetnék. ^{a)}

a) Lásd Corp. Iuris Hung. Tom. II. Caroli III. Decr. I. Art. 8. 57. 115.

b) Lásd Caroli III. Decr. I. Artic. 10.

§. 77. A' következő 1715. esztendőben kezdődött III. Károlynak a' *Törökkel* való *Első Háborúja*, ^{a)} melly Hertzeg *Eugenius* okossága és vitézsége által szerentsésen folytatódván, 1718. Julius 21. napján, a' *Pászszarovitz* *Békeségben*, ^{b)} úgy végződött, hogy III. Károly, a' Duna északi partja felől, Havasalföldének az Olt (Aluta) vizéig terjedő részét: a' Duna déli partja felől pedig, *Nándorfejérvárát* (*Belgrádot*) Szerviával együtt, és Bosznianak egy részét, úgy szintén a' Tömösvári Bánatot is, elnyerte; melly hasznaihoz járult az is, hogy minden Török birtokban lévő folyóvizeken és tartományokban szabad kereskedése engedődött.

a) Erre a' Háborúra alkalmatosságot a' szolgáltattott, hogy a' Török, már 1715. hadat izenvén a' Velenczéseknek, azoktól, Móreát, egynehány szomszéd szigetekkel együtt, elvette, és már Dalmátziába készült. III. Károlynak szükség volt arra vigyázni, hogy, az ő Tartományainak szomszédóságában folytatódván a' háború: az néki valami kárt ne okozzon. De, külömben is, szövetséges társa volt a' Velenczéseknek. Megizente tehát a' Töröknek, hogy, hanemha megszűnik az ellenségeskedéstől: ő kéntelen leszsz a' Velenczések mellett fekelni. Erre a' Török semmit se felelt: hanem, a' Dalmátziába rendelt seregeit a' Szávához szállította. Ebből látni való volt, hogy a' Háború elkerülhetetlen. Herczeg *Eugenius* tehát, a' III. Károly hadaival megindulván, mindön megértette, hogy a' Török, a' Száván általjövén, *Pétervárhoz* közelget: egyenesen *Péterváranak* tartott: hol a' Törököt, Augusztus 5. napján, (1716.) véletlen megtámadván, meggyőzte, és hadi népéből, rész szerint a' hartzban, rész szerint pedig az üzés közben, 30 ezeret elvesztett, 170 ágyúit pedig, 's ugyan annyi zászlóit, elnyerte. Azután, megnyugtatván seregét *Eugenius*, *Futakra* jött vissza; September 1. napján pedig, *Tömöscárt* szállotta meg, mellyet Octóber 12. meg is vett. Ezen szerentsével élni kívánván III. Károly a' következő 1717. esztendőben. *Nándorfejérvárát* vétette célba. Mellyét megtudván a' Török, nagy erővel vigyáztatott a' Szávánál, úgy gondolkodván, hogy azon a' vizen fogna általmenni *Eugenius*, *Nándorfejérvárának* ostromlására. De ebben megszalatkozott. Mert *Eugenius*, egy részét seregének *Péterváran* hagyván, a' *Bánáthban* ment, és onnan *Visznitze* nevű faluval általellenbe szállott által a' Dunán, a' midön másfelől, a' *Péterváran* hagyott sereg hajón *Zimonhoz* (*Zemlén*) szállott. Így, *Nándorfejérvárának* ostroma, Julius I. napján, 1717. mind szárazon, mind vizen, elkezdődött. Azomban tsak hamar, a' Török Nagy Vezér megérkezik, és táborát, a' Császári sereggel szembe megtelepítvén, sántzokkal körülveszi. Ekkor *Eugenius* minden féltette: de maga bízott magához. Így, mindent jól elkészítvén, az alatta lévő Generálisokkal, nevezetesen *Pálfi Jánossal* együtt, a' Török táborra való rohanást *Augustus* 16. rendeli. Ezen napot megelőző éjjel tehát, elő átomkor hadait nagy tsendesesen megindítván, mikor világosodni kezdett, a' Török tábornok vétetlen megtámadja, megrettenti, zavarodásba hozza, megveri, és elszéleszti. Más nap, úgymint *Augustus* 17. a' Nagy Vezér megfutamodásának hírére, *Nándorfejérvára* (*Belgrád*) is magát feladta. Azután, *Végszendró*, *Orsora*, és *Szabáts*, *Szervianak* több erősségeivel együtt, hasonlóképen elfoglaltattak.

b) A' *Paszszarovitzi Békesség* nevezetik *Szervianak* *Paszszarovitz* nevű Hejységétől, melly a' *Morava* vize mellett, közel *Végszendróhöz* (*Semendria*) fekszik, a' hők ez a' Békeseég 21 esztendőre köttetett a' Törökkel.

§. 78. Azonközben, a' Spanyol Király V. *Filep*, III. Károlynak a' Török által lett elvonatását, maga hasznára fordítván: *Sardiniát*, melly az Ultrajectomi és Rastadti Békességben III. Károlynak adódott vala, elfoglalta. Ezen az Anglus és Frantzia Udvarok, mint az Ultrajectomi Békességnek Kezessei, felindulván: Augusztus 2. napján, 1718. az úgy nevezett *Négyes Szövetséget* (Quadruple-Allianz) kötik: mellynek részesi, a' Császár, az Anglus, a' Frantzia, és a' Hollandusok voltak. Másik esztendőben (1719.) elkezdődött a' Spanyolnal való háború, mellyben V. *Filep*, midőn a' szárazon a' Frantziáktól, a' tengeren az Anglusoktól, Olaszországban pedig, III. Károlytól keményen szorítódnék: 1720. Januárius 20. napján, kéntelen volt a' *Négyes Szövetséghez* állani; mellynek az a' következése lett, hogy V. *Filip*, *Catholicum Belgiumhoz*, a' Császár viszont Spanyol Országhoz, és a' két Indiához való jussáról, lemondott; *Victor Amadeusnak* pedig, *Sicilia* helyett (mellynek fővárosát *Messinát*, ezen háború alatt, III. Károly elfoglalta vala) *Sardinia* adódott. Ekképen III. *Károly*, bírta: *Catholicum Belgiumot*, *Mediolánumot*, *Nápolyt*, és *Siciliát*: V. *Filep* pedig, Olasz Országból semmit nem nyert, hanem *Hetruriával*, *Pármával*, és *Placentziával*, oly módon megbízta, hogy azon Tartományok, az utolsó Örökös kimúltával, az ő Fijának *Károlynak* (Spanyol neve szerint, *Don Carlosnak*) fognának engedődni.

§. 79. Ezen 1720. esztendőjétől fogva, Uralkodása végéig (1740.) szüntelen abban munkálkodott III. Károly, hogy azon *Pragmatica Sanctiót*, mellyet 1713. esztendőben, Felséges Famiájában tett vala, mind az uralkodása alatt lévő

Népekkal elfogadtassa, mind a' külső Hatalmasságokkal megerősítesse. Egyetlen egy fia *Leopold*, a' ki 1716. született vala, hat hónap múlva meghalálozott. Másik esztendőben (1717.) *Mária Therézia*, ismét másokban (1718.) *Mária Anna* Leányinak születése örvendeztette meg, Ezek között tehát az elsőt, minden birtokinak Örökösévé kívánta tenni. Melly czéljában, az alatta lévő Népekkal és Nemzetekkel, könnyen bódogultt. Mert a' *Pragmatica Sanctiót*, az *Ausztriaiak* és *Sziléziaiak* 1720. a' Magyarok 1722. ^{a)} utóljára a' *Csehek* és *Catholicus Belgák* is, másik esztendőben, elfogadták. Ezen *Pragmatica Sanctio* szerint, az *Örökös Országlás* jussa, III. Károly után, *Mária Theréziának*, és annak leendő Maradékinak adódott, oly meghatározással, hogy ezek közül mindenkor az *Első Szülött* uralkodjék; arra az esetre pedig, ha a' *Mária Therézia* Maradéki mind elhalnának: az a' *Rendelés* tevődött, hogy az *Örökség*, az *Elsőszülöttség* szerint, a' III. Károly kisebbik Leányának, *Mária Annának* maradékira; ezeknek is fogytával pedig, az I. Leopold Leány gyermekeinek maradékira szálljon; úgy hogy a' Szabadválasztas, nem elébb, hanem ezen három *Ágnak* megszűnésével jöjjön vissza a' Magyarokhoz. ^{b)}

a) Esett ez, a' *Po'soni Diétán*, melly 1732. Junius 20. kezdődvén, 1723. végződött:

b) Lásd *Caroli III. Decr. II. Artic. 2. §. 5—11. in Corp. Iuris Hung. Tom. II. pag. 138.*

§. 80. Sokkal nehezebb volt III. Károlynak bódogulni a' Külső Hatalmasságokkal. Magok az ő Szövetséges Társai, az Anglusok, Francziák, és Hollandusok, néminémű irigységgel kezdetek viseltetni ő eránta, kiváltképpen azért, hogy

1721. *Ostende*-ben, *Catholicum Belgium* nevezetes kikötőhelyében, *Kereskedő Társaságot* állított fel. Félték ugyanis, hogy a' III. Károly Kereskedését, az övék meg fogja érezni. A' *Cameracumi* (Gambray) *Congressus*, éppen ezen azokon kezdődött, 1721. a' *Pracmatica Sanctio* dolga is, azután, erre a' *Gyűlésre* vivődven: azt lehetett gondolni, hogy abban semmi akadályja nem lesz III. Károlynak. Mert, azon felyül, hogy azt minden ő Örökös Tartományai elfogadták, az I. Jó'sef leányai is benne meggyeztek. Ugyanis, *Mária Josepha*, I. Jó'sefnek nagyobbik Leánya, még 1719. a' Saxóniai Hertzeghez menyén feleségül: az Ausztriai Birtokokhoz való jussáról lemondott. Ugyan azt tselekedte *Mária Amália*, az I. Jó'sef kisebbik Leánya, 1722. midőn, a' Baváriai Választó Fejedelemmel *Carolus Albertussal* egybekelt. De, az említett Szövetséges Hatalmrsságok, semmiképen rá nem akarták venni magokat, hogy a' *Pragmatica Sanctiót* megerősítsék.

§. 81. A' *Cameracumi Gyűlés*, 1724. megújítódott: de, 1725. ismét eloszlott, semmit se végezvén. Ezt látván III. Károly, arra határozta magát, hogy a' Spanyol Királlyal, *V. Fileppel*, külön végezzen, és lépjen alkura, a' Tengeri Hatalmasságok híre és tudta nélkül. Erre, *V. Filep*, örömet ráállott, bósszút akarván állani a' Frantzia Udvaron, melly által magát igen megsértetettnek tartotta. Ugyanis a' *Cameracumi Gyűlés* alatt történt, hogy a' Frantzia Első Minister *Herczeg Condé*, a' Spanyol Királyi Kisaszszonyt, *Mária Anna Victoriát*, (ki a' Frantzia Ifjú Király XV. Lajos számára, jóval ez előtt, eljegyeztetvén, Frantzia Országban neveltetett vala), 1725. Spanyol Országba visszaküldötte; és a' helyett, a' volt Lengyel Or-

szági Király *Lescinszki Szaniszló* (Stanislaus) Leányát *Máriát* vétette el XV. Lajossal.

§. 81. Ez az Ausztria és Spanyol Ország között lett *Szövetség*, a' Tengeri Hatalmasságokat megrémítette. Még azon esztendőben tehát, más Szövetséget tettek annak ellenébe, melly, mint-hogy *Hannoverához* közel, egy fertály órányira fekvő, *Herrenhausen* nevű mulató kastélyban kötett, *Hannoverai Szövetségnek* szokot neveztetni. Ebben, az Angliai Király *Első György*, a' Francia Király *XV. Lajos*, a' Hollandusok, és a' Pruszsiai Király *I. Fridrich Wilhelm*, állottak öszve. Már szinte arra kólt a' dolog a' két ellenséges Felek között: hogy öszvetsapjanak; a' midőn III. Károly, a' Pápa Követének *Grimáldi*-nak közbenjárására, a' Hannoverában egyesült Hatalmasságokkal, 1727. igen könnyen megbékélt. Ezek ugyanis semmit egyebet tőle nem kívántak, hanem hogy az *Ostendei Kereskedést*, melly legnagyobb száka volt szemekben, megszüntesse; mellyről ő tsupán hét esztendőre tet ígéretet. Így *V. Filep* egyedül maradt: mellyet főképen annak köszönhetett, hogy magát nagyravágyó feleségétől, *Pármai Er'sébettől*, és annak kedvét kereső Ministerétől, *Hertzeg Ripperdától*, hagyta vezéreltetni.

§. 83. Ezen kétséges állapotjából, *V. Filep*, úgy verekedett ki, hogy, 1719. titkon, Angliával és Frantzia Országgal, *Sevillában* (*Hispalis*) szövetséget kötött. (*Foedus Hispalense.*) A' Frantzia Minister, ebben az időben, *Cardinalis Fleury* volt, a' ki Spanyol Ország megaláztatását, ellenben pedig a' Felső Ausztriai Ház feljebb való emelkedését, Frantzia Országra nézve, károsnak ítélte: 's ugyan azért fogott öszve a' Spanyol Udvarral. A' *Sevillai Szövetségben* tehát, az Ánglus és Frantzia Királyok, a' Spa-

nyol Udvar hasznára, abban egyeztek meg, hogy *Párma*, *Placentzia*, és *Toscána* (más névvel *Hetruria*), az V. Filep fijának, *Don Carlosnak* adódjanak. De ennek, III. Károly, hatalmasan ellentállott: míg nem osztán, 1731. oly feltétel alatt, hogy a' *Pragmatica Sanctiót*, Anglia is, Hollandiával együtt, megesmérje, és mellette kezességet vállaljon, a' Sevillai Végzésben meg egyezvén, az említett Fejedelemségeket *Don Carlosnak*, engedni kész volt; mellyeket az, minthogy a' *Farnézia Házból* ^{a)} való utolsó Örökös (*Antonius Franciscus*), a' ki azon tartományokat bírta vala, meghalálozott, még azon esztendőben általvett.

a) A' *Farnézia Ház* kezdődött a' XVI., Százdaban. *Párma* ugyanis és *Placentzia*, a' Német Birodalomhoz tartoztak, mind addig, míg azokat a' Római Pápák magok kezire nem kerítették. Végre, III. Pál, Római Pápa, 1545. örökségül adta *Petrus Aloysius Farnesiushoz*, a' ki lett tör'söke a' *Farnézia* nemzetségnek. Másod ízbeli házasságakor, V. Filep, ebből a' Házból vett Feleséget, t. i. az említett *Pármai Er'sebet*; és ennél fogva, jusát tartotta a' Pármai és Placentziai Hertzegségekhez.

§. 84. Két esztendő múlva, 1733. történt, hogy a' lengyel Országi Király II. *Augusztus* meghalálozott. Ekkor a' Lengyel Országi Rendek két felé szakadtak a' Királyválasztásban. Némelylek *Stanislaus Lescinszkit*, a' XV. Lajos Ipát, akarták visszaültetni a' Királyi Székbe, mellyből, mintegy 30 esztendővel az előtt, kitevődött vala. Ennek tehát a' Francia Udvar, egész erőből, partját fogta; a' mint hogy bémenvén az, Frantzia Országból (a' hol akkor lakott) Lengyel Országba, September 12. napján, 1733. bé is ült a' Királyi Székbe. De, másik része a' Lengyeleknek, a' megholt II. *Augusztus* Fijához, III. *Augusztushoz*, ragaszkodott; ki mellett, minthogy a' *Pragmatica Sanctionak* óltalmat

ígért, *III. Károly*, még inkább pedig a' Muszka Czárna *Anna*, kelt fel. Ezen két Hatalmasság segítségével azután, *III. Augustus*, a' Lengyel Országi Királyságot el is nyerte. *Stanislaus Lescinszki* pedig, elsőben *Varsóból*, azután *Dancz-kából*, kiszorítódván, Franciaországba tért vissza.

§. 85. A' Francia Király *XV. Lajos*, magát tartván az Ipában megsértettnék: *III. Károly* ellen kezdett törekedni, E' végre *V. Fileppel*, és az új Sardiniai Királlyal, *Carolus Emmanuel Victorral*, a' Victor Amadeus Fijával szövetségre lépven, *III. Károlyt*, mind Német, mind Olasz Ország felől, amott Frantzia hadakkal, itt pedig Spanyol tengeri erővel, megtámadtatta. Melly háború kimenetele a' lett, hogy *III. Károly*, az 1735. esztendőbeli Egyezés szerint, először ugyan *Mediolánumot*, azután pedig, mind *Nápolyt*, mind *Siciliát*, kénytelenített *Don Carlosnak* engedni, oly feltétel alatt, hogy azok Spanyol Országgal soha ne egyesüljenek: magának pedig, *Pármával* és *Placzentziával* kellett megelégedni. Ez az Egyezés, melly osztán 1736. erősített meg, *Bétsi Békességnek* (*Pax Vindobonensis*) szokott neveztetni; mellynek a' főbb pontjai ezek voltak: hogy *III. Augustus*, a' Lengyel Országi Királyságnak bírásában meghagyatassék; *Stanislaus Lescinszkinél* pedig, tsak a' *Lengyel Király* név maradjon: adódjék mindazáltal néki, hólta napjáig, *Lotharingia*, és a' *Baari* Hercegség (*Ducatus Barrensis*): de halála után, azon Tartományok a' Francia Királyra szálljanak. Minthogy pedig Lotharingiának akkori Fejedelme *Franciscus Stephanus* volt, kit, már az előtt jóval, Vejének szánt, a' Palatinus Pálfi Miklós halála után pedig, *Magyar Országi Helytartóvá* is tett vala, *III. Károly*: tehát,

annak kára azzal pótolódott ki, hogy számára, abban az esetben, ha a' *Medicea Házból* való utolsó Fejedelem, *Johanes Gasto* meghalna, *Hetruria* (v. Toscana); addig pedig esztendőnként, negyedfél milliom Livrának vétele rendelődött. *Franciscus Stephanus*, minekutánna 1739. Mária Theréziával egybe kelt, *Hetruriát*, a' *Gasto János* halálával, 1737. által is vette. Mind ezekhez hozzá járult az, hogy a' Frantzia Udvar, a' *Pragmatica Sactiót* megesmérte, és a' mellett Kezességet vállalt. Így igyekezett III. Károly, Birtokinak örökségét, az ő Leánya *Mária Thérézia* számára, bizonyossá tenni.

86. A' III. Károly Országglása arról is különösen nevezetes, hogy, azon Rendet, melly szerint Magyar Országnak belső dolgai folynak, nagy részint, az ő Intézeteinek lehet köszönni. Azon Rendelések közzül a' fővebbek ezek;

1. A' *Felsőges Királyi Helytartó Tanátsot* felállította, a' Polgári dolgoknak (*Politicumoknak*) jobb móddal való igazgatására. Melly *Fő Tanátsnak* Elölülőjévé tevődött a' *Palatinus*, annak távollétében pedig, az Ország Birája. Tagjai, 23 Tanátsosok. Kezdődött 1722. Mártzius 24. napján, és helyévé, addig, míg az Ország közepén alkalmas helye lehetett, *Po'son* rendelődött.

2. A' *Királyi Septemviralis, v. Hétférfiás Táblán*, melly az Országnak legfőbb Itélő Széke, igazítást tett. Ennek t. i. eleinte csak *hét Tagjai* voltak. III. Károly, 1723. azoknak számát, *nyóltzal* szaporította. Elölülője rendszerint a' *Palatinus*. Ennek távollétében, az Ország Birája.

3. A' *Királyi Táblát* is, annyiban új formába vette, a' mennyiben, az 1723. esztendőbeli *Po'soni* Ország Gyűlés Végzéseinek 25. Czikke-

lye szerint, azt a' rendet szabta, hogy ennek az *Országos Törvény Széknek* Ülései, az Innepeket, és a' Törvénykezés megszűnéseit (*Juristia*) kivéven, megszakadás nélkül tartódjanak; és az ítélesen, az Elölülön kívül, (ki is a' *Personalis*), legalább is *kilentz* Tábla Bírák (Assessorok) légyenek jelen mindenkor.

4. A' különböző Vármegyékre kiterjedő Perreknek megítélésére, felállította, az Ország négy szegleteiben, az úgy nevezett *Districtualis* (v. Vidéki) *Táblákat*: egyet *Nagy Szombatban*, másikat *Köszegen*, harmadikat *Eperjesen*, negyediket *Debreczenben*.^{a)}

a) *Debreczen*, Szabad Királyi Várossá, (melly névvel az előtt is bírt) articulariter, III. Károly alatt, 1715. a' Po'soni Diétán, tevődött. Ugyan akkor vevődtek fel a' Szabad Királyi Városok száma közé: *Szeged* és *Szathmár-Németi*.

§. 87. Életének utóbbi esztendeiben, III. Károly, annál fogva, hogy a' Muszka Udvarnak Szövetséges Társa volt, új háborúba elegyedvén a' Törökkel: azt szerentsétlenül folytatta, és belőle nagy kárral verekedett ki. Kezdődött ez a' háború 1736. és végződött 1739. a) September 18. a' *Belgrádi Békesség* által; mellyben, mind azt, valamint a' Passzarovitzi Békességben nyert volt III. Károly, úgymint: Belgrádot Szerviával együtt, Havasalföldet, és Boszniának egy részét, elvesztette, tsupán a' *Tömösvári Bánát* maradván meg hatalma alatt. Végre, minden alatta lévő Népekre és Nemzetekre nézve is elkövetkezett a' közönséges kár és szerentsétlenség, a' midőn, jó és igazságot szerető Fejedelmektől, III. Károlytól, a' ki a' *Habsburgi Házból* utolsó Uralkodó volt, 1740. October 20. napján, hirtelen megfosztattak.

a) A' III. Károly Uralkodása alatt folytatott *második Török Háborúnak*, alkalmatossága, és egész menetele, e' volt. A' Muszka Czárné *Anna*, nehezen szenvedte, hogy a' *Krimi* Tatárok, és más *Török* jobbágyok, a' Muszka Birodalomba gyakran béütöttek, és abban sok pusztítást követtek el. Megszóllítódván ez eránt a' *Porta* (v. *Török Udvar*); midőn sem a' kárt vissza nem fordította, sem az afféle béütéseket meg nem akadályoztatta volna: elvégezte magában *Anna*, hogy a' *Krimi* Tatárok ellensereget küld, és a' *Törökkel* háborút kezd. El is indította *Fő Hadi Vezérét München*, *Krimnek* (*Tartaria Crimaea*) elfoglalására: *Lascit* pedig, *Azov* nevű akkori hires erőségnek ostromlására, 1736. Eleinte keveset hajtottak erre a' *Törökök*, reménylven, hogy magának a' Muszka erőnek megfeleljenek. Mert, jóllehet tudták, hogy *III. Károly* Annának Szövetséges Társa: mindazáltal, mint-hogy a' *Bourbon Ház*sal még akkor is háborúja volt *III. Károlynak*, nem gondolták, hogy, az 1726. esztendőbeli Szövetségben ígért *harmintz ezer főből álló segítséget*, elküldhetné Annának. Azomban meghallják, hogy már a' *Békeség*, az *Ausztriai* és *Bourbon Ház*ak között megkészült. Ekkor, azt találták fel a' *Törökök*, hogy *III. Károlyt* választották *Közbénjárónak*, a' ki őket a' Muszkával megegyeztesse. Fel is vállalta a' *Közbénjárást* *III. Károly*, és a' végre, *Constantinápolyba* *Követet* küldött. De oda, a' Muszka *Követ*, majd szinte négy hónapig, hujjába váródott. Ezt a' *Törökök* nehezen szenvedték, kivált mikor hallották, hogy a' Muszkáknak szerentsés előmenetelek van *Krimben*. Kételkedni kezdtek tehát a' felől, hogy *Anna* igazán akarná a' békességet: *III. Károly* eránt is gyanúságba estek, minekutánna az esett értékre, hogy, *Pálfy János* vezérjlése alatt, *Futakhoz* nem kevés számú sereg gyülekezik. Úgy is volt a' dolog, hogy *III. Károly*, ezt, az *Anna* kérésére tselekedte, oly czélből, hogy megijjesztvén a' *Portát*, azt az *Anna* kívánságának telyesítésére könnyebben rávegye. Ugyan ezen czélből, 1737. az elein, nyilván is megizente a' *Töröknek*, hogy, hanemha *Annának* mentül előbb eleget téssen, haddal leszsz kéntelen menni ellene. Ekkor, a' *Török* kérésére, ismét elkezdődött a' békességről való alkudozás, *Lengyel Országnak Nemirov* nevű várossában, (1757.) Augusztus 16. napján: de mint-hogy kívánságában, egyik rész sem akart legkisebbé is alább hagyni: még azon esztendőben, *Octóber 14.* napján, félbeszakadt. Látván annakokáért *III. Károly*, hogy a' *Török* háborút el nem kerülheti, mind azért, mert már hadat izent; mind azért, mivel a' Muszka és ő közötté lévő Szövetség azt kívánta; mind végre azért, mivel már az ő hadai *Seckendorf* Vezér alatt, a' *Törökökkel* apró tsatákba is elegyedtek: azomban érezvén, hogy, sok esztendőig tartott hadakozási után, új háboru folytatására elegendő ereje nintsen. a' *Petersburgban* lévő *Követének* *Osteinnak* megírja. hogy ezen állapotját, a' Muszka Czárné *Anna* eleibe terjesztvén, kér-

je, hogy Havasalföldén által, Magyar Országgra, mentül elébb hatalmas segítséget küldjön; hogy így, a' háborút, mellyhez éppen nem a' maga haszna kereséséből, hanem egyedül, a' Muszkákön való segítés végett, fogott, ne tsak kiállhassa, hanem szerentsésen is végezhesse. Ugyan ezt, más Követe által is, ajánlotta a' Muszka Udvarnak. De Marsal *Münich*, a' ki a' Bétsi Udvar eránt rossz indúlattal viseltetett, a' Czárnét *Annát*, és a' Ministériumot, színes okok által, arra vette, hogy a' kívánt segítség III. Károlytól megtagadódott. Mindazáltal, néminémű kielégítésére III. Károlynak, ez a' felelet adódot: hogy a' Muszka sereg, két felé, t. i. egy része *Münichnek*, másik *Lascinak* vezérlése alatt, és külön dolgozván a' Török ellen: minthogy a' Török erőnek három felé kell oszlani: belöle egy egy részre kevesebb fog jutni. Igy III. Károly magának hagyatott. Midön azért a' következő 1738., esztedőben, a' Török, majd tsak nem minden erejét III. Károly ellen fordította volna: ez, ismét sürgette *Annát*, hogy a' közöttök lévő Szövetéségnek ereje szerint, a' következő 1739. esztendőbeli táborozásra, néki 30 ezer emberből álló segítséget küldjön. De ekkor is, *Münich* miatt, azt meg nem nyerhette. Fájlalta ezt III. Károly: annyival inkább, mivel ezen háborúban, noha a' Vezéreket minden esztendőben változtatta, szerentsétlen vólt. Gróf *Seckendorf*, a' ki 1737. *Lotharingiai Hertzeg Ferentz* alatt, vezérelte a' Császári hadakat: nagy hibákat ejtvén, kivált pedig, fősvénysége miatt, az egész tábor elött gyűlölségbe jöven; visszahívatatott, és *Brünben*: (Morva Ország nevezetes városában) fogságra tétetett. Helyébe 1738. küldődött Gróf *Königseck*, a' ki eleinte ugyan a' Törököt *Meádiánál*, Július 4. megverte: de azután sokat vesztett; mert, *Meádia*, *Usitza*, *Orsova*, *Vég Szendrő*, *Pántsova*, és *Ujpalánka*, mind Török kézre kerültek. Még azon esztendőben, Összsel, *Lotharingiai Hertzeg Ferentz*, mind egészségének helyre állítása, mind *Hetruriának* általvétele végett, a' Táborot elhagyván: a' Fő Vezérség Gróf *Valisra* bízódot. De e' sem vólt szerentsésebb a' többinél. Mert, a' következő 1739. esztendőben, Julius 23. napján, *Grotzkánál*, (Serviában, Belgrádhoz közel) megveretett, tíz ezeret vesztvén el seregéből. Két nappal azután, midön a' Török Nagy Vezér ismét hátrálásra kényszerítette volna: a' nagy ijedtség miatt, úgy elhibázta a' dolgot, hogy, Belgrádot, mellyet Eugénius jól meg erősített vólt, és a' mellynél fogva, mind a' Duna, mind a' Száva hatalmában lett volna, elhagyván, és a' szávan általjövén, magát egész *Szalankeménig* húzta vissza. A' Török Nagy Vezér, élvén ezzel az alkalmatossággal, minden ellentállás nélkül *Belgrád* alá megy, és azt megszállja. A' vár mindenképen kiállhatta volna az ostromot; eleség is vólt benne elég: mindazáltal, annak óltalmazója *Succor*: megijedt; és, (ámbar még a' Nagy Vezér nem is ment oly közel a' Várhoz, hogy azt az ágyú golyóbis beérhette volna) Augustus 15. napján

azt írta *Gróf Vallisnak*, hogy a Várat, sok rés esvén annak köfalain, lehetetlen soká óltalmazni. Erre az izenetre megrémülvén *Gróf Vallis*: mindjárt a Nagy Vezérhez küld, és azt, a' kékességgel megkínálja. Adódot ugyan is erre *Gróf Vallisnak*, kevéssel az előtt, hatalom III. Károlytól, azon feltételek szerint, mellyeket akori Fő Minister *Gróf Sintzendorf* írt *Vallis* eleibe, t. i. hogy Belgrád köfalai lerontatván, Szervia és Havasalfölsége engedődjenek a' Töröknek. De a' Nagy Vezér, hogy jobban ráijjeszzen, *Vallisra*, ezeknél is kedvezőbb feltételeket kívánt; nevezetesen: hogy, minekelőtte a' Békeség eránt való alkudozás elkezdődne, néki, mind Belgrád Várossának, mind a' Várnak külsai általadattasának. Ezt *Vallis* Bétsbe megírván, 's azomban, a' veszedelmet nagyítván: III. Károly tanátsot tart; és, mivel a' Muszkától semmi segítsége nem jött, *Gróf Neuperget*, a' Békeségkötésre, leküldi. Ez, Augusztus 18. napján, a' Török táborba menvén, *Sintzendorfnak* titkos útasítása szerint, a' kötendő Békeség fundamentomául, elsöben is, *Belgrád* és *Szabáts Várai* köfalainak lerontását, és *Serviának* 's *Havasalföldének* visszadattatását ajánlotta a' Nagy Vezérnek. — Az a' nagy kár és vesztesség, melly a' Belgrádi Békeségkötésből következett, azután, egy részről a' *Gróf Vallis* féltékenységének, más részről a' *Gróf Neuperger* hirtelenkedésének tulajdonítódván: III. Károly parantsolatjából. amaz a' *Glátzi*, ez pedig a' *Grétzi* (Grätz) Várba záratott: melly fogságból, idővel, *Mária Therézia* által szabadítottak ki. Vesd egybe *Pálma Notit. Rer. Hung. Part. III. pag. 512—520.* és *Práy Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr. pag. 389—392.*

§. 88. II. MÁRIA, vagy a' mint közönségesen neveztetik,

M Á R I A T H E R É Z I A ,

Attya holtával, mind azokat az országokat és tartományokat, mellyek, a' *Pragmatica sanctio* ereje szerint, őtet illették: mint kétségen kívül lévő örökségét, olly bizodalommal vette által, hogy azoknak békével való bírásában senki őtet meg nem háborítja. Méltán úgy is lehetett gondolkodni. De, csak hamar bétölt az, a' mit *Eugenius* a' *Pragmatica sanctio* mellett vállalt kezességekre (Garantia) nézve megmondott. hogy, száz ezer főből álló hadi sereg (armádia) többet ér száz szövetségénél: mert ezt, sok feje-

delmek, csak addig tartják meg, míg magokra nézve hasznosnak látják. Ellent nem állván ugyan is az, hogy a' Pragmatica sanctiónak olly sok hatalmasságok ígértek óltalmat: mindjárt uralkodása kezdetében, sokan ellene támadtak *Mária Theresiának*, kik az ő birtokit részszerint megcsonkítani, részszerint felosztani kívánták. A' *Baváriai Választó Fejedelem Károly*, magának, a' *Mária Theresia* örökségéhez, just formált, mind az I. Ferdinánd 1543dik esztendőbeli testamentománál, mind pedig annál fogva, hogy a' felesége *Mária Amália*, I. Jó'sefnek volt leánya. A' *Lengyel országi Király*, és egyszer'smind *Saxoniai Választó Fejedelem, III. Augusztus*, III. Károly birtokihoz való jussát, azon építette, hogy a' felesége *Mária Josepha*, I. Jó'sefnek nagyobbik leánya volt. A' *Spanyol Király V. Filip*, hasonló jussát tartotta azokhoz az anyai lineán. A' *Szárdiniai Király, Emmanuel Károly* pedig, a' *Mediolanumi Hercegségre* tartott számot, úgy nézvé az, mint a' melly egyenesen őtet illeti. Ennek osztán, mint szintén a' *Baváriai Választó Fejedelemnek* is, a' *Franczia Király XV. Lajos*, abból az irigységből, melly benne a' felséges austriai Ház eránt, eleitől fogva meg volt, pártját fogta.

§. 89. Midőn ezek így volnának: senki nem tudta még csak meg is gondolni, hogy az ifjú pruzsziai Király, *II. Fridrik*, a' ki az előtt kevéssel fogott az uralkodáshoz, magában valamit forralna. Azonban legelsőben is, ez kólt fel *Mária Theresia* ellen. Ugyan is, 1740. December havában, negyven ezer emberrel talpon lévén, és *Sziléziának* tartván Gróf *Gottert* Bétsbe küldötte, olly izenettel, hogy, ha *Mária Theresia* néki alsó Sziléziából, a' *Jügendorfi, Briegi, Lignitzi*, és *Wohlau* hercegségeket, mint őtet

illető ősi örökséget, fegyver nélkül, szép szerint, vissza engedi: tehát ő kész leszsz Mária Thereziát, minden ellenségei ellen óltalmazni, egyszer'smind pedig abban is munkálódni, hogy a' férje, *Franciscus Stephanus*, német országi Császárrá lehessen. Igazságtalannak tartván a' II. Fridrik kívánságát Mária Therézia: abban tellyességgel meg nem egyezett; sőt, minthogy a' Bétsi Ministerium' itéleti szerint, képtelenségnek látszott, hogy olly kitsiny birtokú Király, a' minémű II. Fridrik volt, a' hatalmas Ausztria Házzal szembe szállani merészelve: mind Gróf *Gotternek*, mind a' rendszerint való Pruszszus követnek parancsolódott, hogy 48 óra alatt Bécsből takarodjanak. De II. Fridrik magához azért bízott, mivel egy részről, a' felséges ausztriai Háznak, a' szerencsétlen Török háborúból következett szükségeit jól tudta; azt is gondolta, hogy az ausztriai armádánál, *Eugeniushoz* ^{a)} fogható vezér többé nehezen leszsz: más részről pedig azért, mivel a' maga erejét, melly az európai hatalmasságok előtt még ekkor tudva nem volt, érezte; 80 ezer főből álló gyakorlott hadi népe, és 40 millio forint pénze lévén, melyeket az atya I. Fridrik Wilhelm halálával, mind készen vett vala által.

a) Herczeg *Eugenius* 1736ban holt meg.

§. 90. A' Bécsből vett válasz után, II. Fridrik, December közepe táján, *Sziléziába*, nagy hirtelenséggel beüött, és mivel kevés katonaság volt benne, még 1740dik esztendőben, *Boroszlót* (Breslau) más városokkal együtt, elfoglalta. A' következő 1741. esztendőben pedig, új táborozáshoz fogván, Mártzius 9kén, *Grosz-Glogaut*, erőszakkal megvette. Melly alkalmatossággal, két ausztriai vezéreket, kik közzül egyik

Vallis volt, minden alattok lévő tisztekkel együtt, hadi foglyokká tett. Továbbá, Aprilis 10dikén, *Molwitz*nál, ha mind nehezen is, fényes győzedelmet nyert a' Mária Therézia táborán, melyből ebben a' harczban ^{a)} öt ezer ember elesett, három ezer pedig, magával a' commandírozó vezérrel *Neupergel* egyetemben megsebesítettett.

a) Ekkor eset az, hogy ama' híres Frantzia Égvi'sgáló, *Maupertuis* (Mopertüi), II. Fridriknek kedves embere, a' Magyar Húszárok kezire került. Bétshe vitettetvén, Mária Theréziától nagy kegyelmességgel fogadtatott, és, nem sokára elbótsátódott.

§. 91. A' *Molwitzi* győzedelemnek hallására, a' feljebb említett hatalmasságok, a' *Pragmatica sancti*ótól elállván, nyilván kezdettek szövetkezni Mária Therézia ellen. Azonban ez a' fejedelem aszszony, *Po'sonban*, ország gyűlését tartván, minekutánna az országnak minden jussait megerősítette, Junius 25dik napján, 1741. Prímás *Eszterházi Imre* által megkoronáztatván, a' Magyar országi királyságot által vette; mellé, a' maga kívánsága szerint, a' férje, *Hetruriai* nagy herczeg *Ferencz*, *Corregens* névvel, társúl adódván az igazgatásban.

§. 92. Még eddig, Mária Theréziának, csak magával a' pruszsziai Királyal, kellett viaskodni. Ez is pedig eléggé terhes volt: mert a' Pruszszus naponkint terjeszkedett, és kezdette mind jobban jobban megfészkelni magát, Sziléziában; úgymint a' ki, Augustus 10dik napján 1741. *Boroszlót*, *Lignitzet*, és *Schweidnitzet*, a' maga eránt való hűségre eskette. De már több felülről is kezdette fenyegetni *Mária Theréziát* a' veszedelem. Ugyan is a' *Francziák*, szinte Augustusban, Marschal *Bellisle* vezérlése alatt, negyven ezeren jöttek által a' Rhénuson, hogy magokat a' Baváriai fejedelemmel egybekapcsol-

nák. Ismét másik, negyven ezer főből álló, Francia sereg, mellynek vezére Gróf *Maillebois* volt, Hannovera tartományát lepte meg; olly czélből, hogy onnan az Anglus ne lehetne segítségére Mária Theréziának. A' Baváriai Választó Fejedelem *Károly* pedig, ennyi segítségnek érkezése által, neki bátorodván: Ausztriába béütött, *Lintzet* elfoglalta, sőt magát *Bécs*et is ostrommal fenyegette, a' mint hogy a' Comendánstól, Gróf *Khévenhüllertől*, próbálta is azt felkérni.

§. 93. E' dolog Bécsben nagy rémulést okozott. A' Duna, csak hamar, rakva lett hajókkal, mellyeken a' tehetősebb lakosok, meg akarván a' város ostromát előzni, készen voltak, hogy féltöbb javaikkal együtt Magyar országra költözzenek. Maga is Mária Therézia oda hagyván *Bécs*et, hív Magyarjai között kereset menedékhelyet, azoktól várt leghatalmasabb segítséget. Bémenvén ugyan is, Septemb. 11kén (1741) a' Po'sonban együtt lévő országrendeinek gyűlésébe, és hat hónapos kisdédét *Ildik Jó'sefet*, karjai között tartván, a' mint *Voltaire megjegyzi*, ^{a)} deák nyelven, illy szívrehatóképen szóllította meg a' rendeket: „Elhagyattatván barátimtól, üldöz-
 „tetvén ellenségimtől, megtámadtatván atyám-
 „sijaitól, egyedül a' ti hűségtek 's bátorságtok,
 „és az én magam állhatatossága az, mellyre tá-
 „maszkodhatom. Imé kezeitek közzé teszem le
 „a' ti Királyjaitoknak leányát és síját, kik a'
 „szabadulást tőletek várják.“ Ezen szavaira Mária Theréziának, a' mint *Voltaire* mondja, a' rendek kardot rántván, mindnyájan így kiáltottak fel: „Haljunk meg a' mi Királyunkért, Mária Theréziáért. (*Moriamur pro Rege nostro Maria Theresia!* ^{b)}“ Ugyan ez az író megjegyzi azt is, hogy ezzel az alkalmatossággal,

a' rendek mind könnyeztek, és, csak maga, Mária Therézia, tartóztatta meg könnyeit: de a' mellyeket annál bővebben öntött osztán ki, minekutánna az ország' gyűléséből kiment. A' mit szóval ígértek, cselekedettel is tellyesítették a' Magyarok. Mert, rövid idő alatt, huszonnégy ezer hat száz huszonnégy főből álló gyalog sereget, és három lovas regimentet állítottak ki; a' Nemesség is pedig felült. Így mutatta meg egész Európa szeme láttára, a' felséges ausztriai Ház eránt viseltető tántoríthatlan hívségét, a' legveszedelmesebb környülállások között c) a' Magyar nemzet.

a) *Siecle de Louis XV. Tom. I. pag. 90.*

b) Ez, a' Magyar Törvény Könyvben, *Mariae II. Decr. I. Art. 63.* így tevődik ki: hogy a' Magyarok, *életüket és véreket* ajánlották a' Mária Therézia óltalmazására. (*vitam et sanguinem se se impensuros unanimes consensu polliciti sunt.*)

c) Kevéssel az előtt, a' mint *Voltaire*, említett munkájában, pag. 19. állítja, nagy szorongattatási között, így írt Mária Therézia a' Napának, (a' Lotharingiai Hercegnének), a' maga viselő vóltára czélozván: „Nem tudom, ha valyon marad-é tsak egy várososom is, a' „hol lebetegedhessem.“

§. 94. Azon közben a' Bavarus és Franczia sereg Bécszet ostrom alá nem vette: hanem útját Cseh ország felé folytatta; és, minekutánna húsz ezer főből álló *Saxoniai* katonaság járult hozzá, November elein, *Prága* alá szállott. A' Szászokat vezérlette a' híres Saxoniai Gróf *Móritz*. a) Prágában pedig a' Commendáns volt, *Ogilvi*, születésére nézve Hiberniából való ember, mintegy három ezerezzel magával. A' Hetrúriai Nagy Herceg és Magyar országai *Corregens Ferentz*, 30 ezer emberrel sietett *Prágának* védelmezésére: de az, minekelőtte oda érhetett volna, November 20kán 1741. megvétetett. Prágában osztán a' Baváriai Választó Fejedelem *Károly*, ki már

az előtt Ausztriában, Austriai Fő Herczeg titulust vett vala fel, még azon esztendőben, December 19dik napján, magát Cseh ország Királyjának kihirdetette. Már nem volt egyéb híjja kívánságának, annál, hogy a' Német országi Császárságot elnyerhesse. A' Franczia udvar' munkálódása által ezt is elérte. Mert kévéssel azután, ugymint, Januarius 24dik napján 1745. *Frankfurtban*, a' Ménus mellett, a' császári korona is fejére tétetett; melly időtől fogva *VII. Károly* nevet viselt.

a) *Móritz*nak esmeretes neve *Le Comte de Saxe*. Vólt az, a' Lengyel Királynak 's egyszersmind Saxóniai Választó Fejedelemnek, *II. Augustusnak*, törvénytelen ágyból született fíja; erős bátor, és a' hadi mesterséghez kivált képpen értő ember.

§. 95. Mária Therézia, nagy szorongattatások között kéntelenítetett nézni, hogy örökös tartományainak három része, ellenség' hatalmában volt: Ausztrián és Cseh országon, a' Bavarus, Franczia, és Szász seregek: Szilézián pedig a' Pruszsusok vévén erőt. Minden szerencséje a' volt, hogy Bécszet az ellenség elmellőzte. Melly elmellőzés abból az okból esett: mivel a' Franczia udvar nem volt azzal a' czéllal, hogy a' Bavariai Választó Fejedelem általán fogva elnyerje a' Mária Therézia birtokit: hanem csak annyit akart, hogy az ausztriai Monárchia megosztassék. E' szerint a' Franczia seregnek, nem volt szabad egész Bécsig menni: hanem útját Cseh ország felé kellett fordítani. Így osztán, időt nyert Mária Therézia arra, hogy dolgán, a' mellette felbuzdult és magokat elszánt Magyarok' hűsége^{a)} és vitézsége által segíthetett.

a) *Voltaire* a' *XV. Lajos Századja* Históriájában (*Siecle de Louis XV. p. 75.*) a' Magyaroknak ezt a' Mária Theréziához való nagy indulatját abból származottnak mondja,

hogy ez a' Király Aszszony, megkoronáztatásakor, a' *II. András Decretuna Clausulájára* megesküött. (Elle daarna sur-tout l'esprit des Hongrais, en se soumettant à prêter l'ancien serment du Roi André II. fait l'an 1222.) De ebben felette hibázik. Effélének, sem az Ország Törvénykönyvében, sem másutt, semmi nyoma nintsen. Mária Theréziának mind Személybéli nagy és ritka tulajdonsági, mind Ditső Eleinek Érdemei, elég ösztönül szolgáltak a' Nemes Lelkü Magyaroknak, arra, hogy igazságtalanul megtámadtatott, és, annál fogva, veszedelemben forgó Király Aszszonyoknak óltalmazására, még *Eleteket* és *Vérek* is, elszánnák.

§. 96. A' Magyarok felkelésével, mindjárt kezdett változni a' dolgok ábrázatja. A' Francia és Bavarus hadak egész Ausztriából kitisztultak; az új Császár VII. Károly, lakó helye elhagyására kényszerítődvén, Francofurtumba, a' Ménus mellé szorult; Bavária fő városa *Monachium* (München) elfoglalódott; a' Francziák és Bavarusok egymás között meghasonlottak. Egyedül a' Pruszsiai Király II. Fridrik volt az, a' ki a' háborút szerencsével folytatván, nevezetesen *Olmütz* városát elfoglalván, nyughatatlanságot okozott Mária Theréziának. Lotharingiai Károly ugyan, Hetruriai Nagy Herczeg Ferencznek, a' Mária Therézia férjének, testvér öttse, ellene küldődvén II. Fridriknek; azt eleinte Morva országból kiszorította; de utóljára, a' *Csaszlau*nál történt ütközetben, Május 27dik napján 1742. szerencsétlen volt. Ezen Csaszlai harcznak mindazáltal, az a' következése lett: hogy valamint Mária Therézia, úgy II. Fridrik is, igen kezdett hajlani a' megbékélésre; az utolsó ugyan azért, mivel észre vette, hogy győzedelmét mind a' Francziák mind a' Szászok megirigylették, és így azokhoz többé bizodalma nem lehetett; azonban a' sok költekezést is megsajnálta; az első pedig, abból a' célból, hogy a' békesség ideje alatt, erőt vévén, a' több ellenségeinek könnyebben megfelelhessen.

§. 97. E' két felséges személyek között azután, az angliai Király *II. György*, magát közbe vetvén: kevés idő alatt, oda vivődött a' dolog; hogy a' békesség előljáró cikkelyeire nézve, Julius 11kén 1742. megkészülvén Boroszlóban az egyesség, Julius 28kán Berlinben, maga a' békesség is, forma szerint, megkötetett; melly is, az említett városokról, hol Boroszlóinak, hol Berlininek szokott neveztetni. Ebben a' békességben, Mária Therézia, *II. Fridriknek*, egész alsó Sziléziát, és felső Sziléziának is nagyobb részét a' Glázi Grófsággal együtt, általengedte: úgy hogy magának, csupán a' Tescheni Fejedelemség (*Principatus Tessiniensis*); Troppau városa, és az Oppava vizétől a' hegyekig terjedő rész, maradt birtokában. *II. Fridrik* pedig arra kötelezte magát, hogy Mária Theréziának ellenségeivel soha szövetségbe nem áll; az ausztriai birtokokhoz semmi jussát nem tartja; Sziléziában a' római Catholica Vallást, elébbeni állapotjában, sérelem nélkül meghagyja; és a' Sziléziaiak adósságát, mellyet Londonban kértek fel, kifizeti. ^{a)}

a) Lásd Pray *Hist. Regum Hung. Stirp. Ausztr.* pag. 399.

§. 98. A' Boroszlói (másként Berlini) békességnek, nem csak az Anglus Király *II. György*, hanem a' Muszka Czárné Erzsébet, a' Dániai Király *VI. Christianus*, a' Hollandusok, és a' Wolfenbütteli Herczeg is mellé állván: a' Saxoniai Választó Fejedelem, ki, mint Saxoniai örökös, *Ildik Fridericus Augustusnak*, mint Lengyel Király pedig, *III. Augustusnak* neveztetik, nagyon megszorúlt. Annak is mindazáltal. az említett békességbe való felvétetetés megengedődött, olly feltétel alatt, hogy a' Szász hadakat, 16 nap alatt, a' Franczia seregtől elszakasztván, Cseh

országból, haza parancsolja. Mellyet, késedelem nélkül tellyesítvén: Mária Theréziával, Dresdában, December 20dik napján 1742. külön szövetséget kötött, mellyben azt fogadta, hogy a' Pragmatica Sanctio mellett, a' szerint, a' mint azt még 1733. vállalta vala, mindenkor megáll.

§. 99. Ez a' kettős *Békesség* Mária Theréziának nagy hasznára lett. Mert, két Ellenségétől megszabadulván: minden erejét a' Cseh Országban lévő Frantziák ellen fordíthatta. Lotharingiai Hertzeg *Károly Prágát* körülvétetvén: a' ben szorúlt Frantziákat szinte éhelhalásra juttatta. A' Frantzia Minister, *Cardinalis Fleury*, ezen megijjedvén: békességgel kínálta meg Mária Theréziát; semmit egyebet nem kívánván, hanem tsak azt, hogy a' Cseh Országban 's nevezetesen Prágában lévő Frantziáknak szabad visszatérés engedődjék. Azt is kinyilatkoztatta a' Mária Theréziához írt Levelében, hogy néki ehez a' Háborúhoz kedve soha sem volt, 's az ő akaratjával nem kezdődött. *Mária Therézia* érezvén méltatlan megbántódását, 's azomban dolgainak szerentsésebben való folyásából bizodalmat vévén: hogy a' Frantzia Ministérium gyengeségét Európával megesmértesse, *Fleurynek* azon Levelét kinyomtattatta; a' Prágába szorúlt Frantziáktól pedig azt kívánta, hogy foglyokká legyenek. Látván ezen állhatatosságát Mária Theréziának a' Franczia Udvar: Generális *Maillebois-t*, 40 ezer emberrel, elküldötte, hogy *Prágából* a' Frantziákat szabadítsa ki. Meg is érkezett Cseh Országba: de, ez Ausztriai Hadinépnak nagy száma miatt, *Prágához* nem férhetett. Azért, megfordúlni tanátsosabbnak ítélvén, seregét, melly a' Pandúrok és Huszárok miatt sokatszenvedett, Baváriába húzta vissza. E' szerint, látván a'

Prágába szorúlt Frantzia Marschal *Bellisle*, hogy már sem egy sem más oldalról segítséget nem reménylhet: December 16. napján, 1742. éjtszakának idején kiszökött *Prágából*. A' véle együtt kilopódott Frantzia sereg, *tizenegy ezer* gyalogból, és *három ezer* lovasból állott. Ezen Seregnek osztán míg az, szörnyű jegek és havak között, tizenkét napi, éjjeli és nappali marsirozás után, Cseh Országnek, Francónia felől lévő szélső Városába, *Égerbe*, verekedhetett: az utánna szágúldó Paudúrok és Huszárok hasonlóképen sok híjját ejtettek.

§. 100. Cseh Országból, *Prágának visszavétele* után, Bavária ellen fordult *Lotharingiai Károly*. Ugyanis, az új Császárnak *VII. Károlynak* Fő Vezére *Seckendorf*, 1742. még October havában, Baváriának nagyobb részét visszafoglalta vala; 1743. pedig, Aprilis havában, maga is *VII. Károly*, az ő Székes Városába, *Monachiumba* (München) visszatért. Most hát, midőn Cseh Ország, az egy *Éger* városát kivéven, megmenekedett a' Frantziáktól, hirtelen Baváriában teremvén *Lotharingiai Károly*: a' Császár *VII. Károly* hadait, *Simpachnál* (a' Passau Püspökségben) megverte, és a' Császárt arra kényszerítette, hogy Székes városát másod ízben hagyván el, újra a' Ménus mellett lévő *Francofurtumban* vonná meg magát. Bavaria pedig Mária Theréziának meghódolt.

§. 101. Még eddig, tsak közbenjárásával és pénzével volt segítségül *Anglia* Mária Theréziának: de már most, *Walpole* kiesvéu a' Ministerségből, és annak helyét *Carteret* foglalván el; az Anglus segítség sokkal nagyobb és érezhetőbb kezdett lenni. Ugyanis, az Angliai Király *II. György*, az úgy nevezett *Pragmaticus Sereget*, melly rész szerint Hannoveránusokból ál-

lott, maga személy szerint vezérelvén Német Országban: a' Frantziákat, *Noailles* nevű Vezérek alatt, Iunius 17. napján, 1743. *Dettingen* nevű Helységnél, melly a' Moguntziai Választó Fejedelemséghez tartozott, erősen megverte.

Mind ezeket látván *II. Fridrik*, attól kezdett félni: hogy, ha tovább is ily szerentsésen foly-
nak a' Mária Therézia dolgai, *Sziléziát* meg nem tarthatja; annyival inkább, mivel a' *II. György* szájából hallatott az a' szó, hogy Sziléziának vissza kell menni a' F. Ausztriai Ház hatalma alá. De az isbántotta *II. Fridriket*, hogy, ugyan azon 1743. esztendőben, September 13. napján, az a' Szövetség, mellyet Mária Therézia, az Anglusok, a' Hollandusok, és a' Saxóniai Választó Fejedelem, kötöttek vala egymással, 1744. Aprilis 5. megújítódott, és erősebbé tevődött. *II. Fridrik* ebből semmi jót nem hozván ki, magára nézve: a' Boroszlói Békességet hirtelen felbontja, és a' Frantzia Királlyal *XV. Lajossal*, ugyan azon esztendőben, Május 22. napján, Szövetségbe áll. Kevéssel azután, 80 ezer emberrel, Cseh országba béront, 22 ezeret pedig Morva ország ellen küld; és ezen tselekedetének, kibotsátott Hírdetésében (*Manifestumában*) azt a' színes okát adja; hogy a' Német Császár *VII. Károly* megaláztatását, és szegénységben való élését, néki lehetetlen szenvedni: azért ő azon igyekezik, hogy annak Császári méltósága és tekintete visszaállíttassék. A' mint maga *II. Fridrik* Cseh országba béütött: szintén úgy a' Frantziák *Széviát* meglepven, kevés idő múlva, *VII. Károlynak*, *Bavariát* visszaszereztek.

§. 102. A' Pruszsus Királynak a' Frantziával való egybeszövetkezése, mellyet Május 22. 1744. a' Ménus mellett lévő Francofurtumban, a' praktikus Frantzia Minister *Chauvigny* szerzett,

(*Unio Francofurtensis*), és a' mellybe azután a' Palatinátnsi Választó Fejedelem, és a' Hassen-Casseli Landgráf is felvevődtek, titkon esvén: azt Mária Therézia, és Szövetséges Társai, tsak akkor tudták meg, mikor *II. Fridrik*, Augusz. 10. napján (1744.) fegyveres népét, a' katonaságtól jobbára üres Cseh országba beküldvén, *Prágát*, September 17. elfoglalta, és Morva országot is hatalma alá hajtotta. Az Egyezés Francofurtumban úgy volt, hogy *II. Fridrik* tsak akkor kezdje el a' háborút, mikor másfelől a' Frantziáknak, Ausztriai Belgiumban, jó előmenetek leszsz. Igyekezett is abban *XV. Lajos*. Mert, száz ezer embert, maga személy szerint vezérelt *Flandriába*; és, hogy egyszersmind a' *Hollandusokon* boszszút álljon, (kikre neheztelt, hogy ebbe a' háborúba részt vettek), a' határszéleken lévő (*Barriéres* nevet viselő) váraknak és erősegeknek esett, 's azok közzül, *Menint*, (*Meenen*), *Ypernt*, és *Fürnest* megvette, nem kevés megrémülésekre a' Hollandusoknak. De másfelől, a' Mária Therézia nagy Armádája *Lotharingiai Hertzeg Károly* ^{a)} alatt, Junius első napján, (1744.) a' Rhénuson általkelvén: *Alzátziára* ütött; a' midőn a' vitéz *Nádasdi Ferentz*, *Lauterburgot* ^{b)} és *Weissenburgot* megvévén, szörnyü kárt tett a' Frantziákban. Ezt megértvén *XV. Lajos*, nagyon megháborodott. Oda hagyván tehát *Ausztriai Belgiumot*: hadainak nagyobb részével, a' Rhénushoz sietett, ott lévő birtokinak védelmezésére. De, az útban, *Metz* városában, majd tsaknem halálos betegségbe esvén: maga tovább nem mehetett; hanem a' Vezérlést *Saxóniai Gróf Móritzra* (le Comte de Saxe) bizta. Azomban, Cseh ország, a' *II. Fridrik* hatalma alá jutván: *Mária Therézia*, parantsolta *Lotharingiai Károlynak*, ki már ek-

kor *Straszburgnál* járt, hogy forduljon vissza, és siessen Cseh országnak megszabadítására. Ekkor attól lehetett tartani, hogy *Károlyt*, a' Rhénuson való általjövetelben, a' sokkal nagyobb számmal lévő Frantziák megakadályoztatják. De, szerentséjére Mária Theréziának, a' XV, Lajos említett terhes betegségének híre, oly zavarodásba hozta a' Frantziákat, hogy *Hertzeg Károly*, *Benheimnál*, (v. *Beinheimnál*, Alsó Alsátziában), az Ellenség szeme láttára, minden akadály és ellentállás nélkül általjöhetett a' Rhénuson. Azután, útját, Svévián és Bavárián keresztül, folytatván, egy felől a' Magyaroknak, más felől a' Szakszoknak hozzá lett érkezése által, Taborának száma *hatvan ezerre* nevedett. Így, az elfoglalt Cseh országba bémenvén *Lotharingiai Károly*, egész Taborára nézve, a' legalkalmasabb fekvést, oly szerentsésen eltalálta: hogy annak látására, a' hadimesterségben jártas *II. Fridrik*, Cseh országot, November 17. 1744. nagy sietséggel oda hagyván, magát Sziléziába vont. Okozta ezt, más résztől az is, hogy Ország Bírāja *Gróf Eszterházi József*, a' Magyar Nemességgel, és a' Rendek költségén állított katonasággal, Morva országba béütött *Mert*, *II. Fridriknek*, ezen környülállás között, veszedelemben forgó Gabonásházainak (*Magazinmainak*) megőrizésére, mellyeknek elvesztése által, mintegy ina szakadt volna, sietnie kellett. — Ezen egész táborozás alatt, a' Magyar Nemzetnek, a' Felsőges Ausztriai Ház eránt való hívsége, nemes gondolkodása, és vitézsége, egész Európa előtt esmeretessé lett. *Mert*, a' Rendek, Mária Theréziától, Palatinus *Pálfi János* által, újra megszóllítódván: kevés idő alatt, 40 ezer embert állítottak vala talpra; kik, Morva Ország és Sziléziaszélin szállván táborba, sokat

kat tettek arra, hogy 1744. a' végén, mind a' *Glátzi Grófság*, mind *Felső Szilézia*, II. Fridrikhtől visszszanyerődtek.

a) *Lotharingiai Hertzeg Károly*, a' Mária Therézia Testvér Öttsét, *Mária Annát* vette vala Feleségül.

b) Minémü tüzzel hartzoltak ekkor a' Magyarok, Felsőéges Király-Asszonyok mellett: maga *Mária Therézia*, nem tsak megesmérte, hanem ugyan magasztalta is, azon Királyi Levelében, melly Palatinus *Pálfi Jánosnak*, és annak Személyjében, minthogy magának a' Nemzetnek, Július 13., 1744. küldött. Mert ebben a' többek közt így szól: „Abból, úgymond, a' mit a' Rhénuson lett szerentsés általmenetelről, a' közönséges hírekből értettétek, kétség kívüli tudva van előttetek, melly gyorsan és vitézül viselték magokat a' Magyar hadak. A' szerentsébb előmenetelek követték. Mert *Lauterburgnál*, a' majd tsaknem győzhetetlen köfalak megvétettek, maga is ez a' Város elfoglalódott; az ellenség, melly azon a' tájékon volt, elszélesztetett; zászlói és dobjai elvétettek: Mind ezeket, a' Mindenható segedelme után, egyedül az említett hadak bátorságának: alkalmatos forgolódásának, és okosságának, kell tulajdonítani, a' mint ezt, az én igen Kedves Rokonomnak *Hertzeg Károlynak* ide foglalt Leveléből, bővebben megérthetik.“ A' Levél tulajdon szavai ezek: „Ex eo, quod de felici Rheni trajectu, ex nuntiis publicis intellexistis, haud dubie vobis constabit, quam strenue, et fortiter *Copiae Hungaricae* semet gesserint. „Secuti sunt, initium adeo prosperum, successus adhuc fortunatiores. Expugnata equidem moenia, quasi invincibilia ad *Lauterburgum*, occupata etiam ipsa haec Civitas, dispersi illi, qui in regionibus illis erant, inimici, erepta horum vexilla, et tympana. „*Quae omnia*, post omnipotentis auxilium, *fortitudini, dexteritati, et prudentiae non nisi dictarum Copiarum* attribuenda sunt, prouti ex litteris *Caroli*, cognati mei dilectissimi, uberius hic perspicietis.“ Lásd *Schmidt Palatini R. Hung. pag. 214.*

§. 103. A' Francziáktól mindazáltal, más oldalról, nem kevésbé szorítódott Mária Therézia. Mert azok, *Freyburgot Friburgum*, Svéviának *Brigau* nevű tartományában, magának a' betegségből felgyógyúlt XV. Lajosnak jelenlétében, elfoglalván: Mária Theréziának *Szérviai Birtokit* megölték, és azoknak lakosait, VII. Károly Császár hűségére esküdni kényszerítették. Ezen-

kívül, minthogy Lotharingiai Károly, a' Rhénus mellől lett visszatérésekor, Mária Theréziának Baváriában feküdt hadait magához vette, és Csehországba vitte vala: Bavária is, *Gróf Seckendorf* által, kinek Serege Frantziákból, Haszszusokból, és Palatinátusbéliekből állott, VII. Károly Császár számára, visszafoglalódott; ki is osztán, *Francofurtumi* nyomorúságos állapotjából, visszatért *Monachiumba*. De, az 1744. esztendő még egészen el nem tólt, midőn az Ausztriai Seregek ismét környékezni kezdtek Baváriát. *VII. Károlynak* tehát méltán attól lehetett tartani, hogy néki, Fejedelmi lakóhelyéből, harmadszor is ki kell szorúlni. De ettől a' gyaláztól és nyomorúságtól, kevés idő múlva, megmentette a' halál, melly is, 1745. az elein, Januárius 20. napján érte, életének 47. esztendejében. Róla a' közönséges ítélet ez: hogy mind addig boldog volt, valameddig Császárrá nem lett.

§. 104. A' *VII. Károly* halála, utat nyitott Mária Theréziának, annak munkalódására, hogy kedves Férjét, a' Hetruriai Nagy Hertzeg *Ferentzet*, a' Császári Méltóságra eljuttassa. Hogy ezen igyekezetében célját érheti: az eránt méltó reménységet gerjesztett benne, fegyveres népeinek akkor tájban tapasztalt szerentsés előmenetele. Mert. II. Fridriknek Cseh Országból lett kiszoríttatása után, noha már a' tél beál ott, az Ausztriai Hadaknak egy része, a' Rhénus felé, vissza vivődött: melly is, az egyesült Frantzia és Bavarus tábort, *Ambergnél*, Januárius 7. napján (1745.) megverte, és egész *Felső Palatinátust* elfoglalta. A' megholt Császár Fija, Maximilián Jósef, a' Frantziák biztatásinak hitelt adván, ekkor mindjárt nem folyamodott Mária Theréziához, békeségnyerés végett: hanem, mi-

nekutánna Gróf Battyáni Adám, Baváriában, Pfaffenhofennél, Aprilis 15. napján, 1745. őszvetörte a' Frantzia sereget: attól tartván az Ifjú Baváriai Választó Fejedelem, hogy az Attya díjára talál jutni; ugyan valóban reménykedett a' békeségért Mária Theréziánál: mellyet osztán, Aprilis 22. (1745.) meg is nyert, a' következő feltételek alatt: hogy, az Ausztriai Birtokokhoz formált jussáról végképpen lemondván, a' Pragmatica Sanctio mellett kezességet vállaljon; és, a' leendő Császár választáskor, voksát, a' Mária Therézia Férjére, Ferentzre adja. Mellyekre kötelezvé magát: Attya Birtokát, Baváriát, visszanyerte.

§. 105. A' Német Birodalom öszve vissza lévén: Hetruriai Nagy Hertzeg Ferentz, nem mindjárt érhetette el a' Császárságot. Mária Therézia, még az 1745. esztendő elein, Januárius 8. (és így a' VII. Károly halála előtt), a' Lengyel Királlyal, III. Augustussal, ezenkívül, II. Györgyel és, a' Hollandusokkal, Varsóban, szövetséget kötött vala. Ennek a' Szövetségnek egyenes célja a' volt: hogy II. Fridriktől Szilézia visszazavéttessék: de egyszerűsmind az az egyezés is lett abban, hogy III. Augustus és II. György, mint Német országi Választó Fejedelmek, a' Monguntziai, Kolóniai, és Trieri Választó Fejedelmeket arra bírják: ha a' Császári Szék megüresedik, egyenlő akarattal, a' Mária Therézia Férjére Ferentzre voksoljanak. Ezt a' Szövetséget, Mária Therézia, a' VII. Károly halála után, Május 18. (1745.) Drezdában, még szorossabbá tette, a' midőn, azon kívül, hogy Férjének, a' Császárságra való menetel útját jobban is elkészítette, úgy kötött a' Saxoniai Választó Fejedelemmel, hogy addig, egyikőjük is, a' fegyvert le ne tegye, míg II. Fridriket egész Sziléziának visszaadására nem kényszerítik, és,

mint olyan Királyt, kinek nagyravágyása miatt, a' Szomszédok soha bátorságban nem lehetnek, keskenyebb határok közzé nem szorítják. Ezen Kötés szerint, Lotharingiai Hertzeg Károly, a' Saxóniai Hadak Fővezérével Hertzeg Weissenfelssel, Cseh országból Alsó-Sziléziába béütött, és II. Fridrikkel, Hohenfriedbergnál (a' Schweidnitzzi Fejedelemségben) Junius 4. napján 1745. szembe szállott: de megverettetett. Így, egyik tzéljától elesett ugyan Mária Therézia: de a' másikon szerentsés lett. Mert, öszvehúzván, Francofurtum körül, Seregeit, az azoktól fedeztetett Gyülésben, sem a' Frantzia Udvarnak praktikái és fenyegetődzései, sem a' Brandenburgiai és Palatinatusi Electoroknak ellenkezései akadályt nem vethetvén, a' Mária Therézia Férje, a' több Választó Fejedelmektől, September 13. napján, 1745. I. Ferentz név alatt, közakarattal, Császárá koronáztatott. ^{a)}

(a *Voltaire (Siccle de Louis XV. Tom. I. p. 254.)* azt írja, hogy, midőn *Ferentz*, mint Választott Császár, a' megkoronáztatás végett, *Francofurtum* Városába, nagy pompával ment volna bé; maga Mária Therézia kiáltott elősöben *Vivat*-ot; mellyre az, egész nép nagy tapsolással felelt ő néki. Ugyan ez az író említi, hogy a' koronázás után, 60 ezer főből álló Táborába menvén Mária Therézia, sorra nézegette a' Regementeket, 's Férjével együtt, egy tábori sátorban ebédelvén, minden katonának egy egy forintot ajándékozottatott.

§. 106. Ezen szerentséjét és azon való örömet Mária Theréziának, kevés napokkal azután, annak a' szomorú hírnek hallása váltotta fel, hogy II. Fridrik, Lotharingiai Herczeg Károlyon, Cseh országban, Trautenaunál, (a' Königingrätzi v. Regino hradecumi kerületben), September 30dik napján győzedelmeskedett. Más oldalról pedig, úgymint Lipsia és Misnia felől, a' Mária Theréziával szövetségben lévő Saxóniai Választó Fejedelem ellen, az öreg Dessauai Herczeg ^{a)} ve-

zévelvén a' Pruszsus hadakat; és, a' Szászok táborában, mellyet Gróf Rutowszky kommandírozott, Kesselsdorfnál, December 15dik napján (1745.) erőt vévén: a' Választó Fejedelem lakóhelye, Drezda is, magának II. Fridriknek jelenlétében, ^{b)} elfoglalódott. Mindazáltal, megkönnyebbedésére szolgált az Mária Theréziának, hogy, legalább Német országon, annak a' terhes háborúnak, mellynek már ötödik esztendeje járta, a' Drezdai békeség által, December 25ikén, 1745. egyszerre véget vethetett. Melly békességben, semmit azon túl, a' mit a' Boroszlói egyezéskor, 1742. engedett vala II. Fridriknek, nem vesztett: nyerte pedig azt, hogy a' Pruszsiai Király is, mint Brandenburgiai Választó Fejedelem, az I. Ferencz Császári méltóságát, mellynek addig magát ellene szegezte vala, megismérte. III. Augusztus, mint Saxoniai Választó Fejedelem, a' Drezdai békeségbe hasonlóképen befoglalódván: II. Fridriket egy millió tallérral elégítette ki.

a) *Dessau Hertzeg* ekkor 50 esztendős katona volt.

b) Lásd *Práy Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr.* pag. 404. Schol. *Voltaire*, a' *XV. Lajos Századja* Históriájában, (Tom. I pag. 258.) *II. Fridriket* arról ditséri, hogy, Drezdában létében, a' Választó Fejedelmi és Lengyel Királyi Familia eránt, a' legnagyobb emberséggel és szeretettel viseltetett.

§. 107. Német országon kívül, még azután is tartott a' hadakozás. Ugyan is, a' Francziák és Spanyolok, azzal az alkalmatossággal, a' midőn Mária Therézia, szorúlt állapotjában, Olaszországból Cseh országba marsíroztatta seregeit, a' Szárdiniai Királyt, mint Mária Therézia frigyessét, megtámadván, meggyőzték; és, a' Génuai köztársaság megegyezésével, annak földjén táborozván, mind többre többre mentek; egész Mediolánumot, Pármát, Piacentziát, és a' Szár-

diniai Király örökös birtokinak nagyobb részét, elfoglalván. Ugyan ekkor (1745.) az Anglus Királynak, II. Györgynek is, mint Mária Therézia frigyessének, bajt és alkalmatlanságot akarván szerezni a' Francziák: az úgy nevezett Praetendens fijasát, ^{a)} Printz Eduárdot (Carolus Eduardus) Rómából Párisba hívták, és egynehány hajókkal Skótziaába küldötték, a' ki is ott tíz ezer embert szedvén öszve, Edinburgot megverte, az Anglusokat Krestonnál megverte: de azután, Herczeg Kumberlandtól megverettétvén, földönfutóvá lett.

a) A' szerentsétlen Anglus Király II. Iakab, Országától, 1688., elesvén, Frantzia Országba vette volt magát. Ennek fija, III. Jakab, *Paetendensnek* nevezetett azért, mivel az Angliai Királysághoz jussát tartotta. Ezen Praetendens fija volt az említett *Carolus Eduardus*; a' ki Északi Skótziaában, a' Frantziák izgatásából, és segítségével, kiszállván, egy darabig bődögült: de utóljára, a' vitéz Kumberlandi Hertzegtől, *Wilhelm Augusztus*-tól, Apr. 16. napján, 1746. a' *Cullódeni* térségen, megverettétvén, minden tzéljától elejtődött. Ekkor osztán, 30 ezer font *Sterling* ígérödvén annak, a' ki ötet, akár elevenen, akár holtan, kézbe adná: a' legnyomorúságosabb állapotra jutott. Ugyanis, öt hónapig tébolygott fel's alá, hol erdőkben, hol barlangokban, hol mezei embereknek kunyhóiban lappangván. Végre, September 19. 1746., valamely Sz. *Maló* tengeri tolvaj hajóra akadván, nagy nehezen kiszökött Angliából.

§. 108. A' Bourbon házból való Királyokkal, XV. Lajossal, és V. Filippel, a' Drezdai békeség után, még három esztendeig folyt a' háború, az Ausztriai Successio eránt, mellynek menetele e' volt. Mária Therézia, ment lévén a' Pruszsziával való tusakodástól: 30 ezer emberről álló fegyveres népet küldött Olasz országba. Ez által neki bátorodván a' Szárdiniai Király: a' Bourbon Ház seregeit, téli quártéljaikban, Mártzius elein, 1746. megtámadja, és Pedemontiumnak számos városait elfoglalja. Más felől, a' Mária Therézia hadai, Mediolánumot, Pármát,

más városokkal együtt, hirtelen vissza veszik. Gróf Nádasdi Ferencz, Genuába is bémegy. A' következő 1747. esztendőnek közepe után pedig, az Ausztriai és Szárdinai seregek, mind a' Génuai vidéken, mind egész Pedemontiumon erőt vesznek. A' háború másik Theátrumává lett *Catholicum Belgium*. Itt a' Francziák fordultak feljúl. Ugyan is, Herczeg Kumberland, az említett Carolus Eduardus ellen, Angliába haza hívatván, a' Mária Therézia hadai magokban maradtak; mellyek 1746. ama' Francia szolgálatban lévő híres Marsalnak, Saxoniai Gróf Móricznak, meg nem felelhettek. Maga XV. Lajos, hadi népének serkentésére megjelent. Marsal Móricz, már Februáriusban (1746.) Brüsselt megvette, és ezzel az alkalmatossággal tizenkét ezer embert ejtett fogságra. Azután, Augusztusig, elfoglalta Antverpiát, Mechlint, Monst, és más erősségeket. September 30. az erős Namur várát is megvette. October 11dik napján pedig, Lotharingiai Herczeg Károlyon, a' ki, a' Drezdai békeség megkötése után, *Catholicum Belgium*-nak megöltalmazására ment vala, győzedelmeskedett. Így osztán, egész ausztriai Belgiumból, a' Mária Therézia hatalma alatt, Luxemburnál és Limburnál egyéb nem maradt. Ezen környül-állások között, Mária Therézia, Octoberben, gyűlést akart tartani, a' megbékéllés végett, Brédában. Mellyből hogy semmi sem lett: az angliai udvar okozta; melly, Herczeg Cumberlandot, Cath. Belgiumba visszaküldvén, és, azáltal, szerencsésebb előmenetelt reménylvén, kedvezőbb időkre kívánta hagyni a' békeségről való alkudozást. A' szövetséges Belgák részéről segítő-dött volt Mária Therézia. Mellyet, noha nehezen szenvedett XV. Lajos: mindazáltal hadat nem izent azoknak; hanem inkább győzedelmei-

nek közepette is, 1746. Neutralitással kínálta meg. De azok el nem fogadták. Mellynek oka ismét Anglia volt. Ugyan is, az Anglus udvar azon igyekezett, hogy az elnyomtatott Orániai Ház, Hollandiában, régi tekintetét és hatalmát vissza nyerje. Melly szándékban csak reménylett előmenetelt, ha béütvén a' Hollandus birtokokba az ellenség: zenebona támadna a' nép között. Ez meg is lett. Mert, megúnván utóljára XV. Lajos, a' neutralitással való kínálkozást: ausztriai Belgiumban lévő seregeinek egy részét, Gróf Lövendál vezérlése alatt, Aprilis 17. napján 1747. hirtelen szövetséges Belgium ellen küldötte; a' ki is szörnyü sebességgel menvén elő, nem tölt belé egy hónap, a' midőn mind azt, valamit Flandriából bírtak a' Hollandusok, elfoglalta; September 16kán pedig, ugyan azon esztendőben, a' Berg-op-zoomi erősséget is megvette. Ekkor, az effélékhez nem szokott Belga köznép, a' szerencsétlenség okát, előljáróiban, és a' fő rendekben keresvén, azok ellen felzendült. Melly zavaros állapotjában Hollandiának, Anglia, az Orániai Herczeget IV. Vilhelmet, az Igazgatói (Gubernátori) hivatalba betétette. Eképen elérvén azt a' célját Anglia, hogy az igazgatói hivatal, melly a' III. Vilhelm halálával, (a' ki belgiumi Gubernátorságból lévén angliai Királya, azon hivatalt azután is megtartotta), 1702ben megszűnt vala: már most nem akarta, hogy hova tovább több szerencsétlenségnek és veszedelemnek tétetessék ki Hollandia. Ezen azokon, ahoz a' szövetséghez, mellyet Mária Thérézia, Május 22kén 1746. olly móddal kötött vala a' Muszka Czárnéval Er'sébettel, hogy egymást, ha a' szükség kívánja, 60 ezer emberrel segítsék: 1747. Anglia is hozzá állott. Melly szövetségen a' francia udvar annyival inkább meg-

rémült: mivel a' Muszka segítség, melly Mária Theréziának ígérődött volt, Német országba megérkezvén, már Francóniánál járt. Midőn azért, Marsal Móricz, Mastrichthoz, (Trajectus ad Mösám) közelgetvén, Hollandia reménykedett volna a' békességért: könnyen ráállott a' Francia udvar, hogy az egyezés végett gyűlés (Congressus) tartódjék. Melly gyűlés helyévé azután, Aquisgranum városa (Aachen, Westphaliában a' Juliacumi Herczegségben) kineveződvén: az alkudozás, 1748. Aprilis 16. elkezdődött; ugyan azon hónapnak 30. pedig, a' Francziákra, Anglusokra, és Hollandusokra nézve, kik között erre az időre, egészen megkészt az egyesség, bé is rekesztődött.

§. 109. Mária Therézia, kinek minden részvétele nélkül esett ez az egyezés: ahoz állani darab ideig nem akart. Utóljára mindazáltal. Olasz ország eránt bizonyosabb meghatározás tétetett: abban Mária Therézia is megnyugodt. Így vivődött az Aquisgranumi békeség, 1748. esztendőben, October 23dikától fogva November 7dikéig tartott új alkudozás után, tökéletességre; mellynek fővebb czikkelyei ezek voltak:

1. Hogy kiki, a' mit elfoglalt, vissza adja.
2. A' Szárdiniai Király, és a' Génuai közönséges társaság, régi birtokaikba visszaálltassanak.
3. A' Dünkircheni erősség lerontassék, és a' Praetendens fija, Carolus Eduardus, Francia országból kiigazittassék.
4. Mária Therézia, Pármát, Placentziát, és Gvastallát engedje a' Spanyol Király V. Filep fijának Don Filippnek, úgy mindazáltal, hogy, ha Don Filipp akár Siciliai, akár Spanyol országi Királyságra menne, vagy pedig férjfi magzat nélkül halna meg, mindenik esethen, azon bir-

tokok, a' felséges ausztriai Ház hatalma alá menjenek vissza.

§. 110. Az utolsó vagy negyedik határozást, Nápolyi és Siciliai Király Don Carlos nem szívelhetvén: az Aquisgránumi békességet el nem fogadta; sőt ellenben azt nyilatkoztatta ki, hogy, ha ő a' Spanyol koronát elnyeri: Nápoly és Sicilia országát egynek fogja adni gyermekei közül. Ez meg is lett 1759ben; a' midőn Don Carlos, III. Károly név alatt, Spanyol Királyá lévén: Nápolyt és Siciliát, a' harmadik fijának IV. Ferdinándnak adta által. Egyébaránt, az Aquisgránumi békesség, azokon az egyezéseken, mellyek a' Pragmatica Sanctio dolgában, a' feljebb való esztendőkből lettek, semmit nem változtatott. Így lett ez úttal csendessége Európának, mellyet osztán, a' tudományoknak, mesterségeknek, kereskedésnek, és munkásságnak, csak egynéhány esztendő alatt is, szembetűnő előmenetele követett.

§. 111. Ezen — csak nem nyolcz esztendei — háborútól, megszabadulván Mária Therézia, Magyar országra, mellynek legtöbb segítségével élt vala, különös gondját fordította. A' nemzet eránt való bizodalmanak és igaz indulatjának megbizonyítására, mindjárt a' következő 1749dik esztendőben, azt cselekedte, hogy első szülött fijának, fő Herczeg Jó'sefnek nevelését, Gróf Batyáni Károlyra bizta. Ugyan arról akarta a' nemzetet meggyőzni az által is, hogy ugyan csak az 1749dik esztendőben, a' Budai várban, ama' híres Magyar királyi palotának, mellyet hajdan Nagy Lajos építtetett, 'Sigmund ékesíttetett, Mátyás Király pedig csak nem hitel felett pompássá tett vala, újra való megépíttetéséhez fogott, és azt osztán el is végeztette. Továbbá, 1751. Po'sonban, Aprilis 18dik napjára, diétát

gyűjtven egybe, jelentette azt az akaratját, hogy Pálfi János helyébe, a' ki, ugyan azon esztendőben, Mártzius 24kén, nyolczvan nyolcz esztendőskorában halálozott meg, Palatinus tevődnek. Tevődött Gróf Battyáni Lajos, kinek közbenjárására, az adózó (contribuens) népen könnyíteni kívánván Mária Therézia, bizonyos rendelést tett az eránt, hogy az adózó ember, mit és mennyit tartozzék adni a' nála quartélyban lévő katonának. — Másik esztendőben, 1752. a' haditudományok tanulására, Németújhelyen (Wienerisch-Neustadt) katonai oskolát állítván fel Mária Therézia: azt a' Magyar ifjúságnak is megnyitotta.

§. 112. Illyen és ezekhez hasonló rendelkezései és intézetei által igyekeztven, a' békeség ideje alatt, a' Magyar nemzet javát és boldogságát előmozdítani Mária Therézia: 1756. ismét új, terhes, és hosszas hadakozásba vitettett, melly a' hét esztendősk háború volt. Mária Therézia, Sziléziának tőle erőszakkal lett kicsikartatását, az Aquisgránumi békesség után is, nem felejthette. Tudta ezt II. Fridrik, valamint azt is, hogy Mária Therézia, az Aquisgránumi békesség köttetésekor, a' mikor nyolcz esztendei háborúnak vett véget, sokkal erősebben állott, mint mikor azon háborúhoz kezdett volt. Ebből az okból, a' közönséges békesség helyre állásával gyanúját és félelmét le nem tévén II. Fridrik: hadait el nem oszlatta, hanem inkább szaporította, 150 ezerre nevelvén azoknak számát. Ez, ha szinte nagy esendességgel ment is véghez: háborúhoz való készületnek látszott, és a' szomszéd hatalmasságokat figyelmetességbe hozta. Innen lett osztán az, hogy Mária Therézia, a' Muszka Czárné Er'sebet, a' Saxóniai Választó Fejedelem 's) egyszerűsmind Lengyel országi Király III. Augusz-

tus, szövetséget kötöttek egymással; II. Fridriket, mind hárman, veszedelmes szomszédjoknak tartván. Mindazáltal ez a szövetség, csak arra az esetre volt kötve, ha II. Fridrik közülök valamelyiket megtámadná. Ezt a szövetséget, a Muszka Czárna, Er'sebet, igen akarta, azért, mivel magát II. Fridriktől megsértetettnek tartotta, uymint, a ki, asztal felett, víg és elmés tréfái között, Er'sebetet nem egyszer érdekllette. Szintén úgy neheztelt II. Fridrikre, a Muszka Minister Bestuchev is. A Saxoniai Minister, Brühl pedig, épen olyan idegenséggel viseltetett éránta: a minémű szíves indulattal állott Mária Therézia mellett. Az említett szövetség tehát a végre készült, hogy a nagyravágyó és mindenfelé terjeszkedni kívánó II. Fridrik, megaláztatnék. De ennek is mindenkor résen volt a füle. Azonban kibérelt emberek által, titkon dolgozott az udvaroknál; úgy hogy mind az, valami a három udvarok között történt, tudtára lett.

§. 113. A hét esztendő háború kiütésére mindazáltal, nem az említett három hatalmasságok birtokaiban, sőt nem is Európában, hanem éjszaki Amerikában adódott alkalmatosság. Melly dolog így történt. Az Ultrajectomi békeség kötésben, 1713. a Francziák, éjszaki Amerikában, Acádiát, vagy új Skótziát, az akkori kiterjedése szerint, általengedték az Anglusoknak. Annak határai mindazáltal, sem akkor, sem ezután, az Aquisgránumi békeségben, ki nem jegyződtek. Ebből osztán sok viszálykodás lett az Anglusok és Francziák között; mivel, mind a két nemzet, egyik úgy mint a másik, azon igyekezett, hogy birtokit éjszaki Amerikában, mentül szélesebben terjeszthesse. A pernek szép móddal való eligazítására, 1750. egyezéshez fogtak: de

egyességre, sem ebben, sem a' következő esztendőkbén, nem mehettek. Azonban a' Francziák, 1754. az éjszaki Amerikában lévő Anglus Coloniákon, az Ohio vizénél, némelly erőszakot követtek el. Mellyért, az Anglusok, másik esztendőben, (1755.) azzal állottak boszszút, hogy a' Francziák hajóit, mellyeken Amerikába kereskedtek, elfogdosták. Ekkor a' Francia követ, el sem búcsúzáván, ott hagyta Londont. Melly cselekedetből látni való volt, hogy már a' háború elkerülhetetlen. A' Francziák, azt, a' mit rajtok ejtettek az Anglusok, Német országban akarták vissza-adni; azon igyekeztvén, hogy Hannoverát, mellyet az Anglus Király bir vala, elfoglalják. Féltvén tehát II. György Hannoverát: minthogy annak oltalmazása nem egészen esett keze ügyébe; nem is reménylhetette, hogy egyedül, a' hatalmas Francia erő ellen megtarthassa: 1756. Januárius 16dik napján, a' Pruszsiai Királlyal II. Fridrikkel úgy kötött, hogy az, Hannoverát oltalmazza meg. Ezt megtudván a' Francia udvar: olyan lépésre határozta magát, melly az akkori időben szinte lehetetlenségnek látszott; arra tudniillik, hogy a' felséges ausztriai Házzal kössön szövetséget. A' Bétsi és Párisi udvarok között, ugyan is, majd csak nem harmadfél száz esztendőttől fogva ellenkezés uralkodott vala: mellyet most, Gróf Kaunitz, a' ki az Aquisgránumi békeségkötés után küldődött volt Követnek Párisba, egyszerre elenyésztetett. Ebben a' váratlan szövetségben, melly Május első napján 1756. Versáliában ment tökéletességre, XV. Lajos Mária Thereziának, arra az esetre, ha megtámadtatnék, 24 ezer embert ígért segítségül, még pedig úgy, hogy Mária Therézia, a' Francziáknak tengeri hadakozásiba részesülni, tellyességgel ne tartoznék.

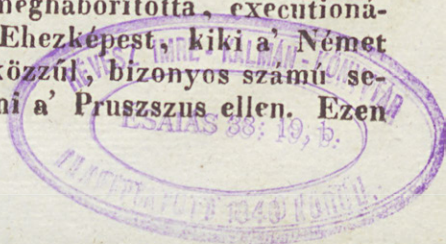
§. 114. Mind ezek nem eshettek úgy, hogy II. Fridrik meg ne sejtette volna. Innen lett az, hogy a' Pruszsus hadak, naponként gyülekeztek Sziléziába. Ezt látván Mária Therézia: figyelmetességbe hozódott. Az ausztriai seregek, mustra tartás véget, Cseh és Morva országba parancsoltattak. A' Muszka Czárne Er'sebet, és a' Saxóniai Választó Fejedelem, 's egyszer'smind Lengyel Király, III. Augusztus, a' minapi szövetségre emlékeztetődtek. A' Czárne, Pruszsziához közel, Livoniában, és Curlandiában: a' Saxóniai Választó Fejedelem pedig, Saxoniának Cseh ország felől való szélén, Pirnánál kezdte táboroztatni seregeit.

§. 115. Soká késni a' dologgal, II. Fridrik sem akarván: Junius 26dik napján 1756. a' Bétsi udvarnál, ezt a' kérdést tétette: hogy mind ezek a' készülétek nem ő ellene valók-é? A' kérdésre ahoz való felelet adódván: nyilvánban kezdett beszélni, 's azt kívánta, hogy Mária Therézia, egyenesen arról tégyen ígéretet, hogy őtet sem ebben, sem a' következő esztendőben, semmiképen meg nem háborítja. Ezt, Mária Therézia, minden feltétel és meghatározás nélkül, meg nem ígérhetvén: II. Fridrik, többé se kérdett se hallott, hanem, készen lévő seregeivel, Augusztus 29dik napján 1756. Saxoniába béütött, és a' Választó Fejedelmi lakóhelyet, Drezdát, mellyből III. Augusztus, kevéssel az előtt, a' Königstein nevű erősségbe futott vala, elfoglalta. Hatalmában lévén Drézda: arra az erőszakra ment, hogy a' Választó Fejedelmi leveles házat (Archivum), a' Választó Fejedelemné 's egyszer'smind Lengyel Királyné bátor ellentállásával nem gondolván, feltörette, és abból, a' feljebb említett egyezésekről szólló leveleket kivétette. Ezekkel osztán maga mentségére kívánván élni,

azt hirdettette ki, hogy fegyverre való kelését, egyedül, az ellene régtől fogva készülő és tökéletességre is ment szövetkezések okozták.

§. 116. A' Választó Fejedelemséghez tartozó (Electoralis) Saxóniához hozzá jutván II. Fridrik: Schwerin nevü Vezérét, számos hadi néppel, Cseh országba küldötte: maga pedig, a' Pirnánál fekvő Szász tábor ellen indúlt, melly 17 ezer emberből állott. Ezt hirtelen úgy bérekesztette, hogy hozzá semmiféle eleség nem vívdhetett. Illy állapotban lévén a' Szász tábor: Mária Therézia, Cseh országból, Braun (Brown) nevü Vezérét küldötte annak szabadítására. De, ezt II. Fridrik, serege egy részével eleibe menvén: October első napján 1756. Lowositznál meggyőzte, és Cseh országba vissza verte. Ekképen a' Szász tábor utolsó szükségre jutván: kéntelen volt magát feladni; mellyet osztán II. Fridrik, a' maga hadai között elosztott, csupán a' tiszteket bocsátván el, olly feltétel alatt, hogy, míg ez a' háború tart, ellene hadi szolgálatot ne tegyenek. Így a' békövetkezett telet, Saxoniában esendesen töltötte II. Fridrik, abban seregeit téli quártélyra szállítván, és másképen is, mint fegyverrel nyert tartománynak, sok hasznát vévén.

§. 117. Azonban, míg a' tél tartott, mind két részről, az ellenséges felek, szüntelen ahoz készültek, hogy mentül nagyobb erővel folytathassák a' hadakozást. A' Császár I. Ferencz, Januarius 17dik napján 1757. II. Fridrik ellen, mint a' ki a' Saxoniai Választó Fejedelem tartományát erőszakosan elfoglalván, a' Német birodalom csendességét megháborította, executionális háborút rendelt. Ehez képest, kiki a' Német országi Fejedelmek között, bizonyos számú sereget tartozott állítani a' Pruszszus ellen. Ezen

kívül, a' Muszka Czárné Er'sébet, 100 ezer embert ígért. A' Francia Király XV. Lajos pedig, a' Francia korona örökös (Dauphin, Delphin) feleségének, ki is a' III. Augusztus leánya volt, síránkozásira és esdeklésre, már nem 24 ezer embert, (a' mint a' Szövetség tartotta), hanem, két derekasseregett állított ki; egyiket melly 80 ezer főből állott, és Marsall d'Etrées vezérlése alá bízódott, Hannovera ellen: másikat pedig Soubise nevü Vezér alatt, a' végre, hogy az által, a' Német birodalombeli sereg erősebbé tevődnek. Sőt Svéczia is arra vevődött a' Francia udvartól, hogy, mint az 1648. köttetett Vestfáliai békességnek oltalmazója (Garant), keljen fel Pruszszia ellen. II. Fridrik is ugyan, semmit el nem mulatott, hogy mentül készebben állhasson ki a' következő táborozásra: de segítséget, az egy Anglus Királyon II. Györgyön kívül, senkitől nem nyert. Ez, a' kissebbik fija (Kumberlándi Herczeg) alatt, alsó Saxoniában, Anglus, Hannoverai, Braunschweigi, Hassiai, Bückelburgi, és Góthai hadakból olly vigyázó sereget gyűjtett egybe, mellynek száma 45 ezerre ment. — Illy készülétek között tólt el a' tél, 1757.

§. 118. Tavaszra kelve, 1757. elkezdődvén mind a' két ellenséges részről, a' táborozás: az iszonyú véres csaták egymást követték; úgy hogy Aprilistől fogva, egész Decemberig, kikötvén Octobert, minden hónapban, hol egy hol több, szörnyű ember kárral járó hartzok és viaskodások történtek. Nem is volt példa, az ilyen vérrel folyó esztendőre, egész ezen hét esztendő s háborúig, a' historiában. — II. Fridrik, a' ki mindég a' más földén szeretet hadakozni, már Aprilisben, három felől hocsátotta hadait Cseh országnak. Egyik seregét Saxoniából maga vezette, masikat, Sziléziából, Schwerin; harma-

dikat pedig, Luzátziából, Herczeg Bévern: és mind ezek, az előre meghatározott napra, Prága alatt voltak. Ott, a' Mária Therézia hadi népe, mellynek vezérei, Lotharingiai Herczeg Károly, és Braun voltak, készen várta a' Pruszsusokat. Május 6kán öszvecsapván a' két tábor: darab ideig kétséges volt a' harcz kimenetele: míg nem az Ausztriai sereg két szárnya között, nyilást vévén észre II. Fridrik: azon hirtelenséggel bérontott, és az ausztriai tábort, iszonyú vérontás között, két felé szakasztotta. Ekkor, megbomolván abban a' rend: mindjárt elvált, hogy mellyik részé a' győzelem. Herczeg Károly, táborának egy részével, Prága falai közzé vette magát: a' többi népe pedig Morva ország felé vonúlt. Ebben a' Prága alatt történt ütközetben, Mária Theréziának egyik híres vezére Braun (Brown), a' ki közlegényből ment vala fel Feldmarsallságra, halálos sebet kapott, mellyben, kevés napok múlva, Prágában megholt. A' II. Fridrik részéről pedig, Schwerin esett el, 82 esztendőskorában, kinek halála, csak nem egy harczvesztéssel ért fel.

§. 119. Ezen győzelem után, a' Pruszsziái Király, Keith nevü vezérjével együtt, Prágát kezdette ostromolni, Herczeg Bévert pedig, Daun ellen, Morva országba küldötte. De Daun, derekas hadi nép érkezvén hozzá a' Magyaroktól, úgy megerősödött: hogy Herczeg Bévern néki tellyességgel meg nem felelhetett. A' Király tehát, ostromló seregének egy részével maga indúlt a' megszorúlt Bévern segítségére. Azonban Daun, Nádasdi Ferenczel együtt, Prágának az ostrom alól való felszabadítására sietvén: Kollin városához nem meszsze, Planián nevü falunál, II. Fridrikkel öszvetalálkozik. A' Király úgy itélvén, hogy, ha Daunt megveri, Prága mindjárt

feladja magát: várván várta a' megvívásra való alkalmatosságot; és, annak szerencsés kimenetelehez olly nagy bizodalma volt, hogy az ütközet előtt való nap így szólott a' katonáihoz: „holnap, ha Isten akarja, még egyszer megverjük a' Császárné népit, és azután Bécsbe megyünk békeséget kötni.“ De másképen történt a' dolog. Junius 18dik napján, elkezdette a' Király az ütközetet, a' lévén czélja, hogy a' Daun népét, a' Planián mellett lévő sánczból kiverje. Meg is vetette minden erejét és mesterségét. Hétszer újította meg a' harczot, de mind a' hétszer viszszavertetvén, meggyőzöttetett. Délután 2 órától fogva, estvéli 9ig tartott a' verekedés. A' II. Fridrik táborának 25 ezer ember hijja esett, a' holtakat és foglyokat együvé számlálván. Elvesztett 22 zászlót, 45 ágyút, és felette sok tábori eleséget. Mindenek felett kimutatta ekkor magát, a' vitéz Nádasdi Ferencz alatt viaskodó Magyarország, úgy hogy a' győzedelmet főképen annak lehetett köszönni.

§. 120. E' nagy romlás után, II. Fridrik, Saxonía felé futván, Leutmeritzben állapotott meg. Feldmarsall Keith is, a' ki a' Kollini (tulajdonképen Plániáni) ütközet alatt, Prágát ostromlotta vala, hallván a' veszedelem hírét, igyekezte népét Prága alól visszahúzni. Észrevévén ezt Lotharingiai Herczeg Károly: Prágából 24 ezer emberrel kirohan, és a' Keith seregében sok kárt tészén. Mindazáltal Keith, ha mind nehezen is, a' Pruszsus Királyhoz, Leutmeritzbe verekedik. Ekképen a' Kollini győzedelem által, mind Prága az ostrom alól felszabadúlt, mind egész Cseh ország a' Pruszsus seregektől kiürült. Ezen örövendetes történetek emlékezetére állította fel Mária Therézia, ama' nevezetes vitézi rendet, melly az ő nevéről Therézia rendinek hivattatik.

Szolgál ez a' hadi embereknek serkentésére, mellybe minden tisztek, a' zászlótartóig, vallás külömbsege nélkül, bevétetnek, ha arra magokat érdemesekké teszik. a) A' vitéz Nádasdi Ferenczet maga Mária Therézia ékesítette meg ezen rend czímerével.

a) A' Therézia Rendiben lévő Vitézek osztatnak Nagy Keresztésekre, Commendátorokra, és Keresztésekre; 's ezen helyheztetődések szerint vészik esztendőként való jutalmokat, az első rendben 1500, a' másodikban 600, a' harmadikban 400 Rh. forintokat. A' melly személy, ezen Vitézi Rendbe való felvétetése előtt Nemes nem volt: felvétetésevel, Nemessé leszsz; a' Nemes pedig ingyen Báróságot nyerhet.

§. 121. A' Kollini (vagy Plániáni) veszedelem után, II. Fridrik, futásban lévő hadai Leutmeritzben öszveszedvén, Saxoniába vissza tért. Minekutánna egyszer elkezdődött rajta a' szerencsétlenség: több bajok és nyomorúságok is érdeklették. Ugyan is, a' Kumberlándi Herczeg, a' ki egyedül akar vala lenni segítségére, Julius 29kén (1757.) Hastenbecknél (alsó Saxoniában) megütközvén a' d'Etrées vezérlése alatt lévő Francziákkal: azoktól megverettetett. Azután pedig, olly szoros helyre húzta magát, hogy, Klószter Szévenben, kéntelenített gyalázatos Capitulatióra állani, azt igérvén, hogy az alatta lévő nép leteszi a' fegyvert. Más felől, a' Muszkák, Apraxin nevű Feldmarsall alatt, Julius első napján béütvén Pruszsziába: Pillaut, és Mémelt, más városokkal együtt, elfoglalták. Azon országnak oltalmazását II. Fridrik, Feldmarsall Lehvaldra bízta vala: de ez, nem lévén több embere 30 ezernél, a' 97 ezerből álló Muszka sereggel fel nem tehetett. Olly parancsolatot vévén mindazáltal a' Királytól, hogy akár mibe kerül, ütközzön meg a' Muszkákkal: Augusztus 30dik napján, Grosz-Jägendorfnál (napkeleti Pruszsziá-

ban, az Insterburgi területben) szerencsét próbált: de erősen megverettetett.

§. 122. Azonban, mindeneknek csudálkozására, a' Muszkák, ezen győzelem után, Prusziát, melly már kezekben volt, hirtelen oda hagyták. Mi okból történt ez: idővel jött világgosságra. Tudniillik, a' Muszka Czárné Er'sebet, akkor, midőn a' Grosz-Jägendorfii ütközet esett, igen beteg volt, úgy hogy halálát lesték. A' fő Cancellarius Bestuchef attól tartott, hogy az Er'sebet után következő Czár, III. Péter, a' ki II. Fridriket halálból szerette és becsülte; néki vétkül fogja azt tulajdonítani, hogy Pruszszia ellen egész erővel folytatta a' háborút. Irt tehát Apraxinnak, hogy a' Muszka hadakkal térjen vissza Pruszsziából: a' ki is engedelmeskedett, és a' keze alatt lévő sereget Lengyel országba húzta vissza. Azután, megfordulván a' Czárné, említett betegségéből, midőn ezt a' dolgot megtudta, selette megharagudott; és Apraxint kérdőre vonatván, midőn az a' Bestuchef levelével mentette volna magát: Bestuchefet Fő Cancellariusi hivatalból kitette.

§. 123. Az alatt, míg ezek estek, a' Német birodalombeli — iminnen amonnan öszveszedett — egyvelges hadi nép. (Reichs-executionsarmee), mellyet Hertzeg Hildburgshausen vezérlett, a' Soubise alatt lévő Frantzia sereggel egyesülvén, közelgetett Saxóniához. Ezen egyesült Tábornak, II. Fridrik, maga indult eleibe: Hertzeg Bévernt, Luzátziában Szilézia őltalmazására hagyván. Melly alkalmatossággal élvén Lotharingiai Hertzeg Károly, Gróf Nádasdival Schweidnitzet megszállatja, Gróf Hadik Andrást, Berlinre küldi; hogy így II. Fridriknek, említett útjában, akadályt tegyen: maga pedig, Daunnal együtt, Bévern ellen mégyen. Gróf Hadik, 2000 Magyar Vité-

zekkel, hirtelen Berlin alatt teremvén: azt, October 16. napján, (1757.) elfoglalja, 310. ezer tallérig megsatzolja: azzal elébb áll. Berlinnek segítségére II. Fridrik visszafordult; de megértvén Gróf Hadiknak onnan lett eltávozását: kezdett útját ismét folytatta, az egyesült Német Birodalombéli és Frantzia seregek ellen. Azokat osztán, November 5. Roszbach nevű falunál (Thuringiában, Merseburg és Weizenfels között) találván tsúfosan megverte. A' Király szinte ebédnél ült, Hertzeg Ferdinánd, Keith, és Seidlitz Generálissaival, midőn, délután egy óra tájban, megtudta, hogy jó reá az 50 ezer főből álló Ellenség. Magának tsak 22 ezer embere volt. De oly böltsen rendelte el ezen kevés számú hadi népét; ^{a)} hogy, egynéhány órák múlva az egész ellenejött tábor széljelszóródott. Annál váratlanabb dolog volt ez a' Frantziák előtt, hogy azok, eleinte, még arról is kételkedtek, ha valyon nem illetlen dolog lenne-é nekik, a' Bránderburgiai Márchiónak (Így nevezték II. Fridriket azért, mivel Elei tsak Bránderburgiai Márchiók voltak) maroknyi népével hartzban elegendni. Soubise pedig, annyira bízott magához, hogy előre azt írta XV. Lajosnak, hogy nem sokára fogva viszi eleibe a' Pruszsziái Királyt. De hirtelen, minden helyes ok nélkül, oly rémülés (Panicus terror) foglalta el a' Frantziákat: hogy hátat fordítván, és fegyvereiket, sőt még a' stiblijeket is, a' könnyebben való futhatás végett, elhagyván, 's kalapjaikat elhúllatván, hanyatt homlok rohantak a' Rhénus felé, azt képzelvén, hogy mindenütt nyomokban van II. Fridrik. ^{b)} A' fogságba estek oly sokan voltak, hogy elég kísérőik nem lehetvén, a' következett napokon, nagy részént elszökhettek.

- a) II. Fridrik, elkészítvén seregét az ütközetre, kirakatta az ágyúkat: azonban a sátorokat felvonatta, mintha csak táborozott volna. Dealig rohant az Ellenség a Prusszus seregére: minden sátor egyszeribe a földön volt, 's minden katona készen állott a hartzra. A rettenetes ágyúzás elszélesztette a Frantzia lovasságot; a Birodalombéli Sereg, minekelőtte tsatára kelt volna, hátat adott. A Frantzia gyalogság, egy darabig tartotta magát, de utóljára hasonlóképen futásnak eredt. Lásd *Néhai Tiszt. T. Pétzeli Jó'sef Úr* munkáját ilyen titulus alatt, *A Hét esztendei Háborúnak rövid előadása az Alzir végén*, a 270. oldalon. — A szörnyű futást látván II. Fridrich: azt írják, hogy hasára tette a kezét, és úgy nevetett, ezt mondván: „Soha se tudtam, hogy ilyen „sok derék kengyelfutója van a Frantzia Királynak.“
- b) Az elfogattak között voltak nyoltz Generálisok, és 250 Fő Tisztek. Ezeket estvére, vatsorára híván a Király, 's látván, hogy a vatsora nem igen derék: magát ezzel mentette: „Megengedjenek az Urak, mert magam se tudtam, hogy ma ennyi vendégeim lesznek.“ Lásd *Néhai Tiszt. T. Pétzeli Jó'sef Úr* említett munkáját, a 271. oldalon. *Soubisere* azután, magok a Párisiak, tsúfos Epigrammákat írtak. Már az előtt is, tudniillik, úgymint, September 19., igen gyalázatosan járt volt ez a Frantzia Vezér. Mert, Prusszus Generalis *Seidlitzet*, kit II. Fridrik *Gothában* hagyott vala, kevés népével együtt, mellynek száma mind öszve is tsak 1500. ment, kezére akarván keríteni: 8 ezer emberrel ellene indúlt. *Seiditz*, mikor ezt megtudta, nem akarván szerentséltetni embereit, *Gothából* kitakarodott: *Soubise* pedig oda bémenvén, kedvére mulatott. Ekkor *Seidlitz*, véletlenül rajta ment, és oly félelmet öntött belé, hogy se kérdvén se hallván *Soubise*, ama' végső veszedelmet jelentő Frantzia szókkal adott jelt katonáinak a futásra *Sauve, qui peut*, azaz, *ki merre tud, szaladjon*. Szaladtak is a Frantziák, valamint tudtak, *Eisenach* (Isenacum) felé, sok jó szagú vízzel telyes üvegeket, púderes zatskókat, pomádé tartókat, nap ellen valókat, (parasols), 's a t. hagyván el. Ebből lehet látni, mennyi függ a Vezértől. Mennyire különböznek a mai Frantziák a *Soubise* seregétől.

§. 124. A Roszbachi győzedelemből megtérvén II. Fridrik: úgy találta, hogy másutt mindenütt szerentséltlenül folytak dolgai. Nadasdi Ferentz, az alatta viaskodó Magyarokkal, Alsó Sziléziában, oly tüzesen ostromlotta Schweidnitzet, mellyet Prusszus General Major Sers óltalmaz vala: hogy az, 16 nap múlva, November

12. magát feladta. Fogságra jutott hat ezer őrző katona: elnyerődött 154 agyú, 48 zászló, sok eleséggel, és mintegy 300 ezer Rh. forint kész pénzel együtt. Nádasdi azután, Hertzeg Bévern ellen ment, a' ki Boroszló alatt táboroz vala. Ugyan oda Lotharingiai Hertzeg Károly, és Daun is megérkezettek. Ekképen egyesült erővel rontván a' Pruszsusokra: azokat, noha magokat elég vitézül forgatták, November 22. meggyőzték. Két nappal azután, maga Hertzeg Bévern is, midőn egy inassával, szemlélődni (recognoscirozni) ment volna: elfogattatott. Az nap, este, Boroszló is feladta magát, mellyben ismét sok eleség, és hadi eszköz találtatott.

§. 125. E' szerint, egész Szilézia az elfoglalatáshoz lévén közel: II. Fridrik, Thuringián keresztül, tsak nem képzelhetetlen serénységgel, törekedett Sziléziába; és már December 2 napján, Parchwitznál volt. Ott seregét rendbe szedvén, és azzal a' Bévern verthadát is egyesítvén: December 4. napján, Boroszló felé indult. Más nap, úgymint December 5. a' Mária Therézia hadaival, Boroszlóhoz nem meszsze, Leuthen nevű városnál, öszvetalálkozván: megütközött; és, noha tsak egy talpallatnyi földet is drága véren kellett megvennie a' tsatahelyből: mindazáltal, a' sokszori öszvetsapások után, tökéletesen győzedelmeskedett. Neveztetik ez az ütközet Lissainak is: minthogy Lissa városához közel esett. A' tsata helyén maradtak, Generális Luchézi, Printz Stollberg, 6 ezer emberrel. Elfogattak 15 ezeren. Elnyerődött 131 agyú, 51 zászló, és igen sok társzekér. Azután, December 20. Boroszló is, mellynek őrizete 13 ezer emberből állott, magát feladta.

§. 126. A' következő 1758. esztendőben is, a' hadakozást úgy folytatta II. Fridrik, hogy az,

tulajdon jobbágyinak nem nagy megróltetésével esett: mivel arra a' költség, rész szerint a' Saxoniai Lakosokra vetett terhes adóból, rész szerint pedig, az Anglusnak abból a' pénzhéli segítségével telt ki, melly esztendőnként 670 ezer font sterlingre, azaz, mintegy négy millió kurta tallerra ment. Legelsőben is (Aprilis 16.) Schweidnitzet vette vissza. Onnan, Morva Országba, Olmütz alá ment, és Május 27. annak ostromához fogott. De midőn Laudon és Siskovits, minden eleséget és hadi készséget, mellyet Sziléziából akart szállíttatni Olmütz alá, az útban elfogták, 's azt kísérő seregét vagy levágták, vagy megszalasztották: Olmütz ostromát félbe szakasztani kénytelen volt. Ekkor tehát Cseh Országban és Glátzon által, Sziléziába tért vissza.

§. 127. Hallván azomban II. Fridrik, hogy a' Muszkák, Fermornevű Vezér alatt, (ki a' fellebb említett Apraxin helyébe tevődött vala) Brandenburgianak Lengyel Országra fekvő részébe, Neumarkba (Nova Marchia) béütvén, Küstrin városát erősen ostromolják: egyenesen azok ellen indult; kiken osztán, Augusztus 25. napján, Zorndorfnál, ^{a)} Dohna Seitlitznevű Vezérének vitészsége által győzedelmeskedett. Ezen győzedelemmel mindazáltal, úgy, mint lehetett volna, nem élhetett: kénytelen lévén Saxóniába sietni, az Öttsének Printz Henriknek segítségére, a' ki Daun és a' Birodalombéli seregek miatt igen szorult állapotban volt. De midőn, Luzátiában, a' hosszas utazás miatt elbádjadt seregét meg akarta volna pihentetni: Dauntól, Hochkirchennél, ^{b)} Octóber 14. (1758.) virradta előtt, megtámadtatván, szörnyen megverettetett; tíz ezer embert, 100 ágyút, és 28 zászlót vesztvén el.

a) II. Fridrik, *Dohna Seidlitz*, és *Ziethen* Vezéreivel együtt, Augusztus 23. érkezett *Zorndorf* alá, melly *Helység*, *Küstrin*hez egy mérföldnyire, *Neumarkban* vagyon. A' Muszka Vezérek, *Fermor* és *Demikov* pedig, Augusztus 25. mentek oda; melly nap, az öszvetsapás is megtlett. Mind két részről iszonyú vólt a' vérontás: de utóljára is a' Pruszsusok vettek erőt a' Muszákakon.

b) *Hochkirchen*, tsekély falu, Felső *Luzátziában*. Legközelebb fekvő város hozzá, *Bautzen* (*Budissa*). Ezen falunál, a' *Mária Therézia* Fő Vezére *Daun*, igen jó helyet foglalt, és magát erősen bésántzolta. Ellenben, a' II. Fridrik táborának alkalmatlan fekvése vólt. Mellyet látvan *Keith*, így szóllott a' Királynak: „Ha, úgy mond, „itt bennünket meg nem támad az ellenség: megérdemli az akasztófát.“ De II. Fridrik, biztatta magát, és negédesen így felelt: „attól sem fél úgy az ellenség, „mint mi tőlünk.“ Azomban, kevés órák múlva megsegyenítettett. — *Daun* tetette, mintha magát hátra akarná húzni. Nap lemente után, azokkal, kiket a' tábor helyén hágyott, nagy tüzet rakatott; az erdőben egész éjjel vágatta a' fát, hogy a' nagy zörgés, harsogás, és lárma miatt. tábora kimozdulását észre ne vénék. Így hadainak nagyobb részét, a' Király táborának jobb szárnya felé indította. Sajditottak ebből valamit a' Pruszsus Huszárok, és *Seidlitz*'s *Ziethen*, kérték a' Királyt, hogy nyergeltessen: de rá nem vehették. Más nap reggel, 5 órakor, *Daun*nak már minden katonája a' rendelt helyen vólt. Akkor mind elől mind hátul egyszerre tüzet adatván a' Pruszsusokra: azok zavarodásba jöttek. Még minekelötte a' nap feljött vólna: nagy vérontás lett. Generális *Keith* (a' ki előre is mintegy érezte vala a' veszedelmet) elesett. Nem különben *Braunschweigi* Hertzeg *Ferentz*. *Móritz* pedig, minekutánna két golyóbis érte, a' Horvátoktól elfogattatott. Maga a' Király, sokszor megújította az ütközetet: de szerentsés nem lehetett. Kevésbe múlt, hogy magát is *Hochkirchenben* el nem fogták. *Keith* a' *Hochkircheni* Templomba temettetett. A' *Braunschweigi* Hertzeg *Ferentz* teste pedig, haza vitettetett. *Daun*nak ekkor is a' vólt a' hibája, a' mi mászor: hogy tudnillik tudott győzni: de a' győzelemmel nem tudott élni. Mert a' Pruszsus vert hadakat nem üzvé: megengedte, hogy azokat II. Fridrik szeme láttára, *Sziléziába* vigye. — Tsak ugyan, a' Római Pápától, ezen győzelemért, felszentelt süveget és kardot nyert *Daun*,

§. 128. A' *Hochkircheni* megverettetés után, II. Fridrik, *Sziléziába* vonta magát, és ott, *November* 9. napján, *Neisse* (*Nissa*) várát az *ostrom* alól felszabadította, *Közelt* pedig, ugyan

azon hónap 15. visszavette. Azután, ismét Saxónia felé fordult, mellyet addig Printz Henrik igen nehezen tartott meg. Daun, ki már ekkor Drezdát kezdi vala ostromolni: megértvén a' Király közelgetését, November 29. az ostromot abba hagyta, és téli quártélyra Cseh Országba ment. Hasonlóképen a' Birodalombéli Hadak oda hagyván Saxóniát, Frankóniában és Svéviában telepedtek meg. Ekképen, az Octóberben megverettetett II. Fridrik, Decemberben már oly erőre kapott, hogy valamint Sziléziával, úgy egyész Saxóniával is bírt. De, szerentsés lett annyiban is, hogy Brandenburgiából a' Muszkák: Pomerániának Brandenburgiához tartozó részéből pedig, a' Svékusok, kik oda, a' Muszkáknak Neumarkba lett béütésekor mentek vala, ^{a)} egészen kitakarodtak: amazok Lengyel Országba, ezek Svécziái Pomerániába menvén által. Így, az 1758. esztendő végivel, II. Fridriknek minden tartománya megszabadult az Ellenség-től, kivévén Pruszsziát, mellyben akkor is Muszka hadak feküdtek. A' mi pedig a' Frantziákat illeti: azokat, Clermont nevű tapasztalatlan Vezér ^{b)} alatt, a' ki Richelieu helyébe állítódott vala, Hertzeg Ferdinánd, tél víz idején, Februárius 17 dikétől fogva Mártzius 15 dikéig, minden tsata és ütközöt nélkül, Alsó Saxóniából, Haszszsiából, és Vesztfáliából egészen kinyomta. Junius elein pedig, a' Rhénuson is túl úzvén, és mindenütt nyomába lévén, azon hónap 23. a' Crefeldi térségen (a' Cliviai Hertzegségben) általánfogva meggyőzte. Ekkor Clermont a' Vezérségtől elmozdítódván: helyébe, Julius 11. Contádes küldődött. Ennek osztán a' Rhénusnál: mint szintén Soubisének és Brogliónak is, Hassiában, előmenetele volt. Együtt is mindazáltal tsak annyit vihettek véghez, hogy Ferdi-

nánd, a' Hannóverai tartomány óltalmazására kéntelen volt visszatérni. Így osztán, téli quár-télyra, Contádes, a' Rhénus és Mósa közire: Soubise, a' Rhénus és Moenus mellékire, Fer-dinánd pedig Vestfáliába szállott. A' Pruszsziái Király tehát, az 1758. esztendő végivel, a' Fran-tziákra nézve is bátorságba helyezettődött.

a) *Clermont, St. Germain de Prezi* Apátur vólt, és soha az előtt táborot nem látott.

b) A' Svékusok, 1758. az elein, *Stralsundban*, (melly erő-ség az ő Pomerániájokban esett) mintegy bézárkozva vóltak, és onnan mind addig nem bátorkodtak kijöni, valamig a' Muszkák, Brandenburgiában, szinte Pomerá-niáig nem nyomakodtak. Akkor ök is, *Brandenburgiái Pomerániára* ütöttek: de abból, mihelyt a' Muszkák Brandenburgiát elhagyták, mindjárt kimentek.

§. 129. A' következő 1759. esztendő, felette szerentsétlen volt II. Fridrikre nézve. Temérdek nép lévén ellene táborban: kéntelen volt magát tsak óltalmazó képen viselni. Minden iyekezete mellett is, a' Muszkáknak az Ausztriai Hadak-kal való egyesülését meg nem akadályoztathatta. Ezektól osztán, a' Kunersdorfi ütközetben, a) a' Mária Therézia részéről Laudon, a' Muszkákéról pedig Szoltikov alatt, Augusztus 12. napján erő-sen megverettetett; 15 ezer ember híjja esvén seregének. Azután a' megmaradt népét is II. Fridriknek úzóbe vette Laudon; és, motsáros helyekre szorítván, belőle négy ezeret elfogott. A' nyert préda volt 165 ágyú, 30 zászló, a' Ki-rálynak egész tábori készségével együtt.

a) *Kunnersdorf* Brandenburgiái falu (*Mittelmarkban*), mely az Odera mellett lévő *Francofurtumhoz* közel esik. A' Muszkák meghallván, hogy II. Fridrik általkelt az *Odera* vizén: *Kunnersdorft* mindjárt felper'selték. II. Fridrik, Augusztus 12. (1759.) megtámadja a' Muszkákat. Retten-tő vólt mind két részről az ágyúzás. A' Pruszsus Grá-nátérosok héütöttek a' Muszkák sántzaiba, és azokat on-nét kiverték. Ekképen zavarodásba hozódván a' Muszka

sereg: II. Fridrik olybá tartotta, mintha már markába lett volna a' győzelem; 's örömeiben Hirmondót futatott *Berlinbe* a' Feleségéhez, ezt irván rövideden egy czédulára: „*Aszszonyom! a' Muszkákat kiverjük sántaizakból: két óra múlva tökéletes győzelemről fog hallani.*“ A' muszkáknak ezen hanyatlását az okozta, hogy azon a' részen, mellyen őket II. Fridrik nyomta, nem volt elég Lovasság. Ekkor előjött *Laudon* a' Magyar Huszárokkal, kiknek száma 12 ezerre ment: és mindjárt megfordult a' szerentse. A' Pruszsus Lovasság elszélesztődött, a' Gyalogság megzavaródott. A' Király mindent véghez vitt, hogy népét újra rendbe szedje: szüntelen a' tűzben forgott; a' lova kétszer lövetett el alóla; a' golyóbis általlyuggatta ruháját: de, bár életét kotzkára tette is ki, semmire se mehetett. A' Pruszsusok, a' nagy meglehen egészen el lévén lankadva: többé nem vitelkedhettek. Ebben a' harczban Gróf *Bethlen* kiváltképen kimutatta vitézségét, midőn, *Laudon* alatt, a' Magyar Lovasságot vezérelvén, a' többek között, egy egész Pruszsus Batalionnal, a' fegyvert letétette. — Ekkor a' Pruszsiai Király, látván a' nagy veszedelmet, más *Hirmondót* küldött a' Királynéhoz, ilyen írással. „*Aszszonyom! az egész Királyi Familiával jessen kimenni Berlinből. Vitesse az Archivumot Potz-damba. Féltő, hogy az Ellenség ma hólnap Berlinben leszsz.*“ Lásd *Néhai Tiszt. T. Péczeli Jósé.* Úr feljebb említett munkáját, a' 294. oldalon. — A' Muszkák közül, mintegy 16 ezeren estek el, a' mint ezt maga *Szoltikov* megírta a' Czárnénak *Er'sebetnek*, ilyen kinyilatkoztatással: „*Felséged ezen ne tsudálkozzék: mivel tudja, hogy a' Pruszsiai Király igen drágán szokta adni megverettetését.*“ Azt is mondotta *Szoltikov*, a' mire hajdan *Pyrrhus* fakadt, mikor a' Rómáiakat meggyőzte: „*Ha még úgymond, egyszer így győzők: akkor, magam, egy páltzával viszem meg haza a' hírt.*“ De II. Fridrik is, soha úgy, mint itt, meg nem verettetett. Itt esett, el ama' Pruszsus Májor *Kleist* (híres Német Poéta) kit szép pompával temettek el a' Muszkák,

§. 130. A' *Kunnersdorfi* szörnyű veszteségét II. Fridriknek, nem sokára több is követte. A' Német Birodalombéli hadak, és az Ausztriai seregnek egy része, *Drezdát* megszállván, Pruszsus *Commendáns Schmettaut*, September 4. napján (1759). annak feladására kényszerítették. Azután *Generális Fink*, kit II. Fridrik, 16 ezer emberrel, a' végre küldött vala el, hogy a' *Daun* seregének (mellyet *Saxóniából Cseh Országba* akar vala nyomni) oldalról kerüljön: November

20. napjan. Maxen nevű falunál, Dauntól, minden népével, és hatvan ágyújával együtt, elfogattatott. Másik Pruszsus Generális, Turk, pedig, December 4. napján, a' már jegesedni kezdett Albis folyóvizén, tsónakokon akarván altalszállítani népét: az Ausztriai seregtől megtámadtatott, és három ezer emberétől, kik részszerint levágattak, részszerint fogságba estek, megfosztattatott. Ekképen megerőtelenedvén II. Fridrik: a' Szövetséges seregnek egy részét, mellyet, Vestfáliában, a' Braunschweigi Hertzegség Örököse vezérel vala, December vége felé magához vette. Mellyel azt nyerte, hogy Daun ellen, a' ki magát Pirnánál erősen bésántzolta vala, Drezdán, és a' Pirnai tájékon kívül, egész Saxóniát megtarthatta. Melly tartományból osztán, azon télen, nem tsak pénzt és eleséget szerezhett: hanem katonákat is szedhetett magának az új táborozásra.

§. 131. Az alatt, míg ezek történtek: a' II. Fridrik Szövetséges Társainak seregei, szerentesebben hartzoltak, a' Frantzia és Német Birodalombéli hadak ellen. Hertzeg Ferdinándnak két Frantzia sereggel kellett tusakodni. Egyiket a' Moenus és Rhénus mellyékén, a' Soubise helyébe tétetett Hertzeg Broglío: másikat a' Rhénus és Mosa (Maas) között, Contádes vezeti vala. A' Német Birodalombéli hadak pedig, mind kettővel egybeköttetésben voltak. Darab ideig, nem szolgált a' szerentse Ferdinándnak. Aprilis 13. napján (1759.) Bergennél megverettetett. Broglío és Contádes, Hassiát és Vestfáliának nagyobb részét elfoglalván, már a' Hannóverai Tartomány déli részeiben jártak. A' Birodalombéli hadak is, Halberstadt környékére béütöttek. Annál ditsőségesebb volt osztán Ferdinándnak az a' győzelmé, mellyet, Mindennél, Augusztus 1. nap-

ján, nyert a' Frantziákon. Mert ennek következése a' lett, hogy a' Szövetséges seregek, mind azon helyeket és tartományokat visszanyerték, mellyeket a' háború kezdetekor bírtak vala. El- lent nem állván mindazáltal ez a' szerentse: az Ánglus Király II. György, a' békövetkezett té- len, mind maga, mind a' Pruszsus részéről, meghívta a' háborúban lévő Hatalmasságokat az egyezésre: de célját el nem érhetette.

§. 132. A' háború 5. esztendejében, 1760. érezvén ereje meggyengülését II. Fridrik, nem annyira ütközetek, mint sebes marsok, és hadi mesterség által, igyekezett bódogólni. A' cél, Bétsben, és Petersburgban, a' lévén, hogy Sa- xónia megszabadíttassék, Szilézia pedig vissza- vétettessék: amott Daun, itt, Szoltikov és Lau- don rendelődtek ellene. Ó is tehát, Szoltikov- nak, Printz Henriket; Laudonnak, Generális Fouquetet tette ellenébe: maga pedig Daunra vígyázott. Szinte Junius közepéig, nem történt semmi öszvetsapás az ellenséges táborok között. Akkor Laudon, olyan mozdulásokat kezdett ten- ni, mellyekből Fouquet azt hozta ki, hogy Glátzot vette célba. Azért, seregének egy ré- szét oda küldötte. Észre vévén ezt Laudon: azon hadi népet, mellyet Glátz ellen láttatott vala indítani: hirtelen visszahúzza, és egész seregé- vel Fouquet megkevesedett táborát, Junius 23. Landshútnál megtámadja, 's nyóltz órai hartz után, minden embereit elfogja. A' Landshúti győzedelem után, Glátz vára ellen indulván Lau- don: ^{a)} Julius 26. azt is megvette; hol 200 ágyú, és igen sok eleség került kezére. Innen Boroszló alá ment, és azt, Augusztus 1 napján lövetni kezdette. De mivel Printz Henrik, a' város se- gítségére, erős marsokat tévén, megjelent: végét szakasztotta az ostromnak.

a) *Laudon*; Julius 24. napján, *Glätz* alá érkezvén, így szólott a' Magyar Granatírosoknak *Fiaim! bémenjünk-é!* Azok, készségeknél jelentésére, *Vivát!* kiáltással feleltek, 's örömlökben süvegjeiket felféle hajigáltak. Főképen ezeknek lehetett osztan tulajdonítani *Glätz* megvéttetését.

§. 133. Másfelől, a' Pruszsiai Király, hogy a' Landshúti veszteséget kipótolhassa: egész seregével együtt, általmégyen az Albison, tettevén, mintha Sziléziába sietne. Mihelt ezt Daunnak vitték: az is Sziléziának vette útját; igyekeztvén megelőzni a' Pruszsiai Királyt. Akkor II. Fridrik, kinek tzelja tsak a' volt, hogy Daunt erős sántzából kimozdíthassa: visszafordult Saxóniába, és Drezdát, Julius 13. napján, elkezdette ágyúztatni; de a' mellyett, a' ben lévő Commendáns, Macquire, hatalmasan óltalmazott. Meghallván azomban Daun, Drezdának ostromolattását: visszafordította seregét, és Julius 10. Drezdához egy órányira, táborba szállott. Ekkor a' Pruszsusok kéntelenítették felhagyni az strommal. Látván azért II. Fridrik, hogy Saxóniában keveset bódogúl: a' Sziléziába valómenetelre határozta magát; hogy Schweidnitzet és Neiszt (Neisse), mellyeket Laudon bészárva tartott, megszabadítsa. Julius 30. napján 2000 terhes szekérral, és egész seregével elindulván: általment a' Sprée, Neisze, Queisz, és Bóber vizeken, és Lignitz mellett táborba szállott. De Dau: is nyomba követte.

§. 134. Sziléziában, már most, három nagy sereg állott talpon II. Fridrik ellen: a' Muszkáké, a' Dauné, és a' Laudoné. Augusztus 7. napjától fogva mindazáltal, azon hónap 14. egyik is meg nem támadta. Ekkor Daun elvégezte magában, hogy II. Fridriket egész népestül békeríti. Azért, Augusztus 14. napját követő éjjel úgy rendelte el a' Mária Therézia hadait: hogy reggelre, tsak azon vegye észre a' Király, hogy

három sereg közzé szorúlt. De, ez az egész szándék, II. Fridriknek jókor tudtára lett. Míg tehát Laudon, a' rendelés szerint, egész éjjel menvén: hátul került II. Fridriknek: ez, a' Liegnitzi tetőket elfoglalván, azokról, mikor megvírradt, olly erősen tüzelt a' Laudon seregére: hogy az, hat ezer ember és 68 ágyú veszte séggel kéntelenítettett magát vissza húzni; ^{a)} Daun, a' ki mintegy el volt zárva, rajta semmiképen nem segíthetvén. A' Pruszsiai Királynak, ez a' Liegnitznél vett győzedelme, annyiban is használt, hogy a' Muszka sereg az Ausztriai néppel nem egyesülhetett. Azután, azon igyekezett II. Fridrik, hogy Daunt Schweidnitz alól elvervén, egész Sziléziából kinyomja. E' szerint, keveset ügyelhetvén Brandenburgiára: a' Muszka és Ausztriai hadak, két felől siettek Berlin ellen: amazok Gróf Czernichef, ezek pedig, Feldmarsall Lasci vezérlése alatt. A' Muszka-kák elébb oda érvén, Octóber 9. napján, a' várost, egy millió öt százezer tallérig megsatzolták. Kevéssel azután, a' Lascy serege is megjelenvén, bément a' városba, és tetszése szerint prédált. Sokkal jobban lett állapotja, ama' Potzdám mellett lévő Királyi múlató Kastélynak, mellynek II. Fridrik, annak építtetője, Sánszuzi (Sanssouci) nevet adott. Ezt ugyanis, Hertzeg Eszterházi, a' ki ott kommandírozott, minden prédálástól és sérelemtől mególtalmazta. ^{b)} Négy napi Berlinben való tartózkodás után, mind a' két sereg eltávozott: a' Lascyé, Saxóniába: a' Czernichefé pedig, Lengyel Országba vévén útját.

a) *Mária Therézia*, nem sokára a' *Lignitzi megverettetés* után, igen kegyelmes Levelet írt *Laudonnak*, kijelentvén, hogy, egy megtörtént szerentsétlenségért, Vitézzeinek hajdani érdemeiről el nem felejtkezik.

6) *Hertzeg Eszterházi*, mikor, *Sanssouciban*, a' Király szobáit sorra járta: arról tudakozódott az ott lévő Prüsszus Tisztviselőktől: mellyik festett képe az a' Királynak, a' melly legjobban el van találva? és mellyik flótával szokott leggyakrabban flótázni? Mellyek megmutatódván: e' két jószágát vitte el II. Fridriknek, annak emlékezetére; semmi egyéb kintshez se maga nem nyúlván, se másokat nyúlni nem engedvén.

§. 135. Meghallván Berlinnek sorsát II. Fridrik: megkettőztetett gyorsasággal sietett: annak szabadítására. De, tsak hamar értésére esett: hogy azt elhagyta az Ellenség. Ekkor megfordúl, és Saxóniának tartván, az Albis vizén, Octóber 25. napján, általmégyen. Ugyan azon nap, Daun is általkelvén az Albison, Torgau alatt magát bésántzolta. Ezen sántzból ki akarván verni Daunt II. Fridrik: November 3. napján, három ízben reáüt: de mind annyiszor visszszaverettetik. Látván, hogy a' sántzba bő nem ronthat: estve felé, már az eránt akart parantsolatot adni, hogy hadai húzzák vissza magokat. Azomban, minden reménységén kívül, Generális Ziethen, a' Süptitzi tetőkön magát megmutatja, 's a' rettenetes ágyúzást elkezdvén, és tsak nem egész éjtszaka folytatván, tökéletes győzedelmet szerez a' Királynak. Daun, tizenkét ezer embert vesztvén, és maga is megsebesítettvén: kéntelen volt magát Drezdába húzni. II. Fridrik pedig, nem tsak az hogy Saxóniát megtartotta hatalma alatt (Drezda vidékét, a' Cseh Országi szélekig, kivévén); hanem, oly bizodalmat is vett maga eránt, hogy mind Sziléziába, mind Brandenburgiába, mind pedig Pomerániába sereget küldött, az ott lévő ellenséges hadak ellen; sőt, még Hertzeg Ferdinándot is 8 ezer emberrel segítette. Az 1760. esztendő végével mindazáltal, szintén úgy kezdte érezni a' hosszszas háború sullyát, mint a' több hadakozó

Hatalmasságok; ^{a)} kivált, minthogy II. György, Octóber 25. napján meghalálozván, Angliától, olyan segítséget, a' minéműt annakelőtte vett vala, jövődöre nem reménylhetett. Ekkor tselekedte osztán azt, hogy, oly rendkívül rossz pénzeket veretett, a' minéműek soha addig nem voltak; mellyekre maga is a' képét tétetni szegyenlette.

a) *Mária Theréziának*, 1760. papiros pénz nemet kellett bévinni Ausztriába, tudnillik, az úgy nevezett *Status Obligatiót*. Ez azt teszi: hogy Mária Therézia pénzt vett fel költsön, és arról Obligatiót (Kötelező írást) adott; belé kötvén bizonyos Ausztriai jószágát, mellyből a' felvett pénznek interesse fizetődnek.

§. 136. Az 1761. esztendőben igen kétséges állapotja kezdett lenni II. Fridriknek Hertzeg Ferdinánd, Haszsiában és Hannóverában, fordítást, nem tehetett. Tsupán annyit vihett véghez, hogy a' Frantzia Vezérek, Soubise, ^{a)} és Broglia, Német Országban beljebb nem nyomakodhattak. Maga is II. Fridrik, tsak óltalmazóképen viselte magát, Schweidnitznál hánytsantzaiában. Ezen táborhelyről ki sem mozdult mind addig, míg a' Muszkák, az eleség nem létének miatta, elválna a' Laudon seregétől, túl nem mentek az Odera vizén. Ekkor, kívánván Laudonnal szembe szállani: tettetett marsal elébb ment. Melly alkalmatossággal élvén Laudon, Schweidnitzet, September 30. napján, meglepte, és elfoglalta. ^{b)} Ezen kárát II. Fridriknek nevelte osztán az is, hogy Pomerániában, Kolberget, melly a' Pruszsus birtokoknak mintegy kúltsa volt észak felől, az abban lévő Kommandáns Heiden, az éhségtől kényszerítettvén. December 16. napján, a' Muszkáknak feladta,

a) *Soubisenek*, a' Vezérséget, mellyre magát méltatlanná tette vala, a' XV. Lajosnál mindent tehető *Pombadour* szerezte viszsza.

b) Oly kevéssé féltette vala II. Fridrik *Schweidnitzet*, hogy a' benne lévő őrizetnek is egy részét maga mellé vette. *Laudon*, a' ki régtől fogva leselkedett II. Fridrik után, mihelyt annak elmenetelét megtudta: reggeli 3 órakor, négy felől mászatta fel katonáit *Schweidnitz* sántzaira, még pedig oly hirtelenséggel, hogy a' ben lévő katonaság, alig lőhetett kétszer vagy háromszor az ágyúkkal. Mihelyt a' külső sántzokat meghágtak: a' várost elborították seregeink, és már reggeli 8 órára el is foglalták. A' ben lévő őrizet, melly három ezer főből állott, magát hadi folyoknak feladta. Sok eleség és hadi készület lett prédájává Vitézeinknek.

§. 137. Azonközben, tulajdon tartományi II. Fridriknek szükségét láttak; Saxónia, kintseiből kiürült; az Anglusoktól, segítségül, pénz nem küldődött; serege is II. Fridriknek, kevésre olvadván, hatalmas Ellenségeinek hadi erejéhez képest, igen tsekély volt. Mind ezekből azt kellett kihozni, hogy a' Pruszsus Királynak végső romlása elkerülhetetlen. Úgy is lett volna bizonyosan: ha egy véletlen történet által, ezen veszedelmes állapotjából, minden reménységén kívül, ki nem segítődött volna. Ez a' véletlen történet volt, Er'sebet Czárnénak, a' II. Fridrik megengesztelhetetlen Ellenségének, kevéssel azután, úgymint, Januárus 5. 1762. következett halála.

§. 138. Er'sebet helyébe, III. Péter lévén Czárrá: ez, abból a' rendkívül való tiszteletből, a) mellyel II. Fridrik eránt viseltetett, nem tsak az, hogy nem hagyta seregeit a' Pruszsusok ellen hadakozni: hanem szoros szövetséget is kötött II. Fridrikkel, minden elfoglalt birtokit visszaadván, és, azon hadakat, mellyek kevéssel az előtt ellene hartzoltak vala, Feldmarsall Czernichef vezérlése alatt, segítségére rendelvén. Ekkor Svéczia is, a' Muszkáktól való féltében, seregeit visszahúzván, békességre lépett Pruszsziával. Az 1762. esztendő tehát szerentséjére vált II. Fridriknek. Melly szerentséje, az

által sem gátolódott meg egészen, hogy III. Péter mind a' Feleségével II. Katalinnal való gombabánása, mind a' Hadi és Egyházi dolgokban vaktába kezdett változtatási, mind vigyázatlan szavai ^{b)} miatt, még azon esztendőben. Julius 19. a' Császárságból letétetvén, a' roppant Muszka Birodalom II. Katalinnak adódott által. Mert, jóllehet ezen változásnál fogva, a' Muszka segítségtől megfosztatott: véle mindazáltal a' békességet II. Katalin is fentartotta: mivel úgy találta, hogy meghólt férjét, ^{c)} II. Fridrik, levelei által, mindég jóra intette.

a) III. Péter, a' Muszka Nemzetnek szörnyű megalatonyításával, Pruszsus formaruhát vett fel, sőt II. Fridriknél Hadi Tisztséget akart vállalni.

b) Egyszer a' többek között, a' Parádé helyen sétálván, azt mondotta a' *Preodrasinsky* nevet viselt derék Muszka Regimentnek, hogy *ő azt ötven Pruszsus Katonával megszálltaná*. Melly szavát, nem tsak ez a' Regiment, hanem a' több Muszkák is, minémű érzékenységgel vehették: könnyű elgondolni.

c) Letétetése után, III. Péter, kevés napok múlva, meghólt.

§. 139. A' Muszkák és Svékusok kivonván magokat a' háborúból: annak terhe Mária Thérézián megnehezedett. Daun, a' ki Sziléziában táborozott, noha minden mesterségét megvetette: Schweidnitzet meg nem tarthatta; megvévén azt maga II. Fridrik, ha mind nagy veszteséggel is, ^{a)} a' puskaporos háznak, valamelly morszár ágyú tüze által lett felgyúladása után, Octóber 9. napján. Saxóniában, a' Mária Thérézia részéről, a' Pruszsus Király Ötse Printz Henrik ellen, Serbellóni kommandírozott: de szerentsétlenül. Helyébe Gróf Hadik állítódván: ez, Printz Henriket, Octóber 15. megverte: de viszont attól, Octóber 29. Freybergnél (Misniában)

megverettetett. A' Frantziák is, Braunschweigi Hertzeg Ferdinánd által, November 1. napjáig, egész Hannóverából és Haszsziaból kinyomattak.

a) A' *Schweidnitz* ekkori megvételekor fogságra esett Hadi Tisztjei Mária Theréziának, midőn II. Fridrik eleibe mentek volna, ez hozzájuk így szólt: „Igen szép példát ad,, tak az Urak mind azoknak, valakik várakat fognak óltal,, mazni. Az Urak ellentállása nékem majd tsak nem 8 ezer ,,emberembe került.“

§. 140. Még azon idő előtt, mellyben ezek estek, elkezdődött volt Fontainebleauban, a' Frantziák és Anglusok között, a' békességről való alkudozás. Ez, elsőben, tsak a' tengeren való hadakozást szüntette meg: de már November 15. napján, 1763. Német országon is, mind a' ket Ellenséges Fél hadinégeivel letétette a' fegyvert. Azután pedig, 1763. Februarius 10. a' Frantziák és Anglusok között folytatódott hét esztendei háborúnak, a' Pári'si Békesség által, mind szárazon mind vízen, általán fogva vége lett.

A' Pári'si Békességet követte, ugyan azon esztendőben, Februarius 15. a' hosszas hadakozásba egyformán beléfaradt Ausztria Pruszszia, és Saxónia között, a' Húbertsburgi Békesség, melly, nevét, a' Saxóniai Választó Fejedelemnek a' Lipsiai Kerületben lévő múlató kastélyától vette, a' hol kötöttet. Ezen Húbertsburgi Békesség, Mária Theréziát és II. Fridriket, ugyan azon birtokaikba tette vissza, mellyekben, a' Boroszlói és Drezdai Békességkötések szerint, a' hadakozás kezdetekor voltak.

Jegyzés. A' *Hét esztendős Háborúról*, azért volt szükség, il-
lendő bőséggel szólni: mivel annak emlékezete különösen
fen maradt a' Magyaroknál. Tsak kevesse is ez előtt, ele-
gen találtattak az elők között, kik abban jelen voltak, és

annak történeteit, ezen őltöbéli emberek előtt, néminémű elragadtatással emlegették. Egyszer egyszer alig is mutaták ki jobban vitézségeket a' Magyarok, mint ebben a' Háborúban. Megesmérte ezt Mária Therézia, megesmérte II. Fridrik, sőt megesmérte egész Európa. Ennek Históriáját tehát, bár ha nem egészen Magyar Országgra tartozik is, kiváltképen szükség tudni a' Magyaroknak. Az igaz katonai tűz is, tsak az ilyen dolgoknak olvasása, tanulása, tudása, és követése által tartódik fenn a' Nemzetben.

§. 141. A' Hübertsburgi Békességnek következése lett az, hogy II. Jó'sef, Édes Anyjának Mária Theréziának örömeire, 1704. Martius 27. Római Királlyá, minden ellenmondás nélkül elvalasztatván, annak bizonyosságául, Aprilis 3. Moenusi Francofurtumban meg is koronázódott. Másik esztendőben (1765.) az Attyának I. Ferentz Császárnak, Augusztus 18. napján történt halála után, a' Császári Méltóságot is általvette.

A' mi Magyar országot illeti: erre nézve, az 1764. esztendő nevezetes, mind az akkor tartódott Po'soni Ország Gyűlésről, mellyen, a' több hasznos Intézetek között, az 1760. Mária Theréziától felállítottatott Királyi Testörző Nemes Sereg (Nobilis Turma Praetoria) Kapitánnya, az Ország Zászlós Urai (Barones Regni) közzé bévétetett: mind pedig arról, hogy a' Szent István, Apostoli Király, Kettős Keresztes Vitézi Rendje^{a)} akkor kezdődött. Ezen Vitézi Rendbe való felvételtetés által akarta tudnillik Mária Therézia, a' szembetűnő Érdemeket megjutalmaztatni; mellyel, mind a' máj napig, sok Magyarok megtiszteltettek.

a) A' Szent István Vitézi Rendnek Nagy Mestere, maga a' Király; Cancellarius az, a' ki az Országé. A' Vitézek száma eleinten volt 100; úgymint Nagy Keresztes 20; Kommendátor (Commandeur) 30; Kis Keresztes 50. Most többen vagynak: (1810.) a' Nagy Keresztesek voltak harminz-heten; a' Kommendátorok huszonhaton; a' Kis Keresztesek hatvanhaton. Lásd Tek. Schwartzner Márton Úr Magyar Ország Statistikáját, II. Darab. 83. óld. Fizetés ezen rangal nem jár. Nem tsak a' Magyarokkal,

hanem más Nemzetbéliekkel is köz. A' Rend Innepére, *Szent István Király napjára*, minden Vitéz tartozik forma ruhában, *Bétsben* megjelenni; hol a' Nagy Keresztes Vitézek, a' Királyi Felséggel, mint Nagy Mesterrel, egy asztalnál ebédelnek: a' Kommandátorok és Kis Kersztesek pedig, ugyan tsak az Udvarban, a' Királyi Asztalnokok Mesterével. Lásd *Tiszt. Csétsényi Seastics Ignátz Úr, Magyarok Históriáját*. II. Darab. 251. öld.

§. 142. Mária Theréziának, mind a' feljebb megírt háborús idők alatt, mind azután, Magyar ország boldogítására, 's annak fénye és dicsősége öregbítésére, az eddig mondattakon kívül, véghez vitt dolgai közzül, a' nevezetesebbek:

1746. felállította azon Bécsi nemes nevelő házat, melly, az ő nevérol, Therezianumnak hívattatik; olly czélből: hogy abba, valamint más örökös tartományokbeli nemes ifjak, közönségesen: úgy különösen a' Magyarok, hasznos hazafiaknak, és alkalmas vitézeknek neveltetének. Ezen az utolsó okon adta annak állandó fundusul, a' Báta-Széki régen megszűnt Apáturság jövedelmeit.

1752. Német Ujhelyben (Wienerisch Neustadt) hadi oskolát állítván fel: abban a' Magyar ifjaknak is helyt engedett, hogy a' hadi tudományokat tanulhatnák.

1758 az Apostoli Király titulust, (melly Sz. Istvántól, a' Magyarok első Királyjától 's Apostolától ^{a)} vétetett) vagy is inkább, annak megerősítését, a' római Pápától XIII. Klementől, megnyerte; mellyel azolta minden Királyaink éltek.

a) *Verböczi Tripart. Part. I. Tit. 11. §. 2. 3.* „Hungari — — — per institutionem proprii Regis eorum, Sanctissimis videlicet Stephani Regis conversi sunt. — — — Unde etiam Rex et Apostolus dici meruit, eo quod *Vices Apostolorum* in terris, praedicatione, et bonorum operum, atque exemplorum exhibitione, gessit.

1760. Selmech Bányán, királyi Bányász Akademiát állítatott fel, melly, valamint magát a'

várost nevezetessé teszi: úgy az egész Hazának nagy dicsőségére szolgál. Esméretes ez egész Európában, sőt esméretes túl a' tengeren, Peruban és Mexicóban, melly amerikai tartományokból, nem egyszer látott esméreteket és tapasztalásokat öregbíteni kívánó vendégeket.

1763. a' Béga Canalist, vagy Vízárkot, mellyet a' Banátusban, III. Károly alatt, Gróf Mercy Antal (Mária Therézia alatt Feldmarsall) kezdett vala ásatni, tökéletességre vitette. Ez által a' sokféle mocsáros helyek és tók kiszáraztattak, 's helyekbe faluk építettek. Tart mintegy 16 mértföldet. — Ugyan csak Feldmarsall Mercy tapasztalván, hogy a' Banátusi hegyek értz nemekkel bővölködnek: azokat Mária Therézia ásatni elkezdette.

1766. Saxoniai Herczeg Albertet, kedves leányának Krisztinának férjét, a' Palatinus Battyáni Lajos halála után, királyi Helytartóvá (Locumtenensé) tette Magyar országon. — Ugyan akkor, a' Magyar koronához tartozó tengeri környéket (Littorale Hungaricum) a' Fiuméi kikötőhellyel együtt, Magyar országhoz ragasztotta. — Innen a' Fiuméi igazgatók (Gubernátorok) mind a' legújabb időkig, Magyarok voltak. Ez a' város és kikötőhely, az 1807. esztendőbeli Budai országgyűlés végzéseinek 4dik cikkelyében is, országosan a' Magyar birtokokhoz kapcsolódott; 's annak Gubernátorának, a' Mánások' tábláján, helye és voksa adódott. — Hasonlóképen az 1766. esztendőben lett az, hogy Mária Therézia, Erdélyt, Nagy Fejedelemséggé tette.

Ugyan csak 1766ikban könnyíteni akarván a' Jobbágyságon Mária Therézia: az úgy nevezett Urbáriumot készítette, melly, a' földes Uraknak jussait, 's a' jobbágyoknak földes Uraik eránt való tartozását és kötelességeit meghatározná.

Azután, 1767től fogva 1773ig, királyi Commissariusok küldődtek ki, kik az Urbarialis regulatiót (melly, hogy mindenektől megértődnek, valamint Magyarra, úgy a' Hazában lévő más nyelvekre is, volt fordítva) mindenütt bévinnék az országba. Bé is vivődött nagyobb részébe a' Hazának: de, sok helyeken, magok a' jobbágyok, régi állapotjuk mellett jobban szerettek megmaradni.

1772. Nagy Szombatban, a) Universitást állított fel; mellyet azután, 1777. Budára vitt által; II. Jó'sef pedig 1781. Pestre; a' hol mind a' mai napig virágzik.

a) A' Nagy Szombati Fő Oskolát, 1535. Magyar Országi Primás és Cardinális Pázmán Péter állította fel, száz ezer forintot adván annak tőkepénzül, 's benne a' tanítást és igazgatást, a' Jé'suiták Nagy Szombat'an lévő Collegiumára bízván. Ez a' Nagy Szombati Fő Oskola, mintegy böltsője volt, a' mostani híres Pesti Univerzitásnak. Már ugyan a' Pázmán Péter idejében is, Univerzitás volt a' neve, (Univerzitas Archiepiscopalis Societatis Jesu Tyrnaviensis); minthogy a' Diplomát úgy nyerte rá Pázmán Péter II. Ferdinándtól: mindazáltal, tsupán a' Philosophia és Theologia tanítódott benne. Idővel, minekutánna II. Ferdinánd, a' Thúrótzi Praepositura jövedelmeivel megajándékozta a' Nagy Szombati Jé'suitákat; 's az Esztergomi Érsekek, azok között Lippai György, újra szép summa pénzt adtak az említett Fő Oskolának: a' Törvény Tudományának (Jurisprudencia) tanítása is elkezdődött abban, 1667. Így ment ez 1770ig. senki a' tanításban, és igazgatásban, a' Jé'suitákon kívül, részt nem vevén. Végre, Mária Theréziának, tettett ezen Fő Oskola dolgába belé tekinteni, a' midőn, sok fogyatkozásit, látván: Igyekezte azt, a' van Svieten által új formába vevődött Bétsi Univerzitáshoz alkalmaztatni. Fundusát tehát, a' Földvári Apáturság jövedelmeivel nevelvén, nem tsak az, hogy Törvény tudományát szélesebb kiterjedésben taníttatta; hanem az Orvosi Tudományok Facultássát is, abban, felállította. Azután Budára, onnan pedig Pestre vitetvén az említett Univerzitás: még nagyobb tökéletességre ment. Lásd Tek. Schwardtner Márton Ur Magyar Ország Statistikiája II. Dararabját, a' 363. 's azt követő oldalakon:

Ugyan csak 1772. a' Sigmund Király idejétől (1412.) fogva, Lengyel országnál zálogban

volt Szepességi 13 vagy (Lublyóval, Kni esennel, és Puddleinnal együtt) 16 városokat, 360 esztendőök lefolyása után vissza vette.

1773. Galicziát és Lodomériát is, mint olyan tartományokat, mellyek hajdan a' Magyar korona alá tartoztak vala, vissza szerezte, és azoknak Igazgatójává, ama' híres vezért, Gróf Hadik Andrást tette.

1774. Gróf Hadik Andrást, Galitziából Bécsbe híván, a' hadi tanácsban előlülői fő hivattal tisztelte meg; melly tisztesség soha az előtt Magyarra nem közöltetett.

Ugyan azon 1774. esztendőben, Május első napján költ királyi levele által, a' Magyar királyok udvarában régen szokásban volt *Aulae Regiae Familiaris*-i méltóságot, a' magokat érdemessé tevő Magyar nemeseknek megkülönböztetésére, megújította.

1776. azon tartományt, melly, Kárniolia és Károly útja között vagon, a' Kolapis (Kulpa) vizétől, egész a' Velencei tengerig, a' Magyar korona alá vitte, és *Comitatus Severinensis* név alatt, vármegyévé tette. Ez idővel (1786.) Zágráb vármegyéhez kapcsolatván, megszűnt külön vármegye lenni.

1777. hét új Püspökségeket állított fel, ötöt, úgymint a' Székes-Fejérvárit, Besztercze - Bányáit, Ro'snyóit, Szepesit, és Szombathelyit, a' római Katholikusok részéről; kettőt pedig, úgymint, egyiket Nagy-Váradon, másikat Körös Vásárhelyen (*Crisium*), Horváth országban, az egyesült ó hitűek (*Graeci ritus Uniti*) részéről. Ezen felyül, a' Munkácsi egyesült ó hitű Püspöknek, (kit *Dioecessanusságra*, XIV. Kelemen Pápa engedelmével, 1771. emelt vala) addig volt birtokit, a' Diós-Győr mellett lévő *Tapolczai Apáturság* jószágaival nevelte.

1778. Bukovinát (Bukreine), Moldvának egy erdős részét, mellynek hossza 22, szélessége 16 német mérföldet téssen, benne pedig, Czernovitz nevű fő városon kívül, négy apróbb városok, és 235 faluk vagynak, a' Töröktől elnyerte.

1779. a' Bánátnak szélső részét, a' határőrző katonaságnál hagyván, a' többit vármegyékre osztotta, mellyeknek Temesvár, Torontál, és Krassó név adódott.

1780. szabadságot engedett arra, hogy Pósonban Magyar ujságok ^{a)} íródniak és nyomtatódniak: mellyek nélkül, mind addig az ideig, szűkölködött a' nemzet.

a) Lásd Pray *Hist. Reg. Hung. Stirp. Austriacae* pag. 426.

§. 143. Mária Theréziának, uralkodása vége felé, ismét háborúba kellett elegendni; mellyre Baváriának akkori állapotja adott alkalmatosságot. Ugyan is, Baváriai Választó Fejedelem Maximilián Jó'sef, az 1777dik esztendő utolsó napján, himlőben megholt, semmi maradékot nem hagyván. Baváriára, Herczeg Otto után, a' ki (a' 13dik században) mind a' Palatinátusi, mind pedig a' Baváriai Herczegségnek tör'süke volt, számot tartott, mind a' Palatinátusi Választó Fejedelem Theodor Károly, mind annak öttse, a' Bipontumi (Zweibrücki) Herczeg. De jussát tartotta Baváriának némelly részeihez, a' 'Sigmond Császár' adományából, ^{a)} a' felséges ausztriai Ház is; melly okon, Mária Therézia, a' Duna, Inn (Oenus), és Sálza (Juvavus) folyóvizek között fekvő tartományba fegyveres népet szállított. Ebben, a' Palatinátusi Választó Fejedelem, nem látszott nagyon ellenkezni: mert a' következő 1778dik esztendő elein, Februariusban, általan fogva megbízott Követet küldött Bécsbe, hogy a' Baváriai örökség felől végezzen. A' Bi-

pontumi Herczeg is azt ígérte, hogy abban, a' mit végeznek, megegyez. De annakutánna, vagy mások által, vagy magától, más esze jöven: a' megegyezésnek alá nem írta nevét: hanem a' Pruszsus Királynál kereset óltalmat.

a) Lásd *Pray Hist. Reg. Hung. Stirp. Austriacae* pag. 426.

§. 144. II. Fridrik kiállott (1778.) 200 ezer emberrel, és hadait négy felől indította Cseh ország felé. De, az ausztriai sereg jókor öszvehúzódván: a' hegyek közt úgy bésánczolta magát, hogy helyéből semmiképen ki nem mozdíthatott. Azonban a' Huszárok, gyakorta csatázván a' széna gyűjtésre kiküldött Pruszsusokkal, azokban sok kárt tettek. Akadályjára szolgált a' Pruszsiai Királynak az is, hogy Augusztus végén (1778.) a' sokáig tartó esőzés miatt, az utak járhatatlanokká lettek a' Cseh országi hegyek között. Látván azért II. Fridrik, hogy nem boldogúlhat: egész népét szándékozott visszahúzni. De ezt is, a' Huszároknak sok háborgatási között vihette véghez.

§. 145. Közel negyven milliót költvén ezen a' nyáron II. Fridrik: seregeit, téli kvártélyra, Sziléziába vitte, és Jägendorf 's Troppau között kordont húzatott. Itt is mindazáltal, nem kevés ártalmára voltak a' Huszárok. Mind ez, mind kivált az, hogy egyszer, a' többek között Jägendorf mellett, a' Pruszsusokra véletlenül rohánván az ausztriai hadak; a' Thadden Regimentjének nyolcz zászlóit vették el: arra indította a' Pruszsusokat, hogy, öszszebeszélvén, a' 68 esztendő II. Fridrik születésének hadi pompával való meginneplésére, ausztriai zászlókból akartak koszorút csinálni. Illy czélből, egynehány helyen támadták meg seregeinket: de mindenütt visszaverettvén, csak egy zászlót is

el nem nyerhettek. Ellenben a' mieink, Habelschwerdt-et, a' Glátzi Grófságban, Januárus 18. napján, 1779. elfoglalván: az ott lévő Pruszsusoktól tíz zászlókat vettek el, és a' Hazsziái Princzet, 25 tisztekkal, és 714 közlegénnyel, fogságba ejtették. Mind ezen dolgok, mellyekben, a' Vurmzer, Barkó, és Eszterházi Huszárjai különösen kimutatták magokat, a' pruszsziái Királynak, születése napján, nem kevés szomoruságot okoztak.

§. 146. Azonközben, mind a' két részről, igen nagy készülétek tétetvén: úgy látszott, hogy a' következő nyáron (1779.) sokkal nagyobb erővel fog folytatódni a' hadakozás. De ellenkezőképen lett a' dolog. Maga a' nagy készület, a' háború terhét jobban éreztetvén, és az abból áradandó vérpatakokat, előre, annál elevenebben képzelte: békességre hajló indulatokat öntött az ellenkező hatalmasságok szívébe. Megegyeztek tehát abban, hogy felső Sziléziának Teschen (Tessena, Tessinum) nevű városába, Követjeik gyűljenek egybe, a' békességről való tanácskozásra; a' kik is osztán, Mártzius 10dik napján, Teschenben megjelenvén, Május 13dikára, melly épen a' Mária Therézia születésének napja volt (1779.) ilyen egyezésre léptek: Bavária, a' Palatinátsi Választó Fejedelemnek Theodor Károlynak adódott, kivévén azt a' tartományt, melly a' Duna, Inn, és Szaltza vizek között fekszik. Ez, ugyan is Braunau és Schärding fő városaival egyetemben, Mária Theréziánál hagyódott; a' midőn osztán, Ausztriához kapcsolatván, Inn-Viertelnek neveztetett. Továbbá, II. Fridrikkel, a' Boroszlói, Drezdai, és Hübertsburgi békesség megújítatott. Megerősítetett pedig az a' jussa II. Fridriknek, mellyet, a' Frankóniai kerületben; a' Bayreuthi és Anspachi vagy

Onolzbachi (Marchionatus Byruthinus et Onolsbacensis seu Onoldinus) birtokokhoz tartott vala. Így, a' Bavária miatt támadt háború, melly könnyen sok esztendőig terjedhetett volna, az ember vért kímélő hadakozó Felek dicsőségére, a' Tescheni békeség által, lecsendesedett; az egyeség pontjainak leendő megtartatása eránt, a' Muszka Czárné II. Katalin, és a' Franczia Király XVI. Lajos, kezességet vállalván.

§. 147. Ezen Békességnek gyönyörűségével mindazáltal, Mária Therézia, soká nem élhetett. Mert, mindjárt a' következő 1780. esztendőben, mejjbéli vízibetegben szenvedvén, November 29. midőn élete 64. esztendejének hetedik hónapját félig eltöltötte, uralkodását pedig 40 etztendón, 40 napokkal, túl vitte volna: Bétsben, kedves Fija II. Jó'sef Császár jelen léténben, tsendesen kimúlt; minden alattvalóinak, különösen a' Magyaroknak, szívében, felejthetetlen emlékezetét hagyván. Úgy nézték ugyanis ezt a' Nagy Király Aszszonyt, minden jobbágyi, mint a' kinek Királyi Székének a' könyörületesség és irgalmasság voltak oszlopai. Mindenekhez lebotsátkozott; senkit maga elől vigasztalás nélkül el nem botsátott; a' büntetést kedvetlen tette, a' jótéteményt örömmel osztogatta; szomorúsága, mellyet legelevenebben érzett szíve, a' volt, hogy a' földi Fejedelmek sokkal erőtlenebbek, hogy sem mint minden embereket boldogokká tehetnének. ^{a)}

a) Éltem itt *Néh. Tiszt. T. Péczeli Jó'sef Úr* szavaival; melyeket az *Alzir* végén lévő munkájában a' 33. oldalon olvashatni.

§. 148. A' Mária Therézia halálával megüresedett Királyi Székbe, ült Annak első szülött Fija, ama' különös talentomokkal bíró, a' szokáson és beszítt vélekedésen magát túl tevő, gond-

ját és figyelemességét semmitől meg nem tagadó, feltételeiben akadályt nem esmérő, céljában meszsze néző, és munkásságában fáradhatatlan Fejedelem,

II. J Ó ' S E F.

A' tüzes elme, az erőltetést nem szenvedhető, maga útát követő, foglalatostkodni szerető, szabad, bátor, és valóban Fejedelmi Nagy Lélek, még gyermek korában kitetszett belőle. Magyar országi Királyságra lett menetele előtt, nevezetesebb dolgai és történetei ezek voltak. Kétszer lépett házassági életre, de mind a' kétszer, hamar özvegygé lett. Első Hitvese volt Mária Izabella, Pármai Herceg Filepnek leánya; kivel 1760. Octóber 6. kelt vala egybe. A' másik volt: Mária Josepha, VII. Károly Császárnak legifjabb leánya; kit 1765. Januárius 22. vett vala el. Ettől semmi magzatja nem lett: amattól nemzette Therézia Er'sebetet, de a' kit tőle, 7 esztendőskorában, elvitt a' halál. — I. Ferencz Császárnak, 1765. midőn, a' második Fijának Leopoldnak, a' Spanyol Király III. Károly Leányával, Mária Ludovicával tartott menyegzője alkalmatosságával, Insprukban (Oenipontum) múltatott volna: Augusztus 18. halála történevén: a' Császári Méltóság II. Jó'sefre ment által. Ugyan azon esztendőben, Özvegy Édes Annya Mária Therézia, Corregens név alatt, segítségül vette fel az igazgatásban; a' hadi dolgokat pedig egészen reá bízta. Ez időtől fogva, két dolgot tett tzélúl magának: egyiket, hogy a' Hadinépet jó rendbe vegye, annak számát nevelje, és a' katonai gyakorlásokban, a' lehető tökéletességig vigye; másikat: hogy az országláshoz megkívántató tudományt és tapasztalást magának megszerezze. Erre nézve az Utazást tar-

totta szükségesnek. Nints is példa reá a' Magyar Históriában, hogy valamelly Fejedelme az Országnak, annyit utazott volna: mint II. Jó'sef. Tselckedte pedig ezt, többire úgy, hogy Nevét és Méltóságát eltitkolta. Valahol pedig megfordult, mindent megszemlélt valami a' figyelmetes-ségre méltó volt; nem tsak: hanem azokat, mellyek tanúságára szolgáltak, jegyző könyvébe, tulajdon kezével béírta.

§. 149. II. Jó'sefnek, a' Királyi Uralkodás általvétele előtt tett útjai, ezek voltak:

1769. Mártzius 3. Olasz országba indult, és azon Hónapnak 15. napján már Rómában volt, úgy menvén oda bé, hogy senkitől meg nem esmertetett. Rómából, Aprilis 1. napján, Nápolyba ment, onnan Pármába, innen pedig Turinba, és osztán Bétsbe Junius 29. tért vissza. Itt alig pihente ki magát, mindjárt Sziléziának vette útját, amaz, igazgatásbeli bőltességéről, és a' hadi dolgokban való jártasságáról, akkori időben, igen híres Királynak, II. Fridriknek meglátogatása végett; a' ki is néki, Augusztus 25. szinte Neisze (Nissa) városáig jött eleibe; másik esztendőben pedig, September 3. napján, Morvában, a' látogatást is visszaadta.

1770. Magyar országot tette vi'sgálódása tzéljává. Elindulván ugyanis Májusban, annak sok városait, a' többek között, Pétsét, Egert, Debreczent, a) S. Patakot, Munkátsot, Eperjest, 's a' t. vigyázó szemekkel megnézte, és, Nagy Szombaton által, Junius havában tért vissza Bétsbe.

a) Debreczen városában, Kegyelmességének sok jeleit adta II. Jó'sef Császár. Akkori Superintendens Néhai Fő Tiszt-Szilágyi Sámuel Úrral. nagy leereszkedéssel és nyájassággal beszélgetett. Midőn a' Ref. Collegiumot, es annak Könyves Házát, Május 18. estvéli hat óraker megnézte volna: két könyvet, úgymint: *Calvinus János Institutioit*, és
Chry-

Chrysostomus munkáit kívánta előmutattatni. Melly könyvekben, a' Felség ezen tselekedetének emlékezete, háládatos kötelességből, feljegyezve tartatik. Mennél szokatlanabb dolog volt e' Város népe előtt, *Császári Felséget* látni: annál nagyobb lett annak örvendezése. Különösen elesztésére, sőt mintegy felelevenítésére szolgált az a' Collégiumbéle tanuló Ifjúságnak; melly, szinte elragadtatásban lévén, örömet magára alkalmaztatta a' Poetának ama' szavait:

„Et spes et ratio studiorum in Caesare tantum,
„Solus enim (*Hungaricus*) hac tempestate Camoenas
Respexit.“

A' közelebbi időkben, több ilyen serkentő alkalmazásai lettek, az itt lévő Tanuló Ifjúságnak; a' midőn, kevés esztendőök alatt, három Császári és Királyi Fő Hertzégeket, úgymint: 1805. Júliusban, Országunk Kedves Palatinusát *Jósefet*; 1807. Májusban; Császári Királyi Fő Vezért *Károlyt*; 1810. Júliusban, *Reyner*, Ó Császári és Királyi Fő Hertzegségét, volt szerentséje tisztelni; Kik mindnyájan, velek született Kegyességek szerint, valamint a' Város, Ref. Ekkle'sia, és Ref. Collégium Elöljáróinak, úgy a' Tanuló Seregnek is, alázatos tiszteletét, nyájas lebotrátkozással méltóztatták elfogadni.

1773. Május 6. indulván ki Bétsből, Erdélyt, és azután Gallitziát is, megjárta.

1775. ugyan tsak Májusban, Felső Olasz Országot vi'sgálta meg.

1777. Aprilis 1. napján, Frantzia Országba indulván, Gróf Falkenstein ^{a)} név alatt, München (Monachium), Augsburg (Augusta Vindelicorum), Stuttgart, Rastadt, Strasburg (Argentorum), Nancy, Matz (Metae), Rheims (Remi), és Soissons (Augusta Suessionum) városoknál, Parisba ment. Itt, minden Közönséges Intézeteket megvi'sgálván: Május végével, Frantzia országnak belsőbb részein által, Bourdeaux (Burdegala) városába, onnét pedig Bayonnéba, folytatta útját. Innen ismét, a' Pyrenaeumi hegyeken keresztül, Spanyol országba is bement, és Bétsbe, Augusztus 1 napjára tért vissza.

a) *Falkenstein*, igen kitsiny Grófság a' régi Felső Rhénusi Kerületben; a' *Zweybrücki* Fejedelemség szomszédságában. Ezt, a' 17. Század végén, és a' 18. az elején, a' *Lotharingiai*

Hertzegek bírták. Minekutánna pedig *Lotharingia Stanislaus Lescinszkynek* adódott: az 1738. esztendőbeli Békesség szerint, ez a' kis birtok kikötődvén, *Franciscus Stephanusnál* meghagyódott. E' szerint azt, *I. Ferentz Császár* után, a' Felsőleges Ausztriai Ház bírta.

1778. a' Pruszsussal, Bavária eránt, háború kezdődvén: sok ideig Cseh Országban múltatott. Megkészlővén pedig 1779. a' Békesség: Cseh országot ismét megjárta.

1780. Aprilis végével, a' Muszka Birodalom-
ba utazott, és Junius 4. napján Mohilovban, a'
Muszka Czárnéval II. Katalinnal özszejeött. Azután
Moscauba, onnan pedig Petersburga (Petropolis)
ment. Innen, Julius 19. napján, útját, vissza
felé, Rigának vette, és a' következő őszszel,
Morvát és Cseh országot ismét megtekintette.

§. 150. Minekutánna a' Királyi Uralkodást általvette is II. Jó'sef esméretét és tapasztalását, az utazás által, öregbíteni el nem múltatta. Alig teltek el egynéhány hónapjai országlásának: a' midőn, Május 22. 1781. tulajdon birtokába, Ausztriai Belgiumba indúlt. Ezen útjában, Mé-nusi Francofurtum, Manheim; Vormátzia, Moguntzia, Lütelburg (másképen, Luxemburg), Namur, Ostende, Gent (vagy Gandavum), Antverpia, Mecheln, Löven (vagy Lovanium) városokat szemesen megnézvén: Junius 22. Brüsszselbe (Bruxellae) érkezett. Innen, mihelyt Belgiumnak igazgatása és más közönséges dolgai eránt, rendeléseket tett: Szövetséges Belgiumba ment által; hol, ama' nevezetes városokban, Rotterdamban, Hágában, Leydában, Harlemben, és Amsterdamban, a' Nép szokásira, rendtartására, kézi míveire, munkásságára, a' tudományok és mesterségek gyarapítására szolgáló Közönséges Intézetekre, vízárkokra (canálisokra) 's a' t. különös figyelmetességét fordította. Onnan, Aachen-

be (Aquisgranum) elfordulván, Brüsszelbe visszatért; és Párisnak vévén útját, Bétsbe, Augusztus 14. napjára érkezett.

§. 151. A' sokat látott hallott és tapasztalt II. Jó'sef, Belgiumból lett haza érkezése után, két hónapnak az eltelését meg nem várta, a' midőn, megvilágosodott bölts elméjének, és embereket szerető jó szívének, oly nyilvánságos jelet adta, mellynél fogva egész Európa reá függesztette figyelmetességét. Tudván ugyanis, hogy eleitől fogva, mennyi kárt és veszedelmet okozott a' Vallásbeli gyűlölség; 's ugyanis azért, annak, egyszerre végét akarván szakasztani: October 13. 1771. az úgy nevezett Tolerántziáról, vagy, Vallásbeli türedelemről szóló Parantsolatot (Edictum Tolerantiale) adta ki, mellynek Czikkelyei ezek voltak: Az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak, úgy szintén, az Ó Hiten lévőeknek, vagy, Nemegyesült Görögöknek is, megengedődöt, hogy, a' Magyar Korona alatt lévő Tartományokban, minden helyen, a' hol 100 Familia vagy Háznép találtatik, ha telik tölök, Imádságházat (Oratorium) építhessenek, de, minden torony, harang, és útszára szolgáló ajtó nélkül. Hasonló engedelem adódott az ilyen helyeken, Prédikátorház, Oskola, és Mesterház építésre; Prédikátor és Oskola Mester vivésre, és azoknak fizetésére: ezen engedelem alól, Horváth, Tóth, és Dalmátzia országokat is ki nem vévén. Megengedődött továbbá, hogy az említett Felekezeteknek tagjai, érdemek szerint, minden Vallásbeli tekintet nélkül, a' közönséges Tisztségekre és Hivatalokra felvétessenek. Felszabadítottak pedig az alól a' köteleztetés alól, melly szerint, a' Szűz Máriára és Szentekre esküdni, és a' Czéhnek, a' Processiókon megjeleni, tartoztak vala. Felszabadítottak a' Prédiká-

torok is, a' Keresztség dolgában való megvi'sgálatás alól. Az elegyes Házasságra nézve rendelődött: hogy, ha a' Férjfi Római Catholicus: mind a' két Nemen lévő magzatok a' Római Catholica Vallást kövessék: ha pedig a' Férjfi Augusztai vagy Helvétziai Vallást tartó Evangelicus; de az Aszszony Római Catholica: mindenik, a' maga Nemén lévő magzatot, a' maga Vallása szerint nevelhesse. Továbbá rendelődött: hogy, a' R. Catholicus Papok, az Augusztai vagy Helvétziai Vallástételt tartó betegekhez, hívás nélkül, ne menjenek: ha mindazáltal magok a' betegek úgy kívánnák, az azokhoz való menetelben meg ne akadályoztatódjanak. Ezenkívül, engedelem adódott, mind arra, hogy az elromlott Templomok és tornyok megépíttessenek: mind arra, hogy a' Földes Uraságok Oratoriumaiba, mások is, kik azokkal egy Valláson vagynak, Isteni tisztelet végett, béeresztessenek. Végre, az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak addig volt Filiális Ekklé'siáik, meghagyattak: az pedig, hogy tsupán Vallásokért: valamelly büntetéssel illetődjenek, megtiltódott. Ezekből megtetszik, hogy a' két Vallástételt tartó Evangelicusok, a' II. Jó'sef Tolerantiale Edictuma által, sokkal többet nyertek annál, a' mi a' Carolina Resolútióban, 1721. engedődött vala nékik.

§. 152. Mind a' Tolerantiale Edictum, mind azt megelőző némelly rendelkezései II. Jó'sefnek, figyelmetességbe hozták a' Római Széket. Ugyanis, még Belgiumba lett indulása előtt, Martius 24. 1781. a' Szerzetesek éránt azt rendelte vala, hogy azok, tsupán az Örökös Tartományokban lakó Provincialissaiktól és Superiorjaiktól igazgattassanak, az Érsekeknek és Püspököknek vígyázása alatt: Külső Tartománybéli Elöljárókkal

pedig, semmi egybeköttetésben ne légyenek, annyival inkább azoktól ne függjenek. Belgiumból lett visszaterése után pedig, September 10. (1781.) azt parantsolta, hogy mikor a' Házasság dolgában törvényes (Canonica) akadályok vagynak, a' közlelről való atyafiság miatt: a' Törvényen való tágítás (Dispensatio), vagy, az egybekelhetésre való engedelem; nem Rómából, nem is mástól, hanem tsak az országban lévő Érsekektől és Püspököktől kéretessék: ezek pedig kötelesek légyenek azt, nagy fizetés kívánása nélkül tselekedni. Ide járult az is, hogy sok Szerzeteket eltörlött, mint: a' Benedictinusokét, Camaldulitákét, Cistercitákét, Praemostratensisekét, Trinitariusokét, Paulinusokét, és a' Klarrissa Apáczákét. ^{a)} Ezeknek Klastromait elvévén, más végre fordítottatta; jószágaiknak jövedelmeit a' Religio Fundusához ragasztatta; egy részéből pedig azoknak, a' Klastromaikból kimaradt Szerzeteseket fizettette. Némelly Szerzeteseknek pedig és azoknak Klastromainak tsak a' számát szállította alább, mint: a' Dominikánusokénak, Servitakénak, és Carmelitakénak; ^{b)} kiket bizonyos Klastromokhoz szorított. Az eltörlött Klastromoknak száma ment 134. Meghagyódott pedig, mind öszve, 170. az országban. ^{c)}

a) Ezek a' Szerzetesek, vagy Szerzőjöktől, vagy pedig Lakások első helyétől, Klastromjoktól, és Templomjoktól vették nevezeteket. Így p. o. a' Benedictinusok nevezetnek Sz. Benedektől, a' ki 529. állította fel azon Szerzetet; a' Camalduliták, kiknek Szerzete 1023. Sz. Romuald által állítódott fel Camaldula (Camaldoli) nevű kis térségtől, melly az Apenninus hegye mellett, Toskánában vagyon, a' hol volt a' legelső Klastromjok; a' Cisterciták, Cistertium (Cisteux) nevű erdős pusztától, melly Frantzia Országban, a' régi Burgundiai Hertzegségben volt, a' hol a' Szerzőjök Sz. Robert által, legelsőben gyűjtettek egybe, 1098. a' Praemostratensisek, Frantzia Országi Prémontres (Deákül Praemonstratum) nevű helytől, mellyen, a' Szerzőjöktől Sz. Robert-

től elsöben telepítödtek meg, 1121. a' *Trinitariusok*, kik a' 12. Század végén. a' Kereszteshadak alatt, Frantzia Országban származtak, a' *Szent Háromságnak* szentelt Templomaiktól; egyébaránt pedig, *Sz. Matha* nevü első Felállító-joktól, *Mathurinusoknak* is hívattattak; de hívattattak, *Patres Redemptionis* névvel is, a' mennyiben, a' Muhamedánusok fogságába esett Keresztyéneket kiváltani (*redimere*) kötelességek volt; melly végre, jövedelmeknek harmad részét kellett fordítaniok; a' *Klarissa Apátság*, első Szerzőjökötől, *Sz. Klárától*, a' ki Assiziumi születésü Olasz Szűz volt, a' 13. Században vették neveket.

A' *Paulinusok Szerzete*, *Ordo Fratrum S. Pauli Primi Eremitae* melly nevét a' 4. Században élt *Sz. Remete Páltól* vette, Magyar Országi származásü. Ugyanis azt; *Eusebius* nevü *Esztergomi Érsek* állította fel, 1215. ben, megerősítette pedig *J. Kelemen Pápa* 1308. és imét *XXII. János* 1328. az *Augusztinus* regulája iródván eleibe, szoros megtartás végett. Ez a' Szerzet, a' *Benedictinusoké* után, leggazdagabb volt, a' *II. Jó'sef* idejében, Magyar Országban. Ennek *Generalissának*, az Ország Gyűlésén is helye és voksa volt. Innen vetélkedés támadt, egy részről, a' *Zágrábi Káptalan Nagy Prépostja*, és a' *Sz. Mártoni Apátor*, más részről a' *Paulinusok Generalissa* között, az eránt, hogy mellyik üljön elébb a' *Mágnások Tábláján*. Melly vetélkedésben, a' *Paulinusok Generalissa* győzött; mint *Hazai Szerzet Elöljárója*. Lásd *Pesti Prof. Tek. Schwartzner Márton Úr Magy. Orsz., Statistika II. Dar. a' 168. oldalon.*

b) A' *Dominicanusok*, *Sz. Dominicus*ról neveztetnek, a' ki, 1204. kezdte felállítani ezt a' Szerzetet; a' *Franciscanusok*, *Assiziumi Sz. Ferentzről*, a' ki 1209. gyűjtött követtöket; a' *Carmeliták*, kik *Napkeleten*, 1160. táján, származtak, a' *Carmel* nevü hegyről, a' hol első helyek volt; a' *Szerviták* neve pedig, formálódott a' *Servi S. Mariae* eredeti nevezetből, melly alatt, 1232. *Florentziában*, hét gazdag Személyek által állítódott fel ez a' Szerzet.

c) A' *II. Jó'sef* által, Magyar Országban, meghagyatott Klastromok száma ez: A' *Piárista Atyáknak* (*Patres Piarum Scholarum*, kiknek Szerzete, *Spanyol Nemzethéli Calazantzius Jó'sef* által, a' 17. Század közepe előtt, *Rómában* állítódván fel, tökéletességre 1690. ment) 25 *Collégiuma*; a' *Franciskánusoknak* 81. *Klastroma*; a' *Minoritáknak* 11; a' *Kaputzinusoknak* 11; a' *Misericordiánusoknak* 11; az *Augusztiniánusoknak* 1. a' *Szervitáknak* 3, a' *Dominikánusoknak* hasonlóképen 3: öszszeséggel 147 *Férjfi Klastromok*. Az *Apátzáknak* 11 *Klastromait* hagyta meg *II. Jó'sef* Ő Felsege. Lásd *Tek. Schwartzner Úr munkáját*, az említett helyen.

§. 153. Mind ezekre nézve, a' *Római Pápa VI. Pius*, arra határozta magát, hogy, (a' mit

soha az előtt egy Pápa sem tselekedett), ellent nem állván öregsége, és az utazásbéli alkalmatlanság, Bétsbe menjen. Utja czéljának, előre, 1781. vége felő, December 15. napján, küldött Leveleben, azt írta, hogy, Császári jussaival II. Jó'sefnek, az Ekklé'sia jussait megegyeztesse. *) Bétsbe, a' következő 1782. esztendőben, tavasz kezdetekor, Martius 22. napján érkezvén: ott, egy egész hónapig (Aprilis 22 dikéig) múlatott; elegendő időt akarván venni, a' II. Jó'seffel való értekezésre. Ezen látogatásnak és értekezésnek lett is az a' haszna: hogy, a' Pápa elmenetele után, II. Jó'sef, a' *Dispensatio* dolgában, 1781. hozott Parantsolatját, meglágyította, azt rendelvén: hogy, a' 3. és 4. grádusban a' Püspökök dispenzálhassanak: de a' közelebb való grádusban, *Dispensatio* végett, a' Pápához kellessék folyamodni; úgy mindazáltal, hogy az eránt, a' Kérőlevél, mindenkor a' Felsőges Helytartó Tanács hírével küldtessék Rómába. Egyéberánt, II. Jó'sef kezdett útján menni meg nem szűnt.

- a) A' VI. Pius szavai ezek: „*Ea nos sustentabit maxima consolatio, TE alloquendi, coramque declarandi, quam simus animo paratissimo ad gratificandum Tibi, unaque ad ipsas componendas cum Caesareis Tuis juriibus Ecclesiae rationes.*“

§. 154. II. Jó'sef, mint Uralkodó, minden Fejedelmeknek példája volt, sok rendbéli tselekedeteiben. A' hozzá folyamodóknak Kérőleveleit, mindenütt, még útban létiben, is, egész készséggel elfogadta, maga megoldvasta, és azokra felelt. Egész uralkodása alatt, fő gondját arra fordította, hogy az Igazság mindenütt, minden alattvalóinak, kiszolgáltatódjék. Innen azokat, kik igazságtalanságban találtattak, 's hivataljoknak meg nem feleltek, minden személy választás nélkül megbüntette. A' méltatlanságot szenvedők

pedig nála mindenkor Pártfogást és Szabadítást találtak. A' gazdálkodásban, maga igyekezett példával menni elől jobbágyinak: minden szükségtelen pompától, és haszontalan költségtől idegen lévén. Valamint ez az ő maga viselése: úgy az a' tselekedete is, hogy 1785. Augusztus 22. költ Parantsolatja által, az örökös jobbágyságot megszüntette, ^{a)} 1786. pedig, Mártzius 6. a' Házasságot illető dolgokban Kegyelmes Rendelést ^{b)} tett, halhatatlan nevet és emlékezetet szerzett ő néki. Vóltak mindazáltal oly tselekedetei és rendelései is, mellyek által, a' Magyar országi Rendekben kedvetlenséget okozott maga eránt; minéműek ezek: hogy soha ország Gyűlését nem tartott; magát meg nem koronáztatta; sőt a' Magyar Koronát, a' Po'soni Várból, 1784. Aprilis 13. Bétsbe vitette, és ott tartatta. Továbbá, hogy, mind az Oskolákban, mind a' Kórmányszékeken a' Német nyelvnek gyakorlását sürgette; a' Vármegyék Közönséges Gyűléseit megszüntette; a' Fő Ispáuyok helyett 10 Commissáriusokat rendlén, és mindenik alá több Vármegyéket vetvén, az országot 10. Kerületekre osztotta; ugyan azt felméréte; a' városokat, helységeket, falukat, laistromba vétette; a' házakat bizonyos számmal megjegyeztette; az Ország lakosit megszámláltatta; az idegen Országi portékáknak béhozattatását megtiltotta. Vóltak más újítási is, mellyekkel nem mindenek vóltak megelégedve, nevezetesen; hogy a' Római Catholica Oskolákba egészen új tanítás módját vitt bé, és azokban, a' Protestáns Auctorok könyveit is felvétette; ezenkívül, hogy a' Papságra menendő R. Catholicus Ifjakat, nem a' Püspökök vigyázása alatt, mint az előtt: hanem, arra a' végre, Posonban és Pesten, a' Görög Rítuson lévő Egyesültek részéről pedig Lembergben, felállított Seminariumokban

neveltette. Ide járult az is, hogy új Törvény rendit szabott: a' Törvénszékeken változásokat tett; és a' Papi Rendnek, a' Világiakban addig volt nagy hatalmát, keskenyebb határok közzé szorította. 's a' t. Mind ezek által II. Jó'sef, még életében, azt a' panaszt, hogy nem az ország Törvényei, hanem szabad tettzése és akaratja szerint kívánt uralkodni, és mindeneket tsupán Udvari Parantsolatok által akart véghez vinni, el nem kerülhette. Bizonyos dolog mindazáltal, hogy még ezen kedvetlen Rendelések közzül is, nem egynek volt haszna az országra nézve; és bár az eszközöket nem mindenben jól találta is el II. Jó'sef; (de ki is találja el ezeket mindenkor?) a' cél, mellyre igyekezett, jó volt; és elébb utóbb boldogságára volt volna az Országnak.

a) Az örökös jobbágyság megszüntetése, az Ország Törvénykönyvébe, későbbben, úgymint II. Leopold alatt, 1791. (Artic. 35.) és mostani Felséges Királyunk uralkodása kezdetében, 1792. (Artic. 12.) még tökéletesebben pedig azután 10 esztendővel, 1802. (Art. 7.) ment.

b) *Benigna Constitutio Josephiana de causis Matrimonialibus.*

§. 155. II. Jó'sefnek, eddig előszámlált dolgain, szándékin, és igyekezetein kívül; ország-lása lefolyása alatt, két támadás, és ugyan annyi háború szerzett gondot, és adott foglalatosságot. Az első támadás, Erdélyben, Hunyad és Zaránd Vármegyében, az Oláhok között lett, kik 1784. Octóber utolsó napján, Hora és Kloska nevű lázasztók által, felzendítettvén, Novembernek az elein, iszonyú öldöklést és pusztítást követtek el az Erdélyi Magyar népen: míg nem, vérengzésesek, ugyan azon hónapban, nem kevés bajjal megállítódván, a) a' kézre került lázasztók, érdemek szerint, megbüntetődtek. A' második

támadás, melly sokkal nagyobb és sokkal tartósabb volt, Catholicum Belgiumban, maga ellen II. Jó'sef ellen ütött ki, 1789. A' Catholicus Belgák ugyanis, azt vetvén okúl, hogy némely régi jussaik és szabadságaik megsértődtek; ők csak nem közönségesen felháborodtak, és fegyvert fogtak: kiknek osztán letsendesítésére, II. Jó'sefnek rövid ideig tartott élete, nem vólt elégséges.

a) Lásd; „Species facti, de lanienis per gentem Valachorum in I. Comitatu Hunyad cum Zaránd unito, a. 1784. sub decursu mensis Novembris commissis, Commissario Regio Comiti Antonio Jankovich exhibita.“

§. 156. Első Háborúja II. Jó'sefnek, 1785. a' Szövetséges Belgákkal akart lenni, a' Scaldisen való szabad hajókázás eránt; melly víz a' Hollandusoktól, Ausztriai Belgiumnak nagy kárával, különösen pedig, Antverpia városának nyilvános megromlásával, zárva tartódott vala. Minkeelőtte mindazáltal véres ütközetekre került volna a' dolog: a' Frantzia Király XVI. Lajos közbenjárására, a' békesség, ugyan azon esztendőben, September 20. napjától fogva November 8. II. Jó'sefnek nem kevés hasznával, megkésült. Ugyanis, II. Jó'sef, a' Scaldis mellett lévő, Lillo és Liefkenshoeck nevű erősségeknek általengedésével, és 10 millio forintokkal elégitődött ki a' Hollandusoktól. Ellenben, igen káros, terhes, és kedvetlen következésű lett a' második Háború, mellyet II. Jó'sef a' Törökkel, 1788. az elein kezdett, és osztán maga el sem végezhett.

§. 157. A' Török Háborúba II. Jó'sefet, tsupán a' Muszka Udvarral való nagy barátság vitte. Ugyanis, II. Jó'sef, 1787. tavasszal, Tatár Krimjának nevezetes városába Chersonba utazván, ott a' Muszka Czárnéval, II. Katalinnal, az

Ausztriai és Muszka Udvar között lévő régi szövetséget, szorosabbá tette vala. Ezen Chersoni öszvejövetel után, melly külömben is gyanús volt a' Török előtt, az a' hír terjed el, hogy II. Katalin, magát, Krími (vagy Tauriai) Király Aszszonynak akarja koronáztatni, melly tartományhoz pedig a' Török, Felsőégi jussát tartotta. Ez okra nézve, a' Török Császár Abdul Hamid, 1787. Augusztus 28. napján, hadat izent II. Katalinnak. Már, a' minapi megújított és erősebbé tett szövetség azt hozta magával, hogy II. Jó'sef segítségére legyen a' Muszka Czárnénak. A' következő 1788. esztendő elein, Januárus 6. napján, még szorosabb lett az egyesülés a' Bétsi és Petersburgi Udvarok között, az által, hogy a' mostan ditsóségesen Uralkodó Felsőég, a' ki akkor Ausztriai Fő Hertzeg volt, a' Würtembergi Hertzeg Asszonyt, Er'sébetet vette el, a' ki az akkori Muszka Nagy Hertzeg Pál Feleségének testvére volt. Ezen egybeköttetésnél fogva, II. Jó'sef, a' Muszka mellett, egész erejével állott ki a' Török ellen: noha, a' feljebb említett Szövetség szerint, 20 vagy 30 ezer ember segítségnél többet adni nem tartozott volna.

§. 158. II. Jó'sef, Feldmarsall Lascyval együtt, Magyar országra lejövén, személy szerint vezérelte hadait a' Török ellen. Eleinte nem is minden szerentse nélkül folyt ez a' Háború. Mert, 1788. Aprilis 25. Szabáts, Angusztus 26. Dubitza, September 10. Chotzim, Octóber 3. pedig Novi vára, megvevődtek. De, a' Lascy intézete szerint, Horvát országszélitől fogva Bukovináig, és így, mintegy 200 mérföldig, kordont húzatván II. Jó'sef: azon, nem egy helyen rontott által a' Török. Azomban, az erdők és motsárok közt fekvő hadinép közzé, ragadó nyavalya kapott bé. Melly okoknál fogva szerentsétlen lett

ez a' táborozás. Maga is II. Jó'sef, betegen tért vissza Bétsbe, és többé helyre sem állott egészsége. Maga helyébe elsőben Gróf Hadik Andrást, azután pedig Báró Laudon Gedeont rendelte seregei Fővezérének. A' következő 1789. esztendőben, szerentsébben folyt a' Háború II. Jó'sefre nézve. Mert, Hertzeg Kóburg, a' Muszka Vezérrel Szuvarovval egyesítvén seregeit: a' Török Martinjestienél, a' Rimnik vizén túl, September 22. napján, tökéletesen győzedelmeskedett. Ez a' győzelem nagyon segítette Laudont Nándorfejevára (Belgrad) megvételében. Meghallván ugyanis annak híret: Török Gradiskának, más néven Berbir várának elfoglalása után, Nándorfejevárat, September 29. békerítette, és erősen ágyúztatta. A' ben lévő Osmán Basa, October 6-án. 15 napi fegyverszénűst kért: de Laudon 6 órainál többet nem engedett. Melly időnek eltelése után, meglett az egyesség, ily feltételek alatt: hogy a' vár, minden benne lévő fegyverekkel és hadi készülétekkel együtt feladódjék; a' katonaságnak szabad kimenetel engedessék, a' ben lévő népnek (mellynek száma 24 ezerre ment) elvitelére, Orsováig hajók rendelődjenek. E' szerint Nándorfejevára, Octóber 8. napján, 1789. általadódott: mellyben, 351 ágyú, 6 ezer mázsa puskapor, sok ezer nagyobb's kissebb golyóbisok, és sok időre való eleség, találtattak. Azután Végszendrő is (Semendria) magát önként feladta.

§. 159. Ezen szerentsés előmenetelt, a' Prusziai Király II. Vilhelm, nagy nyughatatlanságok között nézte. Azért, mindjárt a' következő 1799. esztendő elein, Januárius 16. a' Törökkel szövetségre lépett, óltalmat ígervén annak, minden birtoki eránt. Azomban, a' Catholicus Belgák, mind inkább zenebonáskodtak. Ezen kör-

nyúlállások között, a' halálos ágyában fekvő II. Jó'sef, hogy az országot tsendesebb állapotban hagyassa Testvér Öttsére: Januárius 28. napján (1790.) minden újítását önként visszavette, tsupán három Rendelésit, úgymint: a' Tolerantiáról, a' Szerzetesekről: és a' Jobbágyok szabad kiköltözéséről szöllókat tartván fen, a' következő ország Gyűlésére. Azután, Februárius 18. a' Magyar Koronát is, a' Királyi páltzával kereszt arany almával, Szent István palastjával és kardjával együtt, az országba visszaküldötte; melly, nagy öröm és pompa között vitetett Budára. Két nappal azután, ugymint Februárius 20. 1790. reggeli 6 órakor, tsendesen elnyúgott. ^{a)}

a) II. Jó'sef előtt, a' mostan ditsőségesen uralkodó *I. Ferentz*. Királyunknak, akkor Fő Hertzegnek, kedves Felesége *Er'sebet* Hertzeg Asszony, két nappal halálozott meg, kinek holt teste még el sem temettetett: midön II. Jó'sef, a' Felséges Udvarnak kettős gyászszára, utánna ment

§. 160. Jó'sef semmi magzatot nem hagyván: az Örökös Uralkodás Rendinek meghatározott Törvényne szerint, annak Testvér Ötse,

II. L E O P O L D.

következett a' Királyságra. Völt ez, az Attyának, *I. Ferentz* Császárnak halálától fogva, Toskánai Nagy Hertzeg, melly Tartományt, alászállott állapotjából felemelvén, igen virágzó állapotba helyheztetett. Ez okra nézve, egész Európában, Bölts Fejedelemnek esmértetett. De, szintén úgy esméretes volt Világszerte, szelíd természete, és embereket szerető szíve; mellyet tsak azzal is eléggé megbizonyított, hogy, a' kínzás által való vallatást (tortura), és halálos büntetést, Toskánában, elébb eltörlötte,

mint az, Európának más tartományiban, csak gondolóra is vevődött volna. Eleve is tehát, igen méltó oka volt a' Magyar Nemzetnek arra, hogy erről a' Bólts és Jó Fejedelemről magának azt ígérje, valamint a' Közjó, és ország lakosinak böltsége kívánt.

§. 161. Megértvén II. Leopold a' Bátytya halálát: Cancellárius Gróf Pálfi Károlynak, azonnal megírta, hogy a' mellyekről II. Jó'sef ígéretet tett vala, ő is kész teljesíteni. A' volt ugyan is II. Jó'sefnek, utolsó napjaiban, (a' midőn mindazáltal, halála közel létét, valamint maga, úgy más sem gondolhatja vala) szíves igyekezete, mellyről Januárius 28. napján (1790.) költ Királyi Levelében, bizonyossá is tette a' Rendeket: hogy még azon esztendőben, Május 1. napjától fogva, az országot tökéletessen abba az állapotba tégye vissza, mellyben uralkodása kezdetekor találta. Esztendő múlva pedig, ország Gyűlését tartson, magát megkoronáztassa, és a' Közöséges dolgokról, a' Rendekkel együtt hozzon Végzéseket. Mind ezekre tehát II. Leopold, is, magát önként ajánlotta.

§. 162. Toskánának Fő városából, Florentziából, Mártzius 1. napján (1790.) indulván ki II. Leopold: azon hónap 12. Bétsbe érkezet. Kevés napok múlva, a' következő Junius 6. Ország Gyűlését hirdettetett, Buda városát nevezvén ki annak helyéül. A' Rendek nagy készséggel gyűltek egybe a' rendelt napra, és mindjárt a' Közöséges Üléseknek elkezdődésekor, oly dologban egyeztek meg, melly valóságos ditsőségére szolgál a' Nemzetnek. Ugyan is, Junius 11. napján, bizonyos Személyek választattak ki a' végre, hogy a' Diéta Tanátskozásit (Acta) naponként Magyar nyelven feljegyeznék, Magyarból (főképen a' Horvátok ked-

véért) Deákra fordítanak, és mind a' két munka, minekutánna közönségesen felolvasódván, a' jóváhagyást megnyerné, kinyomtatódnék.

§. 163. II. Leopold, Örökös Tartományit, igen zavaros és veszedelmes állapotban találta. Egy felől a' költséges Török Háború: más felől, a' Pruszsusnak Cseh és Morva ország széleire kiszállot számos hadi népe, ejtette nyughatatlanságba. De, örökös birtokai is, nem voltak egész tsendességben. Catholicum Belgiumban, a' békételenség, a' Felső Ausztriai Háztól való elszakadásig nevededett vala. Magyar országban kedvetlenség jelei tapasztaltattak. De; éppen ezen terhes környülállások között mutatta meg II. Leopold, hogy Fejedelmi Bóltesség, az Atyai jóssággal egybekötve, minden akadályokon győzedelmeskedhetik.

§. 164. A' Budai ország Gyűlés, eleinte magát erősen viselte. Mert, hogy többé azok a' dolgok meg ne eshetnének, mellyekről II. Jó'sef alatt panaszolkodtak vala a' Rendek: új Diplómát készített. Azután, Bétsbe, 52 Követeket küldött, kik II. Leopoldot, azon Diplóma elfogadására, és a' megkoronázásra meghívnák; mellyet Augusztus 20. (1790.) meg is tselekedtek. De II. Leopold, az elsőre nézve, nyilván kijelentette, hogy ő más Diplómát el nem fogad, hanem csak azt, mellyre III. Károly, és Mária Theresia esküdtek meg. A' másodikat is, mindjárt akkor nem telyesíthette, a' Császári megkoronáztatás lévén előtte, melly azután, Ménusi Francofurtumban, Octóbor 9. ment véghez.

§. 165. Végződven a' Frankofurtumi Koronázás: a' Magyar Korona felvételére, November 15. napját rendelte II. Leopold. Mivel pedig az alkalmatlan Őszi idő kezdett béállani: a' Rendeket Budáról Po'sonba hívni szükségesnek látta.

A' Rendek Po'sonba felköltözvén: II. Leopoldhoz való nagy bizodalmodkat azzal jelentették ki, hogy a' koronázás ideje eljövetele előtt, November 12. napján, a' megkoronázandó Felsőg Kedves Fiját, Fő Hertzeg Sándor Leopoldot választották Nádor Ispánjoknak. Azután, November 15. II. Leopold, a' Felsőg Nápolyi és Szicíliai Királynak IV. Ferdinándnak, és Felsőg Hitvesének jelenlétekben, a) nagy örvendezések között, megkoronáztatott.

b) Annak emlékeztére, hogy a' Nápolyi és Szicíliai Királyné, a' II. Leopold megkoronáztatását, *Po'sonban*, Felsőg jelenlétekkel, megtisztelni méltóztatott: arany és ezüst pénzt veretett Magyar Ország; mellynek Nápolyba való vitelére, ama' Tudományokat szerető és gyarapító Gróf Szécsényi Ferentz Ö. Excellenziaja választódott; a' ki, abban, telyes megelégedéssel járván el, a' Nápolyi Felsőg Udvarból, a' Sz. Januárius Rendinek Czimerével tiszteltetett meg.

§. 166. A' Koronázás után, a' Rendek, Po'sonban maradván, Budán kezdett tanátskozásait tovább folytatták. Így a' Diéta, melly 1790. Junius 6. állott vala bé, a' következő 1791. esztendőre is általment, mellyben, Mártzius 13. végződött. Ha volt ország Gyűlése, mellyen az ország boldogságára bölts Törvények és hasznos Rendelések tétettek: ennek azt a' dítséretet, a' legméltóbb jussal adhatni. Tsak maga a' Vallás dolgában hozott Törvény, melly ezen Diéta Végzése között, a' 26. Czikkelyben (Articulusban) foglaltatik, mind az akkor egybegyűlt Rendeknek, mind főképen és mindenek felett, a' Bölts és Igazságszerető II. Leopoldnak, fényes dítsőségére, és halhatatlan emlékeztére szolgál. Abban ugyan is az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak, már nem tsak arra adódik szabadság, hogy Vallásokat, magánosan, akadály nélkül gyakorolhassák (*privatum Religionis exercitium*);

mint

mint a' Tolerantiale Edictum tartotta vala: hanem a' Bétsi és Lintzi Békességkötéseknek erről szóló Czikkelyei megújítódván, és a' két Confessiön lévő Evangelicusok Vallása szabad gyakorlásának fundamentomául tevődven: ugyan az, közönséggé tevődött (publicum Religionis exercitium) az országban; a' Vallásnak magános és közönséges gyakorlása között való különbség egyátaljánban megszűnvén. De figyelmetességet érdemelnek ezen Diéta Végzéseinek sok más Czikkelyei is, nevezetesen: a' 16. melly által, minden Királyi Akadémiákba és Gymnáziumokba, Magyar nyelv tanítása rendeltetik; a' 29. mellyben, a' Jászoknak a' Kúnokkal együtt, nem különben, a' hat Hajdú Városoknak a) az a' jus adódik, hogy mind amazok, mind ezek, két két Deputátust küldhessenek a' Diétára, kiknek ott, mind ülése, mind voksa lehessen; a' 35. mellyben a' Földes Urak Jobbágynak szabad költözés engedtetik; a' 42. mellyben a' kínzás által való vallatás (Tortura) eltöröltetik's a' t. Mivel pedig, minden igyekezete mellett is ezen Diétának, maradtak el oly dolog, mellyekben, noha az ország javára és boldogságára szükségeseknek láttattak, határozás nem tevődhetett: azokra nézve Deputátziók b) rendeltettek.

a) Valamint a' Jászokat és Kúnokat: úgy a' hat Hajdú Városokat is, a' Haza óltalmazásában eleitől fogva véghezvitt szolgálatjokért különböztette meg ez a' Diéta. Miket vittek véghez a' Haza és Felség mellett a' Hajdúk: előadták azon Kérőlevelekben, mellyet 1790. nyomtatásban nyújtottak bé az Ország Rendeinek.

b) Külön, Deputátzió rendelődött: 1. A' Publico-Politicumokban. 2. Az Adózás (Contributio) és Hadi Commissariátus dolgában. 3. Az Urbáriumra nézve. 4. A' Harmintzadokra, Kereskedésre, és az Ország közönséges Oeconomijára nézve. 5. Az értz bányákra nézve. 6. A' Juridicumok eránt. 7. A' Tudományok dolgában. 8. Az Ekklesiái Fundátziók eránt. 9. Az Ország kívánsági és gravamenjei eránt.

§. 167. A' mi a' Török Háborút illeti: annak kimenetele káros lett II. Leopoldra nézve. Okozta ezt a' Pruszsus Király, II. Vilhelm, a' ki, különben is magasan álló Szomszédjainak, egy felől a' Muszkának, más felől Ausztriának, a' Török megalázása által, még feljebb lejedő emelkedését, magára nézve veszedelmesnek tartván: a' Török mellett, kivel, még 1790. az elein (Januárius 16.) szövetségre lépett volt, megszóllalt; sőt már, Ausztriai Szilézia és Morva ország szélein állott készen hadaival. Ezen okra nézve, a' békességet szerető II. Leopold, Örökös Tartományinak tsendességben való megtartása, 's dolgainak jobb móddal lehető elintézése végett, noha fegyveres seregei, Orsovát Aprilis 19. (1790.) megvévén, elég szerentsésen hadakoznak vala: még azon esztendőben, Julius 27. Alsó Sziléziának Reichenbach nevű városában, oly egyességre lépett a' Pruszsussal, mellyben azoknak vissza engedését, mellyek a' Török birtokából hatalma alá jutottak vala, előre megígérte. A' Reichenbachi Egyességet azután, September 19. Giurgiowoban (Havasalföldén) magával a' Törökkel is fegyverszűnés; másik esztendőben (1791.) pedig, Augusztus 4. napján, Szisztowban, Bulgariának a' Duna partján fekvő városában, békesség is követte; mellyben, mind Belgrád, mind Orsova, mind a' több olfoglalt helyek, a' Török Császárnak III. Szelimnek, visszaadódtak; tsupán két kis Kerületeket vévén ki, mellyeknek egyike, a' Temesvári Bánát szélin, a' Cserna vizéig, másika, Horvát ország határától, az Unnáig terjed. Az elsőben, mellyet a' Cserna, Havasalföldétől (Valachia) választ-el, Ó Orsova: az utolsóban pedig, mellynek az Unna vize Bosznia felől szolgál határul, Zettin és Dresnik nevű városok vagynak. Ezen Szisztovi

Békességnek, mint az ország részéről, a' Diétán (Art 65.) rendelt Követ, Gróf Eszterházi Ferentz írta nevét alája. ^{a)}

a) Sokkal szerentsébben kötött a' *II. Katalin*, a' kinek társaságában folytatódott vala ez a' hadakozás. Mert, elsőben ugyan, *Augusztus* 11. napján, 1791. Moldvának a' Dunára fekvő városában, *Galátzban*, azután pedig *Januárius* 3. 1792. *Jassyban*, oly békességre lépett *III. Szelimmel*, melly szerint, mind *Oczokovot*, mind pedig azt az egész Tartományt, melly a' *Dnisper*, és *Dnizster* folyóvizek között vagyon, megtartotta. Ezenkívül, *Krimnek*, 1783. a' Muszka részre lett általengedése, most újra megerősített, határrúl a' *Kubán* vize tevődven.

§. 168. Az alatt, míg ezek estek, kiütött a' Frantzia Zenebona. A' Német Birodalombéli Fejedelmek panaszolkodtak, hogy Alzátziában és Lotharingiában lévő birtokaikat a' Frantzia Nemzeti Gyűlés elvette. Ilyenek voltak: a' Würtembergi és Bipontumi Hertzegek. a' Bádéni Marchio, a' Spirai és Basileai Püspökök, a' Moguntziai és kivált Treviri Érsek. De közönségesen is, az Európai Udvarokat, veszedelemmel látzott fenyegetni a' Frantziák magok viselése. Ezen okokra nézve, II. Leopold, a' Pruszsus Királlyal II. Wilhelmel, Pilnitzben, a' Saxóniai Választó Fejedelemnek Drezdához félmérföldnyire lévő mulatóhelyében, személy szerint öszvejött; ugyan ott, az Artéziai Gróf is, a' Frantzia Király XVI. Lajos Öttse, jelen lévén. Ezen Pilnitzi Öszvejövetelben, II. Leopold, és II. Wilhelm, arra kötelezték magokat, hogy XVI. Lajosnak szabadításában munkások lesznek, és a' több Európai Fejedelmeket is ugyan arra bírni igyekeznek. A' békességet szerető II. Leopold mindazáltal, nem mulatta el, azt az ajánlást tenni a' Frantzia Nemzeti Gyűlésnek, hogy ha XVI. Lajosnak Királyi Méltóságát illendő tekintetben tartja, és a' Német Fejedelmeknek eleget tészen: számot tart-

hat barátságára. De ezt az ajánlást, a' felzendült Frantzia Nép, el nem fogadta, sőt, úgy nézvén azt, mint az ő dolgaiba való avatkozást, oly nehezen szenvedte, hogy II. Leopoldnak, mint Magyar országi Királynak, Mártzius 11. 1792. hadat izent; ezt adván okául tselekedetének, hogy II. Leopold, a' Német Fejedelmeknek pártfogást és segítséget ígervén, és, a' Frantziák szabadsága ellen, más Európai Hatalmasságokkal szövetkezvén, a' Frantzia Nemzet Méltóságát megsértette, Míg a' Frantzia Nemzet a' háborúhoz készül: II. Leopold, mondhatatlan fájdmára Magyar országnak, Mártzius 1. napján, 1792. véletlenül elköltözik; bizonyossá tévén azt példájával, hogy a' Bölts és Jó Fejedelem, kevés ideig tartó uralkodása ^{a)} alatt is, bóldogítja alattvalóit.

a) A' II. Leopold uralkodását emlékezetessé teszi az is, hogy az *Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak, Közönséges 'Sinat* (Synodus) tartására, engedelmet adni méltóztatott; mellyben, azoknak részéről, az *Ekklesiái és Oskolai Igazgatás, és a' Házassági perek megitélése dolgában, az Egyházi és Világi Rendek köz megegyezéséből, a' Felsőnek jóváhagyása és megerősítése hozzá járulván, bizonyos Rend állítódnék fel. El is kezdődött a' 'Sinat* September 12. 1791. és egy hónap múlva, Octóber 15. végződött. Az *Augusztai Vallástételt tartók Pesten, a' Helvétziait követők pedig, Budán tartották Üléseiket: amazoknak a' Gyűlésében, Király Embere (Homo Regius) Gróf Brunszvik József* Ő Excellentiája, ezekben pedig, *Almás Pál* Ő Excellentiája lévén. Előülő (Praeses) a' *Budai Sinatban* volt R. Sz. B. Gróf *Teleki József* Ő Excellentiája. Azon *Canonok*, mellyek azon 'Sinatban hozódtak, még eddig meg nem erősítettek.

§. 169. II. Leopoldnak emberi gondolon kívül lett elköltözése után; az Örökös Tartományokkal, azok között, Magyar országgal együtt, a' bizonytalan kimenetelű Frantzia Háború terhe, ditsóségesen Uralkodó

I. FERENTZ.

Királyunkra, mint a' meghalálozott Felségnek Elsőszületett Fijára, ugyan azon egy időben szállott. Elvevődött Kedves Fejedelmén való nagy szomorúságában, egyedül ezt tartotta vigasztalásának a' Nemzet, hogy olyan Ifjú Király vészi által az Uralkodást, a' kiben, két Bölts Nevelőknek (II. Leopoldnak és II. Jó'sefnek ^a) ritka tulajdonságit, egyesülve fogja látni. A' mit előre ígért magának a' Nemzet: mindenestül bételyesedett. Mert, 40 esztendei Uralkodása alatt, a' legsűrűbb viszontagságok között is, éppen azokkal a' jókkal igyekezett ez a' Felség boldogítani alattvalóit, mellyeket csak boldogult Édes Attyától, és annak Testvér Bátyjától lehet vala várni.

a) I. Ferentz Királyunkat, 1784. az Édes Attya, mint Hetrúriai Nagy Hertzeg, Florentziában nevelte vala. Onnan, az említett esztendőben, Bétsbe vitettetvén, II. Jó'sef vette gondja alá: a' kinek oktatása és példa adása által, készitődött az Uralkodásra.

§. 170. Az a' hadizenés, melly a' Frantzia néptől, Mártzius 11. napján (1792-) II. Leopoldhoz intéződött vala, azon Fejedelmet életben nem érvén: másik hónapban, Aprilis 20. a' következő Uralkodóra nézve, forma szerint megújítódott. Azért, mindjárt akkor, első gondjának azt vette mostani Felséges Királyunk: hogy, ország Gyűlését hirdettetvén, magát megkoronáztassa. A' Diéta helyét Budára, annak béállításának idejét pedig, Május 20. határozat. A' koronázás, Budán, Junius 6. a' szokott rendtartás szerint, véghez ment. ^a) Az ország Gyűlése, mind az akkori zivataros időkre, mind az ország java előmozdítására való tekintetből, to-

vább is tartott. A' megkoronázott Felség, Junius 13. napján, Báró Spielman által, eleibe terjesztette a' Rendeeknek, hogy a' Frantzia Háborúnak folytatására, mellyre Ő semmi okot nem adott, katona, ló, eleség, és pénz nélkül szűkölködik. Az alatt, míg ezen kivánság telyesítődése eránt tanátskoztak a' Rendeek: I. Ferentz Királyunk, Júnus 17. Bétsbe visszatérvén, Ménusi Frankofurtumba indult, hol a' Császári Koronát, II. Ferentz név alatt, Julius 14. napján, felvette.

a) A' Felséges Királynénak, *Mária Theréziának*, Nápolyi és Szicziiai Király *IV. Ferdinánd* Leányának, megkoronáztatása, azután negyed nappal, Junius 10. napján esett, ily móddal: hogy, a' Házi Korona, a' Veszprémi Püspök *Bajzath Jó'sef* által, fejére; a' Magyar Korona pedig, *Palatinus Sándor Leopold*, és Magyar Országai Prímás *Battyáni Jó'sef* által, jobb vállára tétetett. Ugyan ezen Koronázás alkalmatosságával, a' megkoronázott Királynak 60 ezer, a' Királynének pedig ezer arany mutatódott bé ajándéknak, a' Fő és Köz Nemesség részéről.

§. 171. I. Ferentz Királyunk, említett szűkségeinek jelentésére, kész segítséget talált a' Magyar Rendeknél. Mert azok, igaz hívségeknak megbizonyítására, 5 ezer új katonát, ezer lovat, és 4. ezer Rh. Forintot ajánlottak Ő Felségének. a) A' következő 1793. esztendőben, arra a' dühösségre menvén a' Frantzia Nemzeti Gyűlés, hogy Januárius 22. a' jó szívű és minden tekintetben ártatlan XVI. Lajos Királyt, ítélő széke eleibe idézvén, megszentziázta, és, a' maga örökös gyalázatjára, kivégeztette; Octóber 16. pedig, a' Királynét Maria Antóniát is hasonló sorsra juttatta: ezen borzasztó tselekedet annyival inkább elkerülhetetlenné tette a' Háború folytatását. Felséges Királyunk Fővezére, *Herzizg Kóburg*, eleinte szerentsés volt, egész Ausz-

triai Belgiumból kinyomván a' Frantziákat: de, másik esztendőben, 1794. megfordult a' szerentse; mertja' Frantziák erőt vévén, Belgiumot elfoglalták.

a) Lásd *Francisci I. Decr. I. Art. 6.*

§. 172. Felséges Urunknak, a' Frantziákkal négy veszedelmes Háborúja volt. Ezek közzül kettő abban az időben folyt le, mellyben a' Frantzia Nép Közönséges Társaság (*Republica*) formáját viselt: kettő pedig akkor, a' midőn már Napóleon Örökös Frantzia Császárnak ^{a)} esmerődött.

a) A' Frantzia Nép, 1792. esztendőben, *September 21.* magát *Republicának*, vagy, *Frantzia Közönséges Társaságnak* nevezte. Ez a' *Republica* vagy Közönséges Társaság volt:

1. A' Nemzeti Gyűlés (*National Convent*) igazgatása alatt, az említett időtől fogva; *September 23.* 1795. és így három esztendeig.

2. Öt Személyekből álló *Directorium* igazgatása alatt melly *September 23.* fogva 1795. és így négy esztendőnél valamivel tovább; tartott. Ekkor elbotsátódván a' *Directorium*: más nap a' Nép Képviselői (*Repraesentánsai*) is széljel oszlattattak.

3. *Consulok* Igazgatása alatt, kik hárman voltak; *November 11.* fogva 1799-ben. *December 13.* fogva pedig, ugyan azon esztendőben, a' *Bonoparte Első Consulsága* alatt, melly tartott Május 18. 1804. és így mind szinte ötödfél esztendeig. Ekkor, a' *Republicai* igazgatást CSÁSZÁRI IGAZGATÁS váltotta fel. Ugyanis az Első Consul, Május 18. 1804. I NAPÓLEON név alatt, *Frantzia Császárságra* emeltetett; *November 6.* pedig, ugyan azon esztendőben, a' *Frantzia Császári Méltóság*, I. Napóleonnak, örökség szerint is általadattatott. Felkenetett pedig és megkoronáztatott azon Méltóságra, a' Római Pápa VII. Pius által, *December 2.* napján 1804.

§. 173. Az Első Frantzia Háborúnak, melly I. Ferentz Ő Felsége uralkodásával együtt kezdődött, a' *Campoformidói Békesség* által, *October*

17. 1797. mintegy ötödfél esztendő után, lett vége. Ennek folyása alatt, a' Magyaroknak, Királyok eránt viseltető igaz indulatja, nyilván kitetsze t. Mert, a' Pó'sóni Diétán, November 23. 1796. 50 ezer új katonát, 2 millió négy száz ezer mérő gabonát, 3 millió hét száz hatvan ezer mérő zabot, 20 ezer ökröt, és 10 ezer lovat ajánlottak Ő Felségének. Ugyan azon esztendőben, szembetűnő előmenetele volt seregeinek Mert a' Frantziákat, kik a' Rhénus felől, Német országon keresztül, szinte Cseh országig nyomakodtak, délről pedig Tirolba rohantak vala, amott Fő Hertzeg Károly, itt pedig Báró Alvinczi vezérése alatt, szerentsésen visszaverték. Melly előmenetelen való örvendezéseknek kijelentésére, az ország Rendei, Po'sonból, Választott Követjeiket küldötték Hertzeg Károlyhoz, a' Rhénus mellé, Offenburgba. De már a' következő 1797. esztendőben, mind a' Rhénusnál, mind Olasz országban, szerentsétlenül folyt, I. Ferentz Királyunkra nézve, a' hadakozás. Mántua, mellyet Wurmzer és Mészáros Generálisoknak, a' szerfelett való éhség miatt, tovább megtartani lehetetlen volt, 9 hónapi bézarattatás után, Februárius 2-án magát feladta. A' Frantzia, Aprilis 8. már Grätzben volt. Bétsből, a' Fő emberek, Kereskedők, és Idegenek, Magyar országra vették magokat. A' Város népe, az Akadémiai Ifjúság, Aprilis közepén, felfegyverkeztetett. Azomban Fővezér Bonaparte, vévén észre, hogy háta megett a' Velentzések fegyverre keltek: Aprilis 8. az előjáró (praeliminaris) Czikkelyeit a' Békességnek, Leobenben elkészíté. Ezeket Ő felsége, Aprilis 23. megerősíté; mellyek szerint Belgiumi és Olasz országai birtokiról lemondott. A' Békesség mindazáltal telyes tökéletességre még azután ment; minekutánna t. i. Bonaparte a' Ve-

lantzéscen erőt vett. Ekkor Passerano (Passeranum) és Udine városok között, Campo Formido (vagy Campo Formio) nevű kevéssé házakból álló faluban, (melly a régi Friaulban, vagy Forojuliumi Hertzegségben esik), September 28. (1797.) általán fogva megkésztült a' Békesség, mellyben a' Velentzei Közönséges Társaságnak (Respublica Veneta) az Adriai Tenger és az Ets (Adige, Athesis) vize között fekvő része, magával Velentze városával, és Isztria's Dalmátzia tartományokkal együtt, Frantzia Fővezér Bonaparte által, Felséges Urunknak engedődött: a' Német Birodalomnak pedig, a' Rhénus vize tevéődött határává. Ez a' Békesség azután, mind Ó Felségétől, mind a' Frantzia Directoriumtól megerősítettvén: a' megbékélt Feleknek, arról szolló eredeti Írásai, December 1. napján (1797) Rastadtban tseréltettek fel.

§. 174. Második Háborúja Felséges Királyunknak, a' Frantzia Közönséges Társasággal, kezdődött 1799. mellynek oka, alkalmatossága, egész folyása, és kimenetele, rövideden e' volt. A' Campo Formiói Békességnek az a' Czikkelye, melly a' Frantzia Respublica határává a' Rhénust tette, Német országot illetvén: szükség volt, az eránt, a' Német Birodalombéli Fejedelmekkel is egyességre lépni. E' végre Rastadtba, a' régi Bádeni Marchionátus nevezetes városába, Gyűlés (Congressus) rendelődött, melly, December 9. 1797. kezdette el Üléseit. Ebben a' Gyűlésben, Januárus 19. 1798. a' Frantzia Követek, nyilván és egyenesen kimondták, hogy a' Német Birodalommal kötendő Békességnek más fundamentoma nem lehet, hanem tsakez, hogy a' Frantzia Respublica és Német ország között a' Rhénus vize légyen határ; a' minthogy a' Frantziák, négy nappal azután (Januárus 23.) a' Rhénus bal

partján lévő egész tartományt, mint magokét, Departementokra is osztották. Folytatódván a' Gyűlés: Mártzius 13., a' Német Országi Papi jószágoknak Secularizációja, vagy, Világi birtokká való változtatása eránt, tettek említést a' Francia követek: hogy azokból, a' megkárosodott német Fejedelmeknek elég téte tódhetnék. Erre, a' Német Birodalombéli követek, Aprilis 4., ráállottak. Azonban, a' Francia Követek nem igazán dolgoztak; céljok tsupán a' lévén: hogy az időt húzzák halaszák, és az alatt, a' Frantzia Republica, mind inkább inkább terjeszkedhessék. Ugy is vólt valósággal a' dolog. Mert, míg Rastadtban a' tanakodás sikertelenül folyt: az alatt Hollandia, Januárius 23. 1798. Batáviai Republicává; Waadtland (v. Paris de Vaud) Helvétziában, Januárius 26. Lemannica Republicává; a' Pápa birtoka, Februárius 15. Római Republicává; maga Helvétzia, Aprilis 12. Megoszolhatatlan Republicává változtatódott; Geneva pedig, Május 3. nyilván a' Frantzia Republicához foglaldott. Azonközben, a' Bétsi Frantzia Követ, Bernadotte, mintegy kereste az alkalmatosságot, az ellenkezésnek újra való felélesztésére. Mert, azonkívül, hogy magát nagy felfúvalkodással viselte, és a' Bétsi Népen keveset adott: Aprilis 13. három színű Frantzia Nemzeti zászlót tett ki a' szállásán; mellyel a' Bétsi népet magára zendítette. Azután, azt okolván, hogy ő megsértetett, Bétset elhagyta. A' Rastadti Frantzia Követek pedig, kívánságaiknak határt nem tévén, hanem újabb meg újabb hasznok vételéhez tartván igazságokat (praetensio), már Május 3. a' Rhénus jobb partja eránt is kérdéseket támasztottak. Így, az 1798. esztendő hasszontalan alkudozásokban tólt el. A' következő 1799. esztendőben is, a' Frantziák

viszsaélvén a' Békekességgel, hasonlóképen terjeszkedni kívántak; a' mint hogy, már Januárius 24. Nápolyt Parthenopei Respublicának hirdették ki. Mind ezeket, valamint a' Muszka Czár I. Pál, úgy Felséges Királyunk is, behunytt szemmel nem nézhette. Azomban, a' Frantziák, nyilván is megrontották a' Békekességet. Mert Jourdan nevű Vezérjek, Martius I. napján, (1799.) a' Rhénuson Kéhlnél általjövén, Manheim városát elfoglalta. E' szerint, elkezdődvén a' Frantziák részéről a' háború: Fő Hertzeg Károly is, táborát, a' Lech vizén, Mártius 4. napján által szállította. Mártius 25. Stockachnál, ütközetre is került a' dolog, mellyben Fő Hertzeg Károly, Jourdan hátra nyomta. Ez időtől fogva, a' Békekesség megmaradhatása eránt minden reménység elenyészvén, a' Császári Követ Gróf Metternich, Aprilis 6. Rastadtból visszahívattatott. A' több Követek is, Aprilis vége felé, mind eloszlottak; a' midőn (Aprilis 28.) a' Frantzia Követeken, a' mint némellyek gyanítják, magának az akkori elvetemedett Directóriumnak alattomos intézéséből, az a' szerentsétlenség történt, hogy két-tő közzülök, (Bonnier és Roberjot), bizonyos emberek által, megölettetett, egy pedig, (Jean Debry) nagyon megsebesítettett.

Azonközben, a' Muszka sereg, Felséges Királyunk segítségére, Szuvarov alatt, megérkezett. Szuvarov, Ó Felségétől, Bétsben, Császári Fővezérnek neveztetvén, egyenesen Olasz országba ment, és Veronánál, az egyesült Ausztriai és Muszka seregek vezérlését, Aprilis 16. általvette. Már tehát egész erőben folyt a' hadakozás. Kray, Mantuát, Julius 28. (1799.) a' Frantziáktól visszaveszi. Ugyan ez, Méléssal együtt, Szuvarov alatt, Novinál, a' Génuai földön, Joubert és Morcau Frantzia Vezéreken,

Augusztus 15. győzedelmeskedik, Joubert az ütközetben elesik. Tortóna, mellyet Alvinczy ostromol vala, Augusztus 22. magát a' feladásra elszánja. Róma, Augusztus 30. visszavéttetik. A' Pápa birtokából, a' Frantzia hadak kimennek. — Más felől, Fő Hertzeg Károly, Helvétziába nyomakodott, Sztáray pedig Manheimot visszavette vala. A' Frantziák megszorúlván, az által kaptak erőre, hogy a' Helvétusokat magokhoz édesgették. Ekkor a' Muszka hadak, Olasz országból, a' Sz. Gothárd hegyvén keresztül, Fő Hertzeg Károly segítségére, Helvétziába mennek: de ott, Tigúrumhoz közel, a' Limmaat vizénél, Korsakov Vezérjek alatt, Massenától, September 8. erősen megverettetnek. Ugyan akkor, az Ausztriai seregen, mellyet Hótze és Petrás vezéreinek vala, Utnach nevű kisdud városnál, a' S. Galleni vidéken, Frantzia Vezér Soult győzedelmeskedik; maga Hótze is a' Hartzban elesvén. A' Muszkák félre húzzák magokat; azután pedig felkerekedvén, a' Schafhausennél, Octóber 7. napján, a' Rhénuson általjőnek, és haza mennek. Mind ezek ellent nem állván: Fő Hertzeg Károly, a' Rhénus mellett magát erősen tartotta. Sztáray, December 2. napján, Philipsburgot a' megszállás alól felszabadítja. Frantzia Vezér Le Courbe, December 4. Sztáraytól fegyverszűnést kér; mellynek Fő Hertzeg Károly helyt nem ad. A' Frantziák tehát, December 8. magokat, a' Rhénuson által, visszahúzzák. Így folyt le az 1799. esztendő. Még 1800. is egy darabig, szép előmenetele volt seregeinknek. Málás, Voltrinál, a' Génuai vidéken, Mártius 18. szerentsésen hartzolt Massenával. A' Frantziák Génuaába vonták magokat. Generális Ott, Génuaát, Massena hosszús óltalmazása után, Junius 4. Capitulátzióra kényszerítette. De utóljára egészen

megfordult a' szerentse. Bonaparte, a' ki Egyiptomból, Octóber 9. 1799. haza érkezvén, November 13. Fő Consullá tétetett vala, minekutánna a' Frantzia Közönséges Társaságban tsendességet szerzett, 1800. tavaszra kelve, mintegy új lelket adott a' Frantzia seregekde. Aprilis 25. Breisachnál, Kéhlnél, és Bazileánál, egyszerre jöttek által a' Frantzia hadak a' Rhénuson; és, Május elein, az egymást falváltó Engeni, Möskirchi, Biberachi, és Memmingeni ütközetek után, hadi népünket úgy visszanyomták, hogy annak az Ulmai sántzok közzé kellett magát venni. Azomban, maga Bonaparte, Berthierrel együtt, Május közepén, hatvan ezer főből álló Frantzia tábor, a' Cenis, Sz. Gothárd, Sz. Bernhárd és Simplon hegyeken általvezetvén, arról a' részről, a' honnét gondolni se lehet vala, berontott Olasz országba, és Aosta felé nyomúlt. Junius 14. Marengónál, Alessandra és Tortóna között, szembe szállván Mélással: igen erős ellentállásra talált. Hoszszas viaskodás után, már az egész Frantzia tábor ki volt nyomva helyéből, a' midőn Desaix, friss sereggel, segítségére érkezett. Desaix maga elesett: de kelletekorán hozott népe, tökéletes győzelemre nyitott utat Bonaparténak. Más nap (Junius 15.) Mélás fegyverszűnést kért; melly, Alessandrában, oly feltétel alatt állítódott meg: hogy, a' Császári seregeknek, a' Pó (Padus) és Mincio vizeken túl lévő tartományt, minden abban elfoglalt városokkal és erősségekkel együtt, oda kellett hagyni. A' Békességről való alkudozás is, Lotharingiának Lüneville nevű városában, elkezdődött: de mivel a' Párisi Igazgató Szék, Ő Felsege kívánságának helyt adni nem akart: a' háború ismét megújúl. A' Crászári fegyveres népnek újra nem szolgált a' szerentse. Olasz országban, ugyan is,

a' Pó és Mincio partjaitól, a' Tagliamento vizén általnyomattatott: Német országban pedig, Fő Hertzeg János alatt, Hohenlindennél, Felső Baváriában, December 3. (1800.) Moreau által, meggyőzöttetett; úgy hogy a' Frantziák, egész Felső Ausztriáig nyomúlván, Lintzet megvették, és magát Bétset is félelembe ejtették. Ekkor fegyverszűnés köttetvén: a' Békesség, Lünevillében, Gróf Cóbentzel, és Bonaparte Jó'sef által, Februárius 9. napján, 1801. megkészült. Ezen Lünevillei Békességnek, jobbára, azok voltak a' Czikkelyei, mellyek a' Campo Formiai Kötésben állítottak vala meg. Felsőges Királyunk, Austriai Belgiumról, a' Falkensteini Grófságról, és minden birtokiról, mellyek a' Rhénuson túl estek, lemondott; a' Frantzia Közönséges Társaságnak, a' Rhénus vize tevődvén határává. Azon Örökös Fejedelmeknek, kik a' Rhénus bal partján birtokaiktól elestek, a' Német Birodalomból ígérődött károk kipótoltatása. Olasz országban, határúl, az Ets vize tevődvén: minden az, valami azon túl van, a' Frantziáknak engedődött. Ezen az okon, Veronának és Legnagnónak, (mint a' melly városokat az Ets vize ketté hasít), a' vízen innen eső része, a' hídnak felével együtt, Ő Felségénél maradtott: a' túlsó rész pedig a' Frantziáknak esett.

§. 175. A' Frantzia Császárral I. Napóleonnal, első Háborúja, 1805. lett Ő Felségének. Arra okot azok az újítások szolgáltattak, mellyek akkori tájban történtek. Napoleon, a' Frantzia Császársággal meg nem elégedvén, azonkívül, Mártzius 15. (1805.) Olasz országi Király titulust vett fel; Május 26. pedig Mediolánumban, maga magát meg is koronázta. Junius 4. a' Génuai Közönséges Társaságot, függetlenségétől megfosztván, a' Frantzia Birodalomhoz kap-

tsolta. Ezeket, és ezekhez hasonló tselekedeteit Napóleonnak, nem tsak a' Bétsi hanem a' Petersburgi és Berlii Udvarok is, úgy nézték, mint a' mellyek, a' Lünevillai Békességgel ellenkeznének, és szenvedhetetlen hatalmaskodást mutatnának. A' dolog szóval és levelezéssel el nem igazítódhatott. Napóleon, magát háborúra határozván: már Augusztus 27. parantsolt a' tenger parton Boulognénál lévő seregének, (mellyet az Ánglusok ellen akart vala hajóra ültetni), hogy a' Rhénus felé induljanak. Augusztus 30. a' Frantzia nagy Armádát, Bernadotte, Marmont, Davoust, Soult, Lannes, Ney, és Augerau Vezérek alatt, hét Corpusokra osztotta; a' szükség-re tartott (Reserva) Lovasságot, Printz Müratra bízta; a' Fő Kommandót pedig magának tartotta. Célja a' volt: hogy Ó Felségét, véletlenül, és több felől támadja meg Erre való volt az is, hogy Bernadottét, még Szeptember elein, Hanóvera Tartományába küldötte. Felséges Urunk, kéntelen lévén az ellentállásról gondolkodni: két Hadi sereget állított ki. Egyiket Fő Hertzeg Károly, Olasz országban: másikat Generális Mack, Német országban vezérlette. A' Muszka Czár I. Sándor, segítséget ígért; útnak is indította hadait; sőt azokat maga is követte. A' Pruszsus Király, III. Wilhelm, biztató szót adott, mint szintén a' Baváriai Választó Fejedelem II. Maximilián, Jó'sef is. Illyen környüállások között Generális Mack, Sept. 8. az In vízen általkelvén, Baváriába, onnan pedig, Svéviába ment, és Ulma alá szállott. A' Frantziák, September közepe után, Moguntziánál, Spíránál, Manheimnál, és Durlachnál, a' Rhénuson, nagy hirtelenséggel, általjöttek. Azomban, a' Muszka segítség, idejében, meg nem érkezett; a' Pruszsus, biztatásának meg nem felelt; a'

Bavarus pedig, hadait, mellyek nekünk valának ígérvé, a' Frantziák seregével egyesítette. Az Anglusok is, kik erre a' Háborúra ösztönözték vala a' száraz Erópai Hatalmasságokat, semmi próbát (a' végre, hogy, a' Napóleon Császár figyelemetességét más felé vonják) a' Frantzia partokon nem tettek. Innen lett az, hogy elől, a' Rhénustól — magával Napóleonnal együtt jött — számos Frantzia Hadak; hátul, a' Hannoverából, Kaszszelen, Vürtzburgon, és Anspachon által, véletlenül megjelent Bernadotte serege, Octóber 14. napján (1805.) Macknak egész táborát körülkerítették. Fő Hertzeg Ferdinánd, a' vitéz Huszárokkal, magát kivágta az Ellenség közzül: de a' többi nép, Ulmába vonván magát; és Ulmában; Oct. 17. capitulálván: mind hadi fogságra jutott. Így a' Frantzia tábor, minden elmentállás nélkül, mehetett Béts alá. Fő Hertzeg Károly, erősen tartotta vala magát Olasz országban: de, midőn az Ulmai szerentsétlenséget, és a' Frantziáknak Bétshez való közelgetését meghallotta: hátra húzta magát, és sietett visszajönni. Masséna mind addig nyomában volt, míg, Cárniolián és Horvát országon által, November vége felé, Magyarországra nem érkezett. A' szüntelen való verekedés a' kemény idő, a' sok sanyarúság, és az abból következett ragadó nyavalya nagyon megfogyasztotta hadinepét. Azonközben, az Ulmánál győzedelmeskedett Frantzia Sereg, November 13. Bétsbe bémegyén; Napóleon Császár Schönbrunba száll; és, egy Frantzia tsoport Po'sonba küldődik. Más részről, a' Muszka segítség, Morvába érvén, az Ausztriai kevés hadakkal egyesül. Napóleon semmit nem késvén, hogy a' Fő Hertzeg Károly seregének érkezését megelőzze: Auszterlitznél, (Morva országban, a' Brünni Kerületben), Felséges Urunknak,

nak, és a' Muszka Czárnak I. Sándornak jelenlétében, az egyesült Ausztriai és Muszka táborral, December 2. napján, megütközik, és, igen erős viaddal után, rajta győzedelmeskedik. Felséges Urunk, hogy Örökös Tartományit, az Ellenség pusztításától, és a' hova tovább mind nagyobbra nagyobbra nevedelkedhető veszedelemtől megmentse: Napóleon Császárral magános beszédet tartott: mellyet osztán, December 6. Fegyverszűnés követett. Ezen Fegyverszűnés szerint, mellyet I. Sándor is elfogadott, a' Muszka Hadaknak, az Ausztriai Tartományokból ki kellett takorodni; a' minthogy, mindjárt December 8. napján, útnak indulván, N. Szombaton, Kassán, és Krakkón által, visszatértek hazájokba. Azután, a' Békesség feltételeinek kidolgozására, December 20. Követek rendelődtek, Ó Felsége részéről ugyan, Hertzeg Lichtenstein János, és Feldmarsall Lieutenánt Gróf Gyulai Ignátz: a' Napóleon Császár részéről pedig, Taleyrand Perringord; kik Po'sonba gyűlvén, December 20. értek véget munkájokban. Az elkészített Cikkelyek, a' Békélő Hatalmasságoktól, December 27. és 30. erősítették meg. A' következő 1806. esztendő 1. napján pedig, a' Békességről szólló költsönös Levelek is feltseréltettek. Ezen Po'soni Békességben, Felséges Urunk, Velentzéről, és azzal járó minden birtokokról, mellyek a' CampoFormiói és Lünevilliei Békességben lettek valatulajdonaivá, lemondott. Elvesztette Tirolt, a' Brixeni és Trienti vidékkel, és Voralbergel együtt, úgy szintén, a' Hohenemsi, Tettngangi, Lange-nargeni, Lindau, és más Svéviai birtokait.

§. 176. Legközelebbről érte Magyar országot, s annál fogva, legérezhetőbb is lett arra nézve az utolsó Frantzia Háború, melly, Felséges Urunk részéről, I. Napóleon Császárral, 1809. eszten-

dőben, minden külső segítség nélkül, folytatódott. Egy része a' Frantzia nagy Armádának, a' Rhénus felől: másik Olasz országból, tódult Felséges Urunk Örökös Birtokira. Amott Császári Fő Hertzeg Károly: itt János O Császári és Királyi Fő Hertzogsége, viaskodott ellene. E' Háború, (1809.) Aprilis közepe táján kezdődvén, és szinte Octóber közepével végződván: fél esztendeig tartott. Valamint Régensburgnál, Aprilisnek 22. és azt követő napján, Napóleonnak szolgált a' szerentse annyiban, hogy sok ízben megújított hartzok és tusakodások után, Császári és Királyi Fő Hertzeg Károly, nagy nehezen általnyomattatott a' Dunán: úgy, viszont, egy hónappal azután, Május 22. Aspern és Eszlingen között, ez a' Fő Hadi Vezér, diadalmaszkodott, a' megverettetéshez (kivált Napóleon Császár jelenlétében) telyességgel nem szokott Frantziákon. Azonközben, Császári és Királyi Fő Hertzeg János, mihelyt a' Regensburgi ütközet kimeneteléről bizonyos hírt vett: azon igyekezett, hogy az Olasz országi Armádát Magyar országra hozza. Véghez is vitte ezt szerentsé- sen: ámbár hátul, az utánna nyomuló Olasz országi Vicze Király (Eugenius) seregétől, majd tsak nem szüntelen háborgatódott. Magyar országra beérvén: útjat Pápán által, egyenesen Gyórnek vette, oly czélből, hogy ott, a' felkelő seregekkel egyesülvén, bévárja az Ellenséget. Junius 13. érkezett Győrbe. Azomban, meg se pihenhetett: midőn már a' Vicze Király előljáró serege, délután, Győr előtt termett. Ez, mindjárt akkor viszszyomattatott. Még az nap, Fő Hertzeg János, a' Felkelő gyalog sereget, gyalog hadi népe között, felosztotta: a' Felkelő Lovasságot is, Lovassaival összeállította. Más nap, (Junius 14.) minden gondolaton kívül, jókor reggel, egész

táborával együtt, megérkezett Eugénius, és azonnal megtámadta seregeinket. Ezek, a' Palatínus, és János Ó Császári és Királyi Fő Hertzegségek vezérlése alatt, erősen viaskodtak. A' gyalogság, egynéhány ízben nyomta vissza az Ellenséget. De a' Lovasság, nagyobb részént, olyanokból állván, kik a' lovon való hadi fordításokban még egészen gyakorlottak nem voltak, bár a' Vitézségen nem múlt, utóljára zavorodásba hozódott. Így délután 5 órakor, hanyatlani kezdvén táborunk: magát Komáromba húzta vissza. Győrbe, még azután tíz nap múlva, Junius 24. mehetett bé az Ellenség. ^{a)} Azonközben Napóleon Császár, az Asperni nagy veszteséget helyre akarván hozni, egész erejének, a' legjobb móddal lehető öszveszedésében, és elintézésében foglalatoskodott. E' végre, széljel lévő, mind Frantzia, mind idegen, úgymint, Szaksz, Bavarus, Würtembergi, Olasz, és Portugallus hadainak, az eránt adott parantsolatot, hogy Béts alá siessenek. E' volt az oka, hogy Olasz országi Vicze Király Eugénius, Győr alól, egyenesen Bétsnek vette útját. Hagyott ugyan, valamint Győrnél, úgy Po'sonnál is, valamelly részt hadi népéből: annak mindazáltal sokkal nagyobb részét Bétshez vitte; a' hová, Julius 4. napján érkezett. Még az nap, a' Napóleon temérdek Armádája, kezdett Lobau szigetébe kiállani, és magának, a' Duna bal partjára való kiszállásra, utat azzalkészített, hogy Előljáró seregeinkre, a' bombikat és granátokat sűrűn hullatta. Az általszállás estvére meglett. Entzensdorfot felgyújtván, annak világánál, éjjel, a' Duna bal partján lévő ligetekben erős állást szerzett magának az Ellenség. A' Fő Hertzeg Károly Armádája, a' Stammersdorfi domboktól fogva, Deutsch-Wagramon keresztül, Markgrafen-Neusiedelig, két tsata rend-

ben, állott. Junius 5. dél tájban, táborunknak Wagrámnál és Neusiedelnél álló részére, nagy ágyúkkal kezdett lövöldözni az Ellenség, és estvefelé, annak derekán igyekezett általtörni: de visszaverettetett. Markgrafen - Neusiedel, és Deutsch - Wagram ezen alkalmatossággal felgyújtattak, és mind a' két tábor, egész éjjel, fegyverben maradt. Ő Császári és Királyi Fő Hertzegsége, Generalissimus Károly, az Ellenségre való ütést, Julius 6. határozta. E' végre, Fő Hertzeg Jánosnak izent, hogy Po'sonnál lévő seregével, a' March (Morava) vize felé sietve jöven, magát az Armáda bal szárnyához kaptsolja. Alig kezdett Julius 6. virradni: már az Ellenség, oly nagy számmal, a' minémű egy helyen, sok időtől fogva. hadi rendbe nem állott, (számát 180 ezerre tészik), tsak egy ágyú lövésnyire volt. Fő Hertzeg János, a' rendelt időre el nem érkezhetvén: Armádánknak bal szárnya, mellyet ezen Fő Hertzeg seregének kell vala erősebbé tenni, körül kerítettett. Az ebből következett zúrzavar miatt, seregünk, kéntelenítettett magát, Znaym felé vonni. Julius 10. a' fő szállás Znaymban volt. Más nap hajnalban, az Ellenség, Masséna vezérlése alatt, Znaym alá nyomult. A' tüzelés mind két részről elkezdödvén: erős viadalra került a' dolog. Nap lemente előtt valamivel, kezdtek egymásnak a' meglankadt seregeknek Vezérei izengetni. Az ágyúzás megszűnt; és még azon éjjel, az Ausztriai részről L. B. Wimpfen, a' Frantziákéról pedig, Marsall Berthier öszvejövén, fegyverszűnést kötöttek. Ezen fegyverszűnést azután, Octóber 14. (1809.) a' Bétsi Békesség követte; melly által a' Száván túl lévő Horváth ország, következésképen a' Határ szélen lévő hat Regiment, a' Tengerparti Kerület, és Zágrább Vármegyének nagyobb ré-

sze, ^{b)} Napóleon Császár hatalma alá: Napnyúgoti Gallitzia ^{c)} pedig, és a' Zamosci Kerület, (melly, Napkeleti, vagy, Ó Gallitziában esett) a' Saxóniai Királynak, mint Varsói Nagy Hertzegnek, birtokába jutottak. ^{d)} Ezenkívül Napkeleti Gallitziából, a' Muszka Czárnak I. Sándornak, 240 négyszegű mérföldnyi kiterjedésű, és 460 ezer lakost tápláló föld adódott.

a) Győrben, a' Frantziák kemény ostroma alatt, Oberster Péchi Mihály Úr volt a' Commendáns, a' ki az Ellenséget, tsekély számú népével, úgy megjárásztotta, hogy az, midőn a' városba bément, és az őltalmazók kevés vóltát látta, magát megszegyenlette. Fortéllya az Oberster Úrnak a' volt, hogy kevés számú ágyúit, a' várnak hol egyik hol másik részére vitette, és úgy lövöldöztetett az Ellenségre; melly is abból azt hozta ki, hogy a' vár, elég ember által, és elég ágyúval őltalmazódik, noha a' dolog ellenkezőképen volt.

b) A' Horváth Országból elesett Rész kiterjedése, mintegy 85 négyszegű mérföldet téssen. Lakosainak száma mégyen 136 ezerre. Hivattatott az, a' Francia uralkodás alatt, a' több Ausztriai birtokokból elszakasztódott részekkel együtt, *Illyriai Tartomány*nak, Osztatott hét részekre, mellyek közzül a' két első *Carnioliából*, a' 3. *Istriából*, a' 4. *Polgári Horváth Országból*, *Carletadt*, *Fiume*, és *Zeng városokkal* együtt; — — a' 7. *Katonai Horvát Országból*, (azaz, a' Hat Horvát Regementekből) állott.

c) A' *Petersburgi* és *Berlini Udvarokkal*, 1795. (Octóber 24. napján) készült egyezés szerént, Lengyel Országnak egy Részét, 1796. Felsőes Urunk vette által; melly Rész, hogy a' Régi vagy Ó (azután *Napkeletinek* mondódott) *Gallitziától* megkülömböztetődnek; *Új*, vagy, *Napnyúgoti Gallitziának* neveztetett. Osztódott pedig tizenegy Kerületekre, és különös Gubernátor által igazgatódott, a' ki *Krackóban* lakott.

d) Ezen Bétsi Békességkötésben, a' *Wilitzkai Sóaknak* eránt, oly egyezés lett, hogy azok, a' Felsőes Ausztriai Udvar, és a' Saxóniai Király között, közösök légyenek. Azután 1811. esztendőben November 19. új egyesség állítódott meg, melly szerint Felsőes Urunk, azon Sóaknakat, 1812. esztendőbéli Februárius Hava 1. napjától fogva számlálván, 8 esztendőre általvette; oly feltétel alatt, hogy a' só nyereségnek felét, a' Saxóniai Királynak és Varsói Nagy Hertzegnek engedi; ebbe számlálván azon 450 ezer mázsa sót, mellyet, ugyan annak részére, esztendőnként, fog adatui Ó Felsőes.

§. 177. I. Ferentz Ó Felsége, ennyi sok háborúsági között is, az ország belső javáról, vól-taképen gondoskodott: egynéhány ízben tartatván Diétát, a' végre, hogy a' Közönséges dolgok elrendelése, a' hibák megorvoslása, és a' fogyatkozások kipótólása, semmi késedelmet ne szenvedne. Az 1792 esztendőbéli Budai Diéta után, melly, tsak a' Magyar Nyelvről (Artic. 7.) hozott Végzéséért is, örök emlékezett érdemel, három ízben, úgymind: 1796. 1802. és 1805. a) Posonba; egyszer, úgymint, 1807. Budára; 1808. pedig, ismét Po'sonba, gyűltek egybe, Felséges Királyunk meghívására, a' Rendek. Ezen ország Gyűlésein, a' Polgári és Hadi állapotra; a' Törvény Székekre, és törvénykezés könnyebbítésére; a' Kereskedésre; a' munkásság élesztésére 's a' t. hasznos Végzések hozattak. Az 1796. esztendőbéli Diéta, különösen nevezetes azért: mivel az ország, mostani Kedves Palatinussa, Császári és Királyi Fő Hertzeg Jó'sefnek Fő Hivatala esztendeit, attól fogva számlálja; Kinek böltsessége és egyenessége által, a' következett ország Gyűléseken, a' Közönséges Tanátskozások úgy vezéreltettek, hogy mindenkor, mind a' Királynak, mind a' Hazának valóságos javára szolgálnának. A' terhes Háborúk végződése, és az ország tsendességének visszaállítása után: a' feljebb való (1811.) esztendőben, annyival később volt Felséges Urunk arra, hogy a' Hív Magyar Rendeket, Augusztus 20. Po'sonba hívta, azoknak a' dolgoknak, mellyek ez idő szerint halasztást nem szenvedhetének, a' legjobb módal való elintézésére.

a) Az 1805. esztendőbéli Po'soni Diétának, a' Frantziák közelgetése miatt, hirtelen félbekerlett szakadói.

§. 178. Az említett négy Háborúk alkalmazhatóságával, ugyan annyiszor kelt fel a' Magyar országi Nemesség. Az első Felkelés (Insurrectio) lett 1798. A' Felkelő Sereg, Sombathelynél gyűlt egybe. Ambár pedig ütközetre nem ment: mégis sokat tett arra, hogy a' Campo Formiói Békesség, oly feltételekkel készült meg, mellyeknél sokkal kedvetlenebbektől lehet vala tartani. Másodszori Felkelése a' Nemeseleknek, 1800. esett. Táborozások helyek, Decemberben, Kis-Marton alatt volt. Azután Laxenburg környékére Ausztriába mentek; a' Lünevilleri Békesség megkötése után pedig, 1801. Német Újhelynél oszlattak el. A' harmadik Felkelés 1805. és a' negyedik 1809. a' veszedelemhez képest, rendkívül való volt.

§. 179. Felséges Urunk jó szívet, országlásának eddig lefolyt ideje alatt, valamint egy részről, az egymás után hamar következett Háborúk viszontagsági; 's azokon kívül, egy nem várt történet, ^{a)} és mind azok a' szerentsétlenségek, ^{b)} mellyeket hív Alattvalói szenvedtek, megillették: úgy más részről, azon változások, mellyeket Felséges Familiájában a' halál okozott, nem egy ízben érdeklették szomorúsággal. Ugyanis, 1795. Ő Felsége Kedves Testvére, Magyar ország akkori Nádor Ispánja, Királyi Fő Hertzeg Sándor Leopold: 1801. Magyar ország mostani Kedves Palatinussának Császári és Királyi Fő Hertzeg Jó'sefnek Hitvese, Alexandra Paulowna; 1807. magának Ő Felségének Élete Párja, boldog emlékezetű Mária Therezia Királynénk; 1809. Esztergomi Érsek és Magyar ország Prímássa, Királyi Fő Hertzeg Károly Ambrús; végre, ugyan azon esztendőben, Felséges Urunknak nagy reménységű Fija Jó'sef, mind igen véletlenül ragadtattak el. A' kedvetlen dolgokban és

környülállásokban mindazáltal, mindenkor oly békességes türéssel, oly megháboríthatatlan tsendességgel, és eltsüggedést nem esmerő bizodalommal bírt jó Királyunk: a' minémű, tsupán Fejedelmi Nagy Léleknek lehet tulajdona.

a) Ez a' nem várt történet a' volt, hogy Királyi Tanácsos és Sasvári Apátor *Martinovits Ignácz*, a' ki, mind boldog emlékezetű II. Jó'sef Uralkodása alatt, mind azután, a' Felsőleges Udvarnak sok Kegyelmeiben részesült vala, 1794. az akkori háborgó, és egész Európát veszedelemmel fenyegető Frantziáktól kibéreltetvén, alattomban, az Ország egész Alkotmányának felforgatásán igyekezett. Melly gonosz szándéka kitudódván és bébizonyítódván: bűnös társaival egyetemben, 1795. Május havában, az Ország Fő Törvényszékei által reáhozott sententzia szerint, Budán, kivégeztetett. Lásd bővebben e' dolgot, Tisztelendő Csétsényi Svastics Ignácz Úr *Magynrok Históriaja* III. Könyvében, a' 338. és azt követő oldalon.

b) A' feljebb való esztendőekben, Magyar Országának sok városai, nevezetesen: *Sopron, Po'son, Selmecz Bánya, Buda, Ersekújvár, Tállya* 's a' t. a' tűz miatt, felette sok kárt, és tsak nem meglábolthatatlan inséget szenvedtek. De mind ezek között, legszerentsétleőbb volt *Debreczen* városa. Ugyanis ebben, minekutánna az 1797. September 16. délután 4 óra tájban tamadt tűz által, *Hatvan, Kis Új, Nagy Új, Német* és *Miklós Útszák* végei, a' külső városi hóltokkal együtt, porrá lettek; 1802. pedig, Junius 11. (a' mint e' munka II. Darabjába 144. §. c Scholionjában megláthatni) a' Városnak szinte fele, a' Ref. Collegiummal, a' Nagy Templommal, a' Veres és Kis Tornyokkal 's a' t. együtt, megemésztődött: 1811. Aprilis 3. a' Czegléd útszai sántz alján, délben, 12 órákor újra tűz támadván, az egész *Sz. Anna* és *Varga útsza*. a' Piárista Szerzetes Atyák Collegiumával 's Tlompemával, és a' Franciscanusok régi Klastromával együtt, ezenkívül, *Várad útsza*, mind a' két oldalon, a' Fejérlő Vendégfogadóig; a' *Miklós útszai* sántz alja, kívül belől; mind a' két Ispotallyal, és *Miklós útszának* nagy részével együtt, megégett; Aprilis 8. pedig, új gyúladás által, melly délután 1 óra tájban ütötte ki magát, *Hattan, Mester, Darabos útszák, Péterfjának* napnyugoti rászével együtt, a' tűz prédájá lettek A' Ref. Collégium új épülete (melly 1803. Májusban kezdődvén, már ekkor egészen felvívődött, és fedél alá is ment volt) a' régi épülettel együtt, a' körülte lévő lángok között, különös Isteni gondviselés által maradt meg. Ezen Aprilisi két tűz által, több ellégett felénél a' Városnak A' kár, öszveséggel 4,772,406 Forintra hecsültetett.

§. 180. De, szíve megvidámításában és a' valóságos örömben 's vígasságban is volt része Felséges Királyunknak. Azon kedves dolgok közzül, mellyek Ő Felségét, Uralkodása közlelbbi esztendeiben megörvendezettették, közönségesen szembetűnők ezek voltak:

1804. Augusztus 10. Ausztriai Örökös Császár titulust vévén fel, és az által új fénybe öltöztvén Ő Felsége: annak alkalmatosságával, valamint Bétsben, úgy minden Örökös Tartományiban, azok között Magyar és Erdély országban is, Öröminnepet kívánt tartatni; melly mindenütt, a' Felség örvendezésében nyilván való részvétellel ment véghez.

1808. Januárus 6. Néhai Mediolanumi Igazgató, Királyi Fő Hertzeg Ferdinándnak (a' bóldog emlékezetű II. Leopold Testvérjének) Leányával, Királyi Fő Hertzeg Kisaszszony Mária Ludovica Beátrixal, harmadik házasságra lépvén Ő Felsége: a' Menyegzői Pompa, Bétsben, sok Magyar Fő emberek jelenlétében, közönséges öröm és vígasság között tartatott. Ugyan annak alkalmatosságával, állítatott fel, a' Leopold Császárról neveztetett új Vitézi Rend; mellynek mindjárt akkor, a' Magyarok közzül is, sok Érdemes Tagjai lettek.

Ezt követte, ugyan azon esztendőben, Felséges Királynénk Mária Ludovica Beátrixnak, a' Po'soni ország Gyűlésen, September 7. napján lett megkoronáztatása; melly, valamint a' Király Ő Felségének, úgy a' Magyar Rendeknek is kiváltképeu való örömet szerzett.

1810. Mártzius 11. Ő Felsége Első szülött Magzatját, Császári és Királyi Fő Hertzeg Kisaszszonyt Mária Ludovicát, Frantzia Császár és Olasz országi Királyi I. Napóleon Ő Felsége vévén Feleségül: Felséges Királyunkat, mind ezen szerentsés Házasság, mind abból, 1811. Már-

tzius 20. született Unokája, akkor Római Király, később Reichstadti Hertzeg, Ferentz József Károly (meghalt Julius 22-én 1832.) különösen megörvendeztette.

Mind ezek mellett, kiváltképen való örömét abban találja Felséges Urunk, hogy Örökös Tartományinak fővebb Részeit, azok között Magyar és Erdély országot, más Európai Tartományoknak sokféle változási között, abban az állapotban, és Polgári Alkotmányban (Constitutio) tarthatta meg, mellyet azok legföltöbb kintseknek tartanak. A' Király örvendezése köz az alatta való Népekkel: Annak öröme, ezeknek ditsekedése.

§. 181. Ő Felsége Atyai Uralkodásának közelebbi esztendeiben, minden Tudományoknak, azok között a' Hadiaknak is, a' Nemzetben való virágoztatására, az Egyházi, Polgári, és Gazdasági dolgokra, a' Kereskedés folyamatja könnyebbítésére, és a' Pénzdolga akadályjainak elhárítására nézve, rész szerint egyedül az Ő Felsége munkája, rész szerint a' buzgó Hazafiaknak is, a' Felség — Haza bódogságára czélozó — szándékához járult nemes igyekezete által, minémű készülétek, próbák, és intézetek tétettek: mint oly dolgokat, mellyek Hazánkban közönségesen tudva vagynak, nem szükség hosszason leírni. Azok közzül, a' nevezetesebbek, az esztendőik sorja szerint, ezek:

1801, az 1793. kezdődött, Ferentz Csatornája, melly, nevét, Felséges Urunk Nevétől vette, tökéletességre ment. Hoszsza tizenegyedfél mérföldet téssen. Mégyen a' Dunától, Monostorszegnél (Zomborhoz 8 ezer Bétsi öltre) kezdődvén, Báts Vármegyén keresztül, és Földvárnál (ugyan tsak Báts Vármegyében) Betsén alól egy órányi járó földre, a' Tiszába szakad. A' legnagyobb Dunahajókat, egész teherrel is, megbírja.

1802. Mártzius 19. napján, Vátzon, Siket Némák Oskolája állott fel. November 26. pedig, Királyi Fő Komornyik Mester, Sárvári Felső Vidéki Gróf Szécsényi Ferentz Ő Excellentziája, nagy gonddal, fáradhatatlan szorgalmatossággal, és töméntelen költséggel öszveszedett Bibliothecáját, régi pénzekből, ritka Kézírásokból, Familiai Czimerekből 's a' t. álló Betses Gyűjteményével együtt, az országnak ajándékozta; melly nagy Lélekből származott tselekedetnek emlékezete, hogy annál inkább fen maradna: azt, az 1807. esztendőben Budán tartott ország Gyűlése, Ő Felsége jóváhagyásából, Végzéseinek 24. Czikkelyébe foglalni, illendőnek esmérte. Így vetődött meg, a' Magyar országai Nemzeti Bibliothekának ^{a)} és Muzeumnak ^{b)} fundamentoma, melly, mind kertő, Nádor Ispány Jó'sef Ő Császári és Királyi Fő Hertzegségének buzgó részvétele és bölts Intézetei által, Pesten naponként mind nagyobb nagyobb tökéletességre mégyen.

a) Ezen Bibliothécát, az említett Gróf Ő Excellentziája minekelötte az Országnak ajándékozta volna, Sopron: Vármegyében Czenken tartotta; és annak Laistromát: 1799. Sopronban ilyen titulus alatt kezdte kiadni: *Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci Comitiss Széchényi*; melly eleibe, Elöljáró Beszédet, Néhai Tudós Bétsi Bibliothecárius Dénis Mihály Úr botsátott. Minekutánna pedig, azon Bibliothéca. az Ország tulajdonává lett, annak Laistroma, 1803, ilyen titulus alatt folytatódotta: *Catalogi Bibliothecae Hungaricae Szecheniano-Regnicolaris Supplementum I*, melly előtt néhai Tudós Engel (Christian) Úr Beszédét láthatni. Ezen Lajstrom Tóldalékjának (Supplementum) II. Része pedig, 1807 Néhai Fő Tiszt. Kanonok Szerdahelyi György Úr Elöljáró Beszédével jött ki.

Nem lehet itt elhallgatni, néh. Cancellárius Gr. Telekés Sámuel Ő Excellentziájának is azon szép és gazdag Bibliothécáját, mellyet 1803. Erdélyben, Maros Vásárhelyre helyeztetvén, minden olvasni és tanulni kívánóknak megnyitott; azután is pedig, élete fogytaig (1822) mind újabb újabb könyvekkel szaporítani meg nem szünt. Ennek is Laistroma, melly, magának a' Gróf Ő Excellentziájának munkája, nyomtatásban kijött, ilyen titulus alatt: *Bibliothecae*

Samuelis S. R. I. Comitiss Telekiyda Szék Pars I, Viennae 1796.

b) A' Nemzeti Muzzeum elintéződése, Palatinus Jó'sef Ó Császári és Királyi Fő Hertzegsége akarattjából, az Ország Bibliothékájának Fő Gondviselője Nehai Tüdös Miller Jacob Úr által, 1807. az Ország Gyűlése alkalmatosságával, ilyen titulusu Munkában adódott elő; *Museum Hungaricum, Excelsis Regni Proceribus et Inlytis Statibus et Ordinibus exhibitum.* 28 pag, in Folio. Melly időtől fogva, azon Muzzeum, a' buzgó Hazafiak adakozásából, szépen neveledik.

Ugyan tsak 1802. bizonyos Római Catholica Oskolákban való tanítás és nevelés végett, Ó Felsége, a' Benedictinusok, Cisterciták, és Praemonstratensisek Szerzeteit, régi jószágaikkal és jövendelmeikkel együtt, visszaállította.

1803. az a' Gazdasági Oskola, mellyet Tólnai Gróf Festetics György Ó Excellentziája, Szala Vármegyében, Keszthelyen, a' Balaton tava partján, Georgicon név alatt, kevés esztendőkkal az előtt kezdett vala felállítani, tökéletességre ment, és mind e' mai napig virágozik.

1806. a' széles kiterjedésű Egri Püspökséget, három részekre, úgymint: Egri Érsekségre, és Kassai 's Szathmári Püspökségekre, osztotta fel Ó Felsége.

1806. a' Ratio Educationis Publicae nevű Könyv szerint való tanítás, a' Római Catholica Oskolákba bévivődött.

Azon Hadi Oskola (Academia Militaris) eránt, mellyről már 1802. esztendőben is volt szó a' Diétán, az 1808. esztendőbeli ország Gyűlés Végzéseinek 7. Czikelyében, határozás tevődván: Ó Felsége, annak helyévé Vátzot rendelni, és minél előbb lehető felállítására, pompás épületet, és szép summát ajándékozni méltóztatott. A' Felség példáját sok buzgó Hazafiak követvén: azon Hadi Oskolának, mellynek a' Felséges Királyné Nevéről Ludovicea név adó-

dott, egy millio Forint tőkepénze gyűlt. Hogy mindazáltal, mindjárt másik esztendőben (1809.) meg nem nyitódott: az akkori háborús környül-állás okozta.

1811. Mártzius 15. a' szerfelett megszaporodott Bankó Czéduláknak, Váltó Czédulakkal le-
jendő bétserélése eránt hozott Felséges Ren-
delés, ugyan azon egy órában, az egész országban
kihirdetődött.

§. 182. Az 1811dik eszt. Augus. 28dik nap-
jára öszvehívott ország gyűlésének egyik fő tár-
gya épen a' volt, hogy azon felséges rendelés,
melly szerint, a' papirospénz, egy ötöd rész be-
tsire (212,259,750 forintra) leszállítódott, az
ország rendei által elfogadtassék: de erre az
ország gyűlése hajlandó épen nem volt. Annyit
mindazáltal cselekedett, hogy, a' felséges kincs-
tár részire ajánlott, egy millió Po'soni mérő bú-
zát, másfél millió mérő zabot, és a' Ludovicea
fundusára, 269,971 forintot.

§. 183. Nem sokára azután, hogy a' diéta
eloszlott, kénytelen volt ő felsége, mint a' fran-
czia császárnak szövetségese, a' muszkákkal há-
borúba ögyeledni: de, minekutánna, győzedel-
meskedvén a' muszkák, Európa java úgy kíván-
ta, mint közönséges ellenség ellen, a' francziák
ellen fordította fegyverét, és rajtok, több szö-
vetségeseivel együtt, diadalmaskodott Lipsiánál
1813. eszt. Oct. 16, 18, és 19dik napjain.

§. 184. A' következett esztendőben (1814.
Martius 31.) Pári'sba bémenvén felséges Úrunk,
szövetségese társaival együtt, a' kiűzetett Bour-
bon Házból való XVIII. Lajost, a' szerencsétlen
XVI. Lajos testvérjét, franczia országba vissza
állította, és, a' köz-jóért, abban is megegyezett
a' több fejedelmekkel, hogy a' volt franczia csá-
szár Napoleon, elébb Elba (Ilva) szigetébe, az-

után pedig, midőn az onnan való kijövetelre 1815. eszt. Februarius 26. módot találván, országát erőszakkal vissza venni, Európát újabb zűrzavarok piattzává változtatni igyekezett, Szent-Illona (St. Helena) szigetébe, számkivettetnék.

§. 185. A' Birodalma tsendességének, és a' Népek Bóldogságának, ezentúl, állandó lábra lehető helyheztetése végett, kötötte továbbá Felséges Urunk, az Orosz Császárral I. Sándorral, és a' Pruszsus Királlyal III. Fridrik Wilhelmel, amaz esmeretes Szent Szövetséget, Parisban, September 26-dik napján 1815. Melly szövetségbe, azután, a' római Sz. Pápát, Angliát, és a' Törököt kivévén, minden Európai hatalmasságok belé állottak.

§. 186. Azonközben a' bétsi Congressuson, (melly 1814. september utolsó napjaiban gyűlvén egybe, üléseit pedig, azon eszt. Nov. 1-ső napján kedvén el, 1815. eszt. Junius 9. tartott) az egyes Státusok helyheztetésében nevezetes változások tétettek, a' szerint, a' mint azt a' Státusokra nézve czélba vett egyetértés, és, az eleitől fogva szükségesnek talált egyarányúság (Aequilibrium) láttatott kívánni. Ebből folyt a' többek között az, hogy a' hajdani Austriai Belgium Hollandiaival egybekaptsoltatván, a' helyett, a' felséges Austriai ház alatt lévő tartományok, Olasz országban, a' visszszanyert Majlándból (Mediolanum), Mantuából, és a' régi Velenizei Birtokokból állittatott új Lombárd-Velenizei Királysággal neveltettek, 1815. eszt. Aprilis 7-dik napján.

§. 187. A' bétsi Congressus végződésével, minekutánna a' Parisban kötött Szent Szövetségnek nagyobb kiterjedés adódván, Europa, úgy szólván, egy nagy közönséges társasággá változott: annak minden bajai, az öt fő hatalmassá-

goknak, úgymint: az Austriai, Orosz, Anglus, Francia, és Prussus udvaroknak köztanátskozással, Congressusokon, intéztettek el, és ha kellett, orvosoltattak. Ezek között, az Ó Felsége birodalmára nézve, legnevezetesebb az, melly Troppauban (felső Siléziában, nevezetesen, a' Tescheni Fejedelemség városában) 1820dik esztendőben kezdődvén, 1821ben, Laybachban (felső Carnioliában) végződött; és ugyan azért Laybachinak neveztetik.

§. 188. A' Laybachi Congressuson, Ó Felsége a' több udvarok által meghatalmaztatott arra, hogy annak a' nép felzendülésnek, melly olasz országai birókainak szomszédságában, Nápolyban ütötte ki magát, oda, annak mindjárt a' kezdetiben való elfojtására, seregeket küldhessen. Mellyet meg is tselekedett; és, valamint Nápolyt, úgy az ennek példáját követett Piemontot (Pedemontium, melly a' Szárdinai Királysághoz tartozik) szerentsésen, szinte vérontás nélkül, megtsendesítette; azután pedig nagyobb bátorságnak okáért, darab ideig, elfoglalva tartotta.

§. 189. Még nem volt vége az olasz országai zűrzavaroknak, mikor a' Görögök, a' Török igát megunván, 1821dik esztend. Martziusban Hertzeg Ypsilándi Sándor vezérlése alatt, több esztendeig tartó háborút kezdettek a' Constantzinápolyi udvar ellen. Ezen dolog eránt, nem egy volt az öt főbb hatalmasságoknak gondolkozása. Ó Felségének, vele született igazság- és békesség szerete szerént, fő igyekezete a' volt, hogy a' békességet, mind a' két félre nézve, tisztességes feltételek alatt, helyre állítsa.

§. 190. De ezen igyekezetnek, idő múlva, mind a' Navarinói tengeri ütközet, mellyben 1827dik eszt. October 20kán a' Török hajós sereg, az egyesült Anglus, Frantzia, és Orosz hajós sereg

által, semmivé tétetett; mind az a' háború, melyet az Orosz Császár I. Miklós, a' Török Szultán II. Mahmut ellen, az 1826dik esztendei Oct. 6dik napján, Akkiermanban (Bessarábia városában) készült kötés megszegéséért, 1828dik eszt. Aprilis 14kén kezdett, és Várnának (melly, a' Magyaroknak 1444. eszt. I. Ulászló alatt ott szenvedett szerentsétlenségéről esmeretes, ^{a)} Octob. 11kén lett megvételével szerentsésen folytatott; mind a' Frantzia seregeknek Moreába, ugyan azon esztendőben, Septemberben lett kiszállása, — 's mind ezek által II. Mahmudnak; még inkább lett felbosszantatása, — akadályúl szolgált.

a) Lásd II. Darab. §. 152, 153.

§. 191. Azon közben, mig a' külföld, illy zűrzavarok, háborúk, és mozgások által hanyatatott: édes Magyar Hazánk, Ó Felségének atyai bölts kormánya alatt, tsendes nyugalomban élt a' békesség áldott gyümöltseivel; mellyek közzé tartozik az 1825dik esztendei September 11kére Po'sonba öszvehívott, és szinte esztendeig, úgymint 1827. Augusztus 18káig, folyvást tartott ország gyűlése.

Ezen az Ó Felsége ditsósséges uralkodása alatt már 8dik Diétán, minekutánna Felséges Királyunk közönséges szeretetet nyert Hitvese Karolina Augusta Ó Császári Királyi Felsége, 1825. eszt. September 25dikén, buzgó örvendezések között megkoronáztatott, mind a' Haza polgári alkotmányának megerősítésére, mind az ország egyéb szükségeire nézve hasznos törvények hozattak. Ezen vettetett meg nevezetesen a' Magyar Tudós Társaság fundamentoma; a' midőn azon Intézetnek szabad akarat szerint való adakozásokból Pesten lejjendő felállítására törvénybe tétetvén: Hazánk nagy lelkű és buzgó fiai, kiknek neveit, azon Diéta tör-

vénnyeinek XII-dik Tzikkelye halhatatlanokká teszi, arra a' végre, hogy a' Magyar nyelvnek, és azon, a' Tudományoknak és Mesterségeknek, hazánkban való virágoztatására, magyar tudós társaság állana fel, nevezetes ajánlásokat tettek.

Melly intézetnek Pártfogását (Protectio) országunk szeretett Nádor Ispánnya Jó'sef ó Cs. K. fő Hertzegsége vállalván magára: méltóztatott, az óhajtott czélnak minnek elébb lehető elérése végett, hazánk esmeretes férjfiái közül, oly kiküldöttséget a) választani, melly, a' magyar tudós Társaságnak mitsoda móddal, és minémű törvények szerint lejendő felállításáról tanácskoznék. Ezen kiküldöttség, 1828dik esztendei Martius 11. Pesten egybegyűlvén, és a' reá bízott Munkát kidolgozván: minekutánna ez a' Kir. Kegyelmes helybehagyást megnyerte, Nov. 17kén 1830 a' nevezett Tudós Társaság, tagjai választásával, munkálódását elkezdte, 's azolta nevedő hatással, az egész Hazára, különösen nemzeti nyelvünkre és literaturánkra jóltévéleg folytatja. *)

a) Lásd ezen kiküldöttség tagjainak Neveit az 1828. esztendei *Tudományos Gyűjtemény* 11-dik kötetjének 125. Lapján.

*) Lásd: Magyar Tudós Társasági Névkönyv, 1833-ra Pest, Trattner Károlyinál.

§. 192. A' következett 1830dik esztendei Országgyűlés (nem lévén még az 1827ki Országgyűlés által, egész Polgári Alkotmányunk' újj általnézésére, kirendelt Országos Biztosságok munkálódási bévégezve; 's ezeknek megvisgálására előre a' következő 1831dik esztend. tartandó Országgyűlést méltóztatván Ó Felsége Kegyelmes Királyi Öszvehívó-levelében kijelelni) főképen újj Királyunk Felséges V. Ferdinándnak, az egész nemzet' nagy örömére lett megkoronáztatásáról emlékezetes. E'beli atya gondoskodását Ó Felségének annál kedvesebben vette az egész

nemzet, minél nagyobb volt épen akkor egész Európában, a' Julius 27diki Frantzia népzendülés' és kormányváltozás' következtében az újabb erőszakos rázkódásoktól való félelem. Kivált minekutána a' Frantziák' példáját követve, tsak hamar egymásután a' Belgák is, úgy a' Németek, Olaszok, és Lengyelek, részint régi jussaik visszaszerzésére, részint újj nagyobb szabadságra vágyásból, nyilván erőhöz nyúltak, vagy nagyobb rázkódásokban tört ki az elfojtott béketelenség. — Édes Magyar Hazánk, ide értve az ugyanazon atyai kormány által boldogított testvér Austriát is, mondva egyedül vólt, melly minden hasonló zajgásoktól ment maradt; 's hova más népek csak véres küzdekek után, vagy úgy sem juthattak el, oda sokkal biztosabban, szép móddal, a' Haza' Atyja, 's Ország' Rendei által önként, az idő' lelkéhez alkalmaztatva részszerént tett, részszerént tejendő jobbítások (reform) után reménylte, várta békés eljutását.

§. 193. A' nemzet' ezen várakzása' 's Felséges Urunknak az Országgyűlés eránt tett ígérete beteljesedésében reménytelen gátat vetett ugyan az 1831dik esztendő közepétől fogva annak szinte végéig Országunkban is keméletlenül dühösködött epemirigy (cholera morbus), de mihelyt ennek rettentési elmúltak; 's az Országos Küldöttség' munkái a' tanátskozás alá botsáttatásra készen voltak: azonnal Ó Felsége is Kegyelmes ígérete szerént Po'sonba az 1832. Dec. 16kára öszvehívta Ország' Rendeit. Mit fog szülni ezen nagy várakozásokat gerjesztett Országgyűlés, rejtve van a' jövendők titkában: de maga az: hogy az Országos-Biztossági munkálatok' sorában első helyre az Urbér (Urbarium) elintézése tétett; hogy ezen Országgyűlés' tartására megkívántató minden költségeket a' Nemesség önként

magára válalt; méltán azt reménylteti, hogy ezen — mint látszik, a' század', az igazság', szeretet' és emberiség' magas kívánatit felfogott — Országgyűlés egy fényesb, boldogabb időszak' kezdete lejend történeteink' évkönyvében.

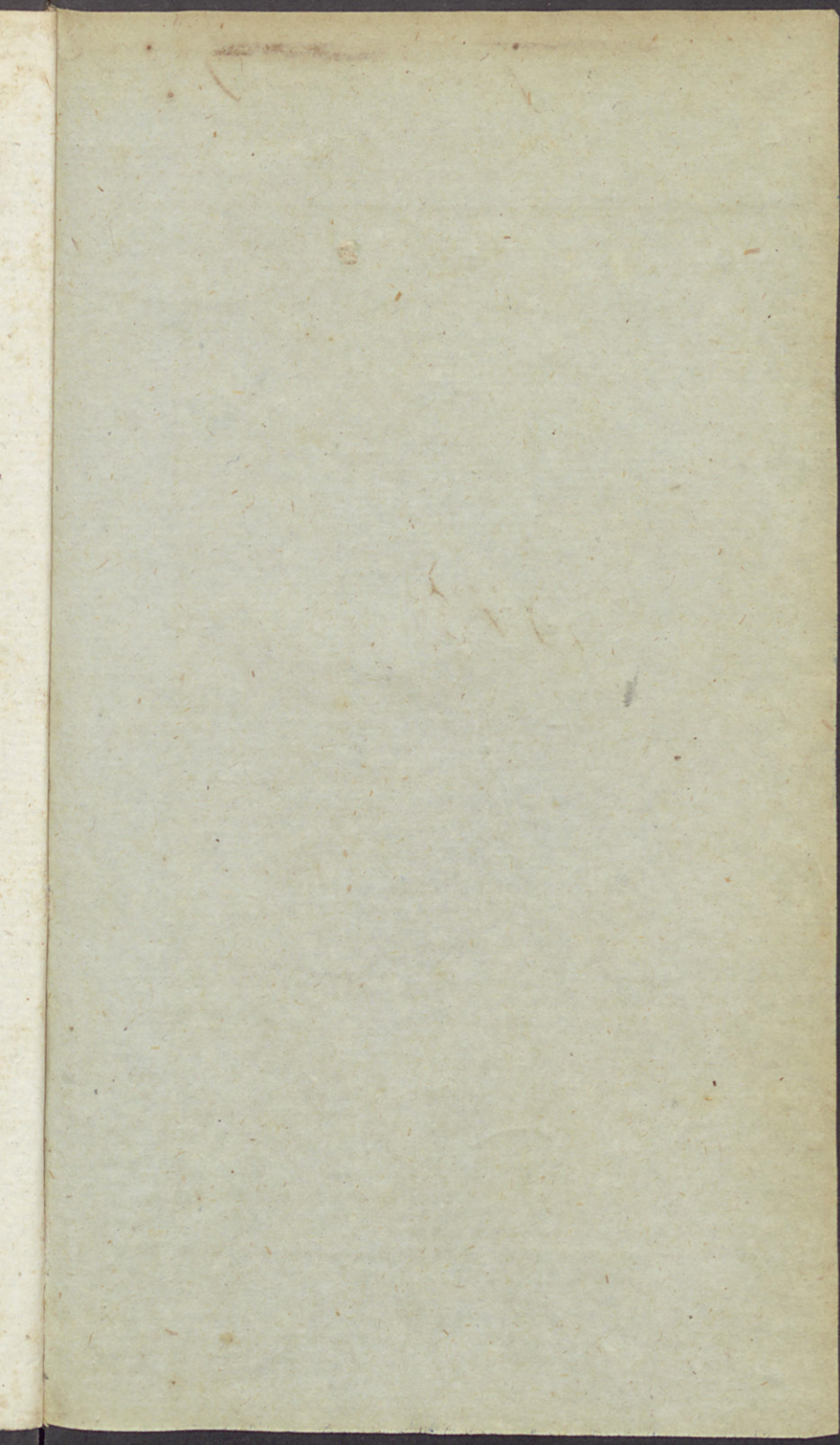
§. 194. A' mai időknek Históriája hasonló lévén az olyan festéshez, mellyet, a' maga valóságában, tsak úgy vehet fel a' néző, ha ahoz nagyon közel nem áll: a' legközelebbi dolgokról, igaz meghatározással írni, valamint lehetlenség: úgy azt próbálni akarni, menthetetlen vakmerőség volna. A' mit bizonyosan tudunk, ez: hogy **Ó FELSÉGÉNEK**, mint országunk Kegyes Attyának, az áldott Békesség helyre állása után, minden gondja, szándéka, és igyekezete, hív Alattvalóinak boldogítására vitettetik; **KI-NEK**, midőn, a' Királyok Királyától, forró indúlattal, **HOSZSZAN TERJEDŐ ÉS SZERENTSÉS URALKODÁST KÍVANUNK ÉS KÉRÜNK:** bizonyosok vagyunk benne, hogy, ugyan akkor, a' mi magunk Javát és Bóldogságát, legigazában óhajtjuk és munkálódjuk.

DEBRECENI MAGYAR KIRÁLYI
TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYEGYETEM
KÖNYVTÁRA

242 1933

gyarapodási naplószám.

~~Colony Ring~~

1845.

